

अथ चितिनामाष्टकं काण्डम्

अस्मिन् काण्डे प्रतिपाद्या विषयाः— प्राणभृत्संज्ञकेष्टकोपधानम्, आश्विनी-
ष्टकोपधानादि, स्वयमातृणाद्युपधानम्, विश्वज्योतिर्ऋतव्याद्युपधा-
नम्, स्तोमभागाद्युपधानम्, स्तोमचित्यर्थवादः, असपत्नाद्युप-
धानम्, ऋतव्याद्यर्थवादादि, इष्टकाप्रमाणम्, पुरीषनिवा-
पादि, सुवर्णशकलसहस्रेण प्रोक्षणादिकं चेति ।

[प्राणभृत्संज्ञकेष्टकोपधानम्]

ॐ ॥ प्राणभृत ऽउपदधाति । प्राणा वै प्राणभृतः
प्राणानेवैतदुपदधाति ताः प्रथमायां चिता ऽउपदधाति
पूर्वार्द्धे ऽएषोऽग्नेर्म्यत्प्रथमा चितिः पुरस्तात्तत्प्राणान्द-
धाति तस्मादिमे पुरस्तात्प्राणाः ॥ १ ॥ ता दश-
दशोपदधाति । दश वै प्राणा यदु वा ऽअपि बहु-
कृत्वो दश-दश दशैव तत्पञ्चकृत्वो दश-दशोपदधाति
पञ्च वा ऽएतान्पशूनुपदधाति दश-दश वा ऽएकैकस्मि-
न्पशौ प्राणास्तदेषु सर्वेषु प्राणान्दधात्यनन्तर्हिताः पशु-
बभ्य ऽउपदधात्यनन्तर्हितास्तत्पशुबभ्यः प्राणान्दधाति
सर्वत ऽउपदधाति सर्वत ऽएवैष्वेतत्प्राणान्दधाति ॥ २ ॥
यद्वेव प्राणभृत ऽउपदधाति । प्रजापतेर्विस्त्रस्तात्प्राणा-
ऽउदक्रामन्देवता भूत्वा तानब्रवीदुप मेत प्रति म-
ऽएतद्धत येन मे यूयमुदक्रमिष्टेति स वै तदुन्न-
सृजस्व यत्ते वयं पश्यन्त ऽउपवसामेति ते वा ऽउभये

‘सृजामहा ऽइति तथेति ते प्राणाश्च प्रजापतिश्चै-
तदुन्नमसृजन्तैताः प्राणभृतः ॥ ३ ॥ स * पुरस्तादुप-
दधाति । ‘अयं पुरो भुव’ ऽइत्यग्निर्वै पुरस्तद्यत्तमाह पुर-
ऽइति प्राञ्च ७ ह्यग्निमुद्धरन्ति प्राञ्चमुपचरन्त्यथ यद्भुव-
ऽइत्याहाग्निर्वै भुवोऽग्नेर्हीदः सर्वं भवति प्राणो हाग्नि-
र्भूत्वा पुरस्तात्तस्थौ तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ ४ ॥ ‘तस्यै
प्राणो भौवायन’ ऽइति । प्राणं तस्माद्द्रूपादग्नेर्निरमिमीत
‘वसन्तः प्राणायन’ ऽइति वसन्तमृतुं प्राणान्निरमिमीत
‘गायत्री वासन्ती’ति गायत्रीं छन्दो वसन्तादृतोर्निर-
मिमीत ‘गायत्र्यै गायत्रमि’ति गायत्र्यै छन्दसो गायत्रः
साम निरमिमीत ‘गायत्रादुपांशुरिति गायत्रात्साम्मन-
ऽउपांशुं ग्रहं निरमिमीतोपांशोस्त्रिवृदित्युपांशो-
र्ग्रहास्त्रिवृतं स्तोमं निरमिमीत ‘त्रिवृतो रथन्तरमि’ति
त्रिवृत स्तोमाद्रथन्तरं पृष्ठं निरमिमीत ॥ ५ ॥ ‘वसिष्ठ-
ऽऋषिरिति । प्राणो वै वसिष्ठ ऽ ऋष्यद्वै नु श्रेष्ठस्तेन
वसिष्ठोऽथो यद्रस्तृतमो वसति तेनो ऽएव वसिष्ठः
‘प्रजापतिर्गृहीतया त्वये’ति प्रजापतिसृष्ट्या त्वयेत्येत-
त्प्राणं गृह्णामि प्रजाब्ध्य’ ऽइति प्राणं पुरस्तात्प्रा-

* का० श्रौ० सू० १७. ६ ३ ।

- (१) शु० य० सं० अ० १३ क० ५४ । (२) शु० य० सं० अ० १३ क० ५४
(३) शु० य० सं० अ० १३ क० ५४ । (४) शु० य० सं० अ० १३ क० ५४
(५) शु० य० सं० अ० १३ क० ५४ । (६) शु० य० सं० अ० १३ क० ५४
(७) शु० य० सं० अ० १३ क० ५४ । (८) शु० य० सं० अ० १३ क० ५४
(९) शु० य० सं० अ० १३ क० ५४ । (१०) शु० य० सं० अ० १३ क० ५४
(११) शु० य० सं० अ० १३ क० ५४ ।

पादयत नानोपदधाति ये नानाकामाः प्राणे
 ताँस्तद्वधाति सकृत्सादयत्येकं तत्प्राणं करोत्यथ
 यन्नाना सादयेत्प्राणः ह विच्छिन्द्यात्सैषा त्रिवृदिष्टका
 यजुः सादनः सूददोहास्तत्रिवृत्रिवृदग्निर्व्यावानग्निर्व्याव-
 त्यस्य मात्रा तावत्तत्कृत्वोपदधाति ॥ ६ ॥ अथ दक्षि-
 णतः । 'अयं दक्षिणा विश्वकर्म्म'त्ययं वै वायुर्विश्वकर्म्मा
 योऽयं पवत ऽएष हीदः सर्वं करोति तद्यत्तमाह
 दक्षिणेति तस्मादेष दक्षिणैव भूयिष्ठं वाति मनो ह
 वायुर्भूत्वा दक्षिणतस्तस्थौ तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ ७ ॥
 * 'तस्य मनो वैश्वकर्म्मणमि'ति । मनस्तस्माद्रूपाद्वायो-
 र्त्रिरमिमीत 'ग्रीष्मो मानस' ऽइति ग्रीष्ममृतुं मनसो
 निरमिमीत 'त्रिष्टुब्ग्रीष्मी'ति त्रिष्टुभं छन्दो ग्रीष्मा-
 दृतोर्त्रिरमिमीत 'त्रिष्टुभः स्वारमि'ति त्रिष्टुभश्छन्दसः
 स्वारः साम निरमिमीत 'स्वारादन्तर्यामि' ऽइति
 स्वारात्साम्नोऽन्तर्यामिं ग्रहं निरमिमीत 'न्तर्यामात्पञ्च-
 दश' ऽइत्यन्तर्यामाद् ग्रहात्पञ्चदशं स्तोमं निरमि-
 मीत 'पञ्चदशाद् बृहदि'ति पञ्चदशास्तोमाद् बृहत्पृष्ठं
 निरमिमीत ॥ ८ ॥ 'भरद्वाज ऽऋषिरि'ति । मनो वै
 भरद्वाज ऽऋषिरन्नं वाजो यो वै मनो विभर्त्ति सोऽन्नं

(१) शु० य० सं० अ० १३ क० ५५ ।

* अथ शतम् ४३०० ॥

(२) शु० य० सं० अ० १३ क० ५५ (३) शु० य० सं० अ० १३ क० ५५ ।

(४) शु० य० सं० अ० १३ क० ५५ । (५) शु० य० सं० अ० १३ क० ५५ ।

(६) शु० य० सं० अ० १३ क० ५५ । (७) शु० य० सं० अ० १३ क० ५५ ।

(८) शु० य० सं० अ० १३ क० ५५ । (९) शु० य० सं० अ० १३ क० ५५ ।

‘वाजं भरति तस्मान्मनो भरद्वाज ऽऋषिः प्रजापति-
 गृहीतया त्वये’ति प्रजापतिसृष्ट्या त्वयेत्येतन्मनो
 गृह्णामि प्रजाब्ज्य’ ऽहुति मनो दक्षिणतः प्रापादयत
 नानोपदधाति ये नानाकामा मनसि ताँस्तदधाति सकृ-
 त्सादयत्येकं तन्मनः करोत्यथ यन्नाना सादयेन्मनो ह
 विच्छिन्द्यात्सैषा त्रिवृदिष्टका तस्योक्तो बन्धुः ॥ १ ॥ (A)

‘प्रथमाध्याये प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अथ † पश्चात् । ‘अयं पश्चाद्विश्वव्यचा’ ऽहुत्यसौ
 वा ऽआदित्यो विश्वव्यचा यद्वा ह्येवैष ऽउदेत्यथेदः
 सर्वं व्यचो भवति तद्यत्तमाह पश्चादिति तस्मादेतं
 प्रत्यञ्चमेव यन्तं पश्यन्ति चक्षुर्हादित्यो भूत्वा पश्चा-
 त्स्थौ तदेव तद्द्रूपमुपदधाति ॥ १ ॥ ‘तस्य चक्षुर्वै-
 श्वव्यचसमि’ति । चक्षुस्तस्माद्द्रुपादादित्यान्निरमिमीत-
 ‘वैर्षाश्चाक्षुष्य’ ऽहुति वर्षा ऽऋतुं चक्षुषो निरमिमीत
 ‘जगती वार्षी’ति जगती छन्दो वर्षाब्ज्य ऽऋतोन्निरमिमीत
 ‘जगत्या ऽऋक्सममि’ति जगत्यै छन्दस ऽऋक्समः
 साम निरमिमीत ‘वर्सर्माच्छुक्र’ ऽइत्यृक्समात्साम्नः शुक्रं

(१) शु० य० सं० अ० १३ क० ५५ । (२) शु० य० सं० अ० १३ क० ५५ ।

(A) एतद्ब्राह्मणस्या विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा— का० श० १०. १. १; कठ० सं० १६. १९; कपि० सं० २५. ९; मै० सं० ११. ७. १९; तै० सं० ४. ३. २ ।

* का० श्रौ० सू० १७. ६. ४ ।

(३) शु० य० सं० अ० १३ क० ५६ । (४) शु० य० सं० अ० १३ क० ५६ ।

(५) शु० य० सं० अ० १३. ५६ । (६) शु० य० सं० अ० १३ क० ५६ ।

(७) शु० य० सं० अ० १३ क० ५६ । (८) शु० य० सं० अ० १३ क० ५६ ।

ग्रहं निरमिमीत 'शुक्रात्सप्तदश' ऽइति शुक्राद् ग्रहात्सप्त-
 दशत्वं स्तोमं निरमिमीत 'सप्तदशाद्वैरूपमि'ति सप्तदशा-
 त्तोमाद्वैरूपं पृष्ट्वं निरमिमीत ॥ २ ॥ 'जमदग्निर्ऋषि-
 रि'ति । चक्षुर्वै जमदग्निर्ऋषिर्ब्रह्मदेनेन जगत्पश्यत्यथो
 मनुते तस्माच्चक्षुर्जमदग्निर्ऋषिः 'प्रजापतिगृहीतया
 त्वये'ति प्रजापतिमृष्टया त्वयेत्येतच्चक्षुर्गृह्णामि प्रजाबभ्य'
 ऽइति चक्षुः पश्चात्प्रापादयत * नानोपदधाति ये
 नानाकामाश्चक्षुषि तांस्तदधाति सकृत्सादयत्येकं
 तच्चक्षुः करोत्यथ यन्नाना सादयेच्चक्षुर्ह विच्छिन्द्यात्सैषा
 त्रिवृदिष्टका तस्योक्तो बन्धुः ॥ ३ ॥ अथोत्तरतः ।
 'इदमुत्तरात्स्वरि'ति दिशो वा ऽउत्तरात्तद्यत्ता ऽआहोत्तरा-
 दित्युत्तरा ह्यस्मात्सर्वस्मादिशोऽथ यत्स्वरित्याह स्वर्गो
 हि लोको दिशः श्रोत्रं ह दिशो भूत्वोत्तरतस्तस्थौ
 तदेव तद्द्रूपमुपदधाति ॥ ४ ॥ 'तस्यं श्रोत्रं सौवमि'ति ।
 श्रोत्रं तस्माद्द्रूपादिग्भ्यो निरमिमीत 'शरच्छौत्री'ति शर-
 दमृतुं श्रोत्रान्निरमिमीतानुष्टुप्शरदीत्यनुष्टुभं छन्दः
 शरद् ऽऋतोन्निरमिमीतानुष्टुभं ऽऐडमि'त्यनुष्टुभश्छन्दस-
 ऽऐडः साम निरमिमीतैर्ऋतमन्थीत्यैडात्साम्नो मन्थिनं
 ग्रहं निरमिमीत 'मन्थिने ऽएकविंश' ऽइति मन्थिनो

- (१) शु० य० सं० अ० १३ क० ५६ । (२) शु० य० सं० अ० १३ क० ५६
 (३) शु० य० सं० अ० १३ क० ५६ । (४) शु० य० सं० अ० १३ क० ५६
 (५) शु० य० सं० अ० १३ क० ५६ । * 'यन्त' इति 'ख' पुस्तके ।
 (६) शु० य० सं० अ० १३ क० ५७ । (७) शु० य० सं० अ० १३ क० ५७
 (८) शु० य० सं० अ० १३ क० ५७ । (९) शु० य० सं० अ० १३ क० ५७
 (१०) शु० य० सं० अ० १३ क० ५७ । (११) शु० य० सं० अ० १३ क० ५७
 (१२) शु० य० सं० अ० १३ क० ५७ ।

• ग्रहादेकविंशत्यं स्तोमं निरमिमी'तैकविंशद्वाँराजमि'त्ये-
कविंशत्स्तोमाँद्वैराजं पृष्टं निरमिमीत ॥ ५ ॥ 'विश्वामि-
मित्र ऽऋषिर्'ति । श्रोत्रं वै विश्वामित्र ऽऋषिर्यदेनेन
सर्वतः शृणोत्यथो यदस्मै सर्वतो मित्रं * भवति तस्माच्छ्रोत्रं
विश्वामित्र ऽऋषिः 'प्रजापतिर्हीतया त्वये'ति प्रजापति-
सृष्टया त्वयेत्येतच्छ्रोत्रं यँहामि प्रजाबभ्य' ऽहुति
श्रोत्रमुत्तरतः प्रापादयत नानोपदधाति ये नानाकामाः
श्रोत्रे ताँस्तदधाति सकृत्सादयत्येकं तच्छ्रोत्रं करोत्यथ
यन्नाना सादयेच्छ्रोत्रं ह विच्छिन्द्यात्सैषा त्रिवृदिष्टका
तस्योक्तो बन्धुः ॥ ६ ॥ अथ मद्ध्ये । 'इयमुपरि मति-
रि'ति चन्द्रमा वा ऽउपरि तद्यत्तमाहोपरीत्युपरि हि
चन्द्रमा ऽअथ यन्मतिरित्याह वाग्वै मतिर्वाचा हीदः सर्वं
मनुते वाग्ध चन्द्रमा भूत्वोपरिष्टात्तस्थौ तदेव तद्द्रूपमुप-
दधाति ॥ ७ ॥ 'तस्यै वाङ्मात्ये'ति । वाचं तस्माद्द्रूपा-
च्चन्द्रमसो निरमिमीत 'हेमन्तो वाँच्य' ऽहुति हेमन्तमृतुं
वाचो निरमिमीत 'पङ्क्तिर्हेमन्ती'ति पङ्क्तिं छन्दो
हेमन्तादृतोन्निरमिमीत 'पङ्क्त्यै निधनवदि'ति पङ्क्त्यै
छन्दसो निधनवत्साम निरमिमीत 'निधनवत्तं ऽआग्रयण'
ऽहुति निधनवतः साम्न ऽआग्रयणं ग्रहं निरमिमी'ता-

(१) शु० य० सं० अ० १३ क० ५७ । (२) शु० य० सं० अ० १३ क० ५७ ।

* 'ते भवति' इति 'ख' पाठः ।

(३) शु० य० सं० अ० १३ क० ५७ । (४) शु० य० सं० अ० १३ क० ५७ ।

(५) शु० य० सं० अ० १३ क० ५७ । (६) शु० य० सं० अ० १३ क० ५८ ।

(७) शु० य० सं० अ० १३ क० ५८ । (८) शु० य० सं० अ० १३ क० ५८ ।

(९) शु० य० सं० अ० १३ क० ५८ । (१०) शु० य० सं० अ० १३ क० ५८ ।

ग्रयणात्त्रिणवन्नयस्त्रिंशवि'त्याग्रयणाद् ग्रहात्त्रिणवन्न-
यस्त्रिंशौ स्तोमौ निरमिमीत त्रिणवन्नय'स्त्रिंशब्ध्याथं
शौकरैर्वते' ऽडुति त्रिणवन्नयस्त्रिंशब्ध्याथं स्तोमाब्ध्याथं
शौकरैर्वते पृष्टे निरमिमीत ॥ ८ ॥ 'विश्वकर्म ऽऋषि-
रिति । वाग्वै विश्वकर्मर्षिर्वाचा हीदः सर्वं कृतं तस्मा-
द्वाग्विश्वकर्मर्षिः 'प्रजापतिगृहीतया त्वये'ति प्रजापति-
सृष्ट्या त्वयेत्येतद्वाचं गृह्णामि प्रजाभ्य' ऽडुति वाच-
मुपरिष्टात्प्रापादयत नानोपदधाति ये नानाकामा वाचि
तास्तदधाति सकृत्सादयत्येकां तद्वाचं करोत्यथ यन्नाना
सादयेद्वाचः ह विच्छिन्यात्सैषा त्रिवृदिष्टका तस्योक्तो
बन्धुः ॥ ९ ॥ एतद्वै तदुन्नम् । यत्तत्प्राणाश्च प्रजापति-
श्चासृजन्तैतावान् नवै सर्वो यज्ञो-यज्ञ ऽउ देवानामन्नम्
॥ १० ॥ ता दश दशोपदधाति । दशाक्षरा विराड्विराडु
कृत्स्नमन्नः सर्वमेवास्मिन्नेतत्कृत्स्नमन्नं दधाति सर्वत-
ऽउपदधाति सर्वत ऽएवास्मिन्नेतत्कृत्स्नमन्नं दधाति ता
हैता विराज ऽएताऽप्राणाद्विबभ्रति यत्प्राणाद्विबभ्रति
तस्मात्प्राणभूतः ॥ ११ ॥ (B)

प्रथमाध्याये द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

- (१) शु० य० सं० अ० १३ क० ५८ । (२) शु० य० सं० अ० १३ क० ५८ ।
(३) शु० य० सं० अ० १३ क० ५८ । (४) शु० य० सं० अ० १३ क० ५८ ।
(५) शु० य० सं० अ० १३ क० ५८ ।

(B) एतद्ब्राह्मणस्या विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा—का० श० १० १. १; कठ०
सं० १६. १९; कपि० २५. ९; मै० सं० ११. ७. १९; तै० सं० ४. ३. २ ।

[प्राणभृच्छब्दनिर्वचनम्, तत्स्तुतिश्च]

तदाहुः । किं प्राणाः किं प्राणभृत इति प्राणा
 एव प्राणा ऽअङ्गानि प्राणभृत्यङ्गानि हि प्राणान्विवर्धति
 प्राणास्त्वेव प्राणा ऽअन्नं प्राणभृदन्नं हि प्राणाद्विभर्त्ति
 ॥ १ ॥ तदाहुः । कथमस्यैताः सर्वाः प्राजापत्या
 भवन्तीति यदेव सर्वास्वाहं प्रजापतिगृहीतया त्वयेत्येवमु
 हास्यैताः सर्वाः प्राजापत्या भवन्ति ॥ २ ॥ तदाहुः ।
 यद् * ग्रहाय गृहीताय स्तुवतेऽथ शःसत्यथ कस्मात्पुरस्ताद्
 ग्रहाणामृचश्च सामानि चोपदधातीति सथंस्था वै
 कर्मणोऽन्वीक्षितव्यर्चा वै प्रतिपदा ग्रहो गृह्यत ऽऋचि
 साम गीयते तदस्यैतद्यत्पुरस्ताद् ग्रहाणामृचश्च सामानि
 चोपदधात्यथ यदुपरिष्ठाद् ग्रहाणां स्तुतशस्त्रे भवत-
 स्तदस्यैतद्यदुपरिष्ठाद् ग्रहाणां स्तोमोऽश्च पृष्ठानि
 चोपदधाति ॥ ३ ॥ तदाहुः । यदेतत्त्रयः सह क्रियते ग्रह-
 स्तोत्रः शस्त्रमुपहितं भवतीति यद्वा स्तोत्रं चोपदधाति कथम-
 स्यात्त्रापि शस्त्रमुपहितं भवतीति यद्वा स्तोत्रं तच्छस्त्रं
 वासु ह्येव स्तुवते ता ऽउ ऽएवानुशःसत्येवमु हास्या-
 त्रापि शस्त्रमुपहितं भवति ॥ ४ ॥ तदाहुः । यद्यथा पितुः
 पुत्रमेवं त्रीणि प्रथमाभ्याहाथ कस्मादृक्सामयोः सङ्क्रा-
 मतीति साम वा ऽऋचः पतिस्तद्यत्त्रापि यथा पितुः
 पुत्रमेव ब्रूयाद्यथा पतिः सन्तं पुत्रं ब्रूयात्तादृक्तस्मा-
 दृक्सामयोः सङ्क्रामति कस्मादु त्रिः सन्तनोतीति पितरं

* 'ग्रहाय' इति 'ग' पुस्तके ।

पुत्रं पौत्रं ताँस्तत्सन्तनोति तस्मादु तेभ्य ऽएक ऽएव
 ददाति ॥ ५ ॥ तद्याः पुरस्तादुपदधाति । ताः प्राणभृ-
 तोऽथ याः पश्चात्ताश्चक्षुर्भृतस्ता ऽअपानभृतोऽथ
 या दक्षिणतस्ता मनोभृतस्ता ऽउ व्यानभृतोऽथ या-
 ऽउत्तरतस्ताः श्रोत्रभृतस्ता ऽउदानभृतोऽथ या मध्ये ता
 वाग्भृतस्ता ऽउ समानभृतः ॥ ६ ॥ तदु ह चरकाद्दर्शवः ।
 अद्या ऽएवापानभृतो व्यानभृत ऽउदानभृतः समानभृत-
 श्चक्षुर्भृतो मनोभृतः श्रोत्रभृतो वाग्भृत ऽइत्युपदधाति
 न तथा कुर्वादत्यहैव रेचयन्त्यत्रो ऽएवैतानि सर्वाणि
 रूपाण्युपधीयन्ते ॥ ७ ॥ स वै पुरस्तादुपधाय । पश्चादु-
 पदधाति प्राणो हापानो भूत्वाङ्गुल्यग्रेभ्य ऽइति
 सञ्चरत्यपान ऽउ ह प्राणो भूत्वाङ्गुल्यग्रेभ्य ऽइति
 सञ्चरति तद्यत्पुरस्तादुपधाय पश्चादुपदधात्येतावेवैतत्प्राणौ
 सन्तनोति सन्दधाति तस्मादेतौ प्राणौ सन्ततौ संहितौ
 ॥ ८ ॥ अथ दक्षिणत ऽउपधाय । उत्तरत ऽउपदधाति व्यानो
 होदानो भूत्वाङ्गुल्यग्रेभ्य ऽइति सञ्चरत्युदान ऽउ ह
 व्यानो भूत्वाङ्गुल्यग्रेभ्य ऽइति सञ्चरति तद्यद्दक्षिणत-
 ऽउपधायोत्तरत ऽउपदधात्येतावेवैतत्प्राणौ सन्तनोति सन्द-
 धाति तस्मादेतौ प्राणौ सन्ततौ संहितौ ॥ ९ ॥ अथ
 या मध्य ऽउपदधाति । स प्राणस्ता रेतःसिचोर्बेलयोप-
 दधाति पृष्टयो वै रेतःसिचौ मध्यमु पृष्टयो मध्यत-
 ऽएवास्मिन्नेतत्प्राणं दधाति सर्वत ऽउपदधाति सर्वत-
 ऽएवास्मिन्नेतत्प्राणं दधात्यथो ऽएवः हैष गुदः प्राणः

‘समन्तं नाभिं प॒र्य्वक्नोऽनु॒चीश्च॑ ति॒रश्चीश्चो॒पद॑धाति
त॒स्मादि॒मेऽन्व॑श्च॒श्च ति॒र्य्वश्च॑श्चा॒त्मप्रा॑णाः स॒ऽऽस्पृ॑ष्टा-
ऽउ॒पद॑धाति प्रा॒णाने॒वैत॑स्सन्तनोति स॒न्द॑धाति त॒स्मादि॒मे
प्रा॑णाः सन्तताः स॒द॒हिताः ॥ १० ॥ (C)

प्रथमाध्याये ‘तृतीयं ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

[प्राणभृदिष्टकानिधानस्थानादि]

ता हैके पुरुषमुपाप्योपदधति । एष वै प्राणस्तमेता
बिभ्रति यत्प्राणं बिभ्रति तस्मात्प्राणभृत इति न तथा
कुर्ष्यादेशोऽहैव प्राणो य एष हिरण्मयः पुरुषस्तस्य त्वय-
मात्मा यावदिदमभ्ययमग्निर्विहितस्तद्यद्वास्यैता अङ्गं ना-
भिप्राप्नुयुः प्राणो हास्य तदङ्गं नाभिप्राप्नुयाद्यदु वै प्राणोऽ-
ङ्गं नाभिप्राप्नोति शुष्यति वा वै तन्म्लायति वा तस्मा-
देनाः परिशिश्त्स्वेवोपाप्योपदध्यादथ या मध्य उपपदधाति
ताभिरस्यैष आत्मा पूर्णस्ता उ उवैतस्मादुनन्तर्हिताः
॥ १ ॥ तदाहुः । यदयं पुरो भुवोऽयं दक्षिणा विश्वकर्मायं
पश्चाद्विश्वव्यचा इदमुत्तरात्स्वरियमुपरि मतिरिति
सम्प्रति दिशोऽभ्यनूच्यन्तेऽथ कस्मादेना अक्षण्या-
देशेषूपदधातीति प्राणा वै प्राणभृतस्ता यत्सम्प्रति दिश-
उपदध्यात्प्रागपः हैवायं प्राणः सञ्चरेदथ यदेना एवम-
भ्यनूक्ताः सतीरक्षण्यादेशेषूपदधाति तस्मादयं प्रागपं
प्राणः सन्नक्षण्या सर्वाण्यङ्गानि सर्वमात्मानमनुसञ्चरति
॥ २ ॥ स एष पशुर्ष्वदग्निः । सोऽत्रैव सर्वः कृत्स्नः

संस्कृतस्तस्य याः पुरस्तादुपदधाति तौ बाहू ऽअथ याः पश्चात्ते सक्थ्यावथ या मध्य ऽउपदधाति स ऽआत्मा ता रेतःसिचोर्वेलयोपदधाति पृष्ठयो वै रेतःसिचौ मध्यमु पृष्ठयो मध्यतो ह्ययमात्मा सर्वत ऽउपदधाति सर्वतो ह्ययमात्मा ॥ ३ ॥ तदाहुः । यत्पूर्वेषु गणेष्वेकैकं स्तोम-मेकैकं पृष्ठमुपदधात्यथ कस्मादुत्र द्वौ स्तोमौ द्वे पृष्ठे-ऽउपदधातीत्यात्मा वा ऽअस्यैष ऽआत्मानं तदङ्गानां ज्येष्ठं वरिष्ठं वीर्यवत्तमं करोति तस्मादयमात्माङ्गानां ज्येष्ठो वरिष्ठो वीर्यवत्तमः ॥ ४ ॥ तदाहुः । कथमस्यै-षोऽग्निः सर्वः कृत्स्न ऽदृष्टकायामिष्टकायां संस्कृतो भवतीति मज्जा यजुरस्थीष्टका मांसः सादनं त्वक्सूददोहा लोम पुरीषस्य यजुरन्नं पुरीषमेवमु हास्यैषो-ऽग्निः सर्वः कृत्स्न ऽदृष्टकायामिष्टकायां संस्कृतो भवति ॥ ५ ॥ स ऽएष सार्वायुषोऽग्निः । स यो हैतमेवः सार्वायुषमग्निं वेद सर्वः हैवायुरेति ॥ ६ ॥ अथातः समञ्चनप्रसारणस्यैव । सञ्चितः हैके समञ्चनप्रसारणे-नेत्यभिमृशन्ति पशुरेष यदग्निर्व्यदा वै पशुरङ्गानि सं-चाञ्चति प्र च सारयत्यथ स तैर्वीर्यं करोति ॥ ७ ॥ 'संवत्सरोऽसि । परिवत्सरोऽसीदावत्सरोऽसीद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि । उषसस्ते कल्पन्तामहोरात्रास्ते कल्पन्तामर्द्ध-मासस्ते कल्पन्तां मासास्ते कल्पन्तामृतवस्ते कल्पन्तां संवत्सरस्ते कल्पताम् । प्रेत्या ऽएत्यै संचाञ्च प्र च

‘सारय । सुपर्णचिदसि तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवः सीदे’ति
॥ ८ ॥ अपि ह स्माह शाट्टयायनिः । स्फोटतोर्हेकः
पक्षयोरुपशुश्रावैतेनाभिमृष्टस्य तस्मादेनमेतेनाब्भ्येव
मृशेदिति ॥ ९ ॥ अथ ह स्माह स्वर्जिन्नाग्नजितः ।
नग्नजिद्धा गन्धारः प्राणो वै समञ्चनप्रसारणं खस्मि-
न्वाऽङ्गे प्राणो भवति तत्संचाञ्चति प्र च सारयति
सञ्चितमेवैनं बहिष्ठादुब्भ्यन्यात्तदस्मिन्प्राणः समञ्च-
नप्रसारणं दधाति तथा संचाञ्चति प्र च सारयतीति
तदुहैव समञ्चनप्रसारणं खत्स तदुवाच राज्ञ्यबन्धुरिव
त्वेव तदुवाच यन्नु शतङ्कृत्वोऽथो सहस्रं * बहिष्ठादुब्भ्ये-
न्युर्न वै तस्मिंस्ते प्राणं दद्ध्युर्ध्वो वाऽआत्मन्प्राणः स-
ऽएव प्राणस्तद्यत्प्राणभूतऽउपदधाति तदस्मिन्प्राणः
समञ्चनप्रसारणं दधाति तथा संचाञ्चति प्र च सारय-
त्यथ लोकम्पृणेऽउपदधात्यस्याऽऽ स्रक्त्यां तयोरुपरि
बन्धुः पुरीषं निवपति तस्योपरि बन्धुः ॥ १० ॥ (D)

प्रथमाध्याये चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

इति प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

[द्वितीयायां चितावश्विनीष्टकोपधानम्]

द्वितीयां चितिमुपदधाति । एतद्वै देवाः प्रथमां
चितिं चित्त्वा समारोहन्नयं वै लोकः प्रथमा चित्तिरिममेव

* ‘बहिष्ठादभ्यन्युः’ इति ‘ग’ पुस्तके ।

(D) एतद्ब्राह्मणस्या विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा—का० श० १०. २. ३, ४ ।

तल्लोकः संस्कृत्य समारोहन् ॥ १ ॥ तेऽब्रुवन् । चेतय-
 द्धमिति चित्तिमिच्छतेति वाव तदब्रुवन्नित् ऽउद्धमिच्छतेति
 ते चेतयमाना ऽएतां द्वितीयां चित्तिमपश्यन्त्युद्ध-
 पृथिव्या ऽअर्वाचीनमन्तरिक्षात्तेषामेष लोकोऽद्भुव ऽइवा-
 प्रतिष्ठित ऽइव मनस्यासीत् ॥ २ ॥ तेऽश्विनावब्रुवन् ।
 युवं वै ब्रह्माणौ भिषजौ स्थो युवन्न ऽइमां द्वितीयां
 चित्तिमुपधत्तमिति किं नौ ततो भविष्यतीति युवमेव
 नोऽस्या ऽअग्निचित्याया ऽअद्धर्ष्यु भविष्यथ ऽइति तथेति
 तेऽभ्य ऽएतामश्श्वनौ द्वितीयां चित्तिमुपाधत्तां तस्मादाहुर-
 श्श्वनावेव देवानामद्धर्ष्यु ऽइति ॥ ३ ॥ स ऽउपदधाति ।
 'ध्रुवक्षितिर्द्ध्रुवयोनिर्द्ध्रुवासी'ति यद्वै स्थिरं व्यत्प्रतिष्ठितं तद्
 ध्रुवमथ वा ऽएषामेष लोकोऽद्भुव इवाप्रतिष्ठित ऽइव मन-
 स्यासीत्तमेवैतत्स्थिरं ध्रुवं कृत्वा प्रत्यधत्तां 'ध्रुवं व्योनिमा-
 सीद साधुये'ति स्थिरं व्योनिमासीद साधुयेत्येतदुख्यस्य
 केतुं प्रथमं जुषाणे'त्ययं वा ऽअग्निरुख्यस्तस्यैष प्रथमः
 केतुर्ध्वत्प्रथमा चित्तिस्तं जुषाणेत्येतदश्विनाद्धर्ष्यु साद-
 यतामिह त्वे'त्यश्श्वनौ ह्यद्धर्ष्यु ऽउपाधत्ताम् ॥ ४ ॥ 'कुला-
 यिनी घृतवती पुरन्धरि'ति । कुलायमिव वै द्वितीया
 चित्तिः 'स्योने सीद सदन पृथिव्या' ऽइति पृथिवी वै
 प्रथमा चित्तिस्तस्यै शिवे स्योने सीद सदन ऽइत्येतदभि

(१) शु० य० सं० अ० २७ क० ४५ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० १ ।

(३) शु० य० सं० अ० १४ क० १ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० १ ।

(५) शु० य० सं० अ० १४ क० २ । (६) शु० य० सं० अ० १४ क० २ ।

• त्वा रुद्वा वृसवो गृणन्त्वित्येतास्त्वा देवता ऽअभिगृण-
 न्त्वित्येतदिमा ब्रह्म पीपिहि सौभगायेतीमा ब्रह्माव
 सौभगायेत्येतदश्शिवनाद्धर्ष्य सादयतामिह त्वेत्यश्शिवनौ-
 ह्यद्धर्ष्य ऽउपाधत्ताम् ॥ ५ ॥ 'स्वैर्दक्षैर्दक्षपितेह सीदे'ति ।
 स्वेन द्वीर्ष्येणेह सीदेत्येतद्देवानां सुम्ने बृहते रणायेति
 देवानां सुम्नाय महते रणायेत्येतत्पितेवैधि सूनव-
 ऽआ सुशेवेति यथा पिता पुत्राय स्योनः सुशेव ऽएवः
 सुशेवैधीत्येतत्स्वावेशां तद्वा संविशस्वेत्यात्मा वै तनुः
 स्वावेशेनात्मना संविशस्वेत्येतदश्शिवनाद्धर्ष्य सादयतामिह
 त्वेत्याश्विनौ ह्यद्धर्ष्य ऽउपाधत्ताम् ॥ ६ ॥ 'पृथिव्याः
 पुरीषमसी'ति । पृथिवी वै प्रथमा चित्तिस्तस्या ऽएत-
 त्पुरीषमिव यद् द्वितीयाप्सोर्नामेति रसो नामेत्येतत्तां
 त्वा विश्वे ऽअभिगृणन्तु देवा ऽइति तां त्वा सर्वेऽभिगृ-
 णन्तु देवा ऽइत्येतत्स्तोमपृष्ट्वा घृतवतीह सीदे'ति
 यान्त्स्तोमानस्यां तस्यमानो भवति तैरेषा स्तोमपृष्ट्वा
 'प्रजावदस्मे द्रविणायजस्वे'ति प्रजावदस्मे द्रविणमाय-
 जस्वेत्येतदश्शिवनाद्धर्ष्य सादयतामिह त्वेत्यश्शिवनौ
 ह्यद्धर्ष्य ऽउपाधत्ताम् ॥ ७ ॥ ता ऽएता दिशः । ता रेतः-

- (१) शु० य० सं० अ० १४ क० २ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० २
 (३) शु० य० सं० अ० १४ क० २ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० ३
 (५) शु० य० सं० अ० १४ क० ३ । (६) शु० य० सं० अ० १४ क० ३
 (७) शु० य० सं० अ० १४ क० ३ । (८) शु० य० सं० अ० १४ क० ३
 (९) शु० य० सं० अ० १४ क० ४ । (१०) शु० य० सं० अ० १४ क० ४
 (११) शु० य० सं० अ० १४ क० ४ । (१२) शु० य० सं० अ० १४ क० ४
 (१३) शु० य० सं० अ० १४ क० ४ । (१४) शु० य० सं० अ० १४ क० ५

सिचोर्वेलयोपदधातीमे वै रेतःसिचावनयोस्तद्दिशो दधा-
ति तस्मादनयोर्दिशः सर्वतऽउपदधाति सर्वतस्तद्दिशो
दधाति तस्मात्सर्वतो दिशः सर्वतः समीचीः सर्वतस्त-
त्समीचीर्दिशो दधाति तस्मात्सर्वतः समीच्यो दिशस्ता
नानोपदधाति नाना सादयति नाना सूददोहसाधिवदति
नाना हि दिशः ॥ ८ ॥ अथ पञ्चमीं दिश्यामुपदधाति ।
ऊर्द्धा ह सा दिक्सा या सोर्द्धा दिगसौ स ऽआदित्योऽ-
मुमेवैतदादित्यमुपदधाति तामन्तरेण दक्षिणां दिश्या-
मुपदधात्यमुं तदादित्यमन्तरेण दक्षिणां दिशं दधाति
तस्मादेषोऽन्तरेण दक्षिणां दिशमेति ॥ ९ ॥ 'अदि-
त्यास्त्वा पृष्टे सादयामी'ति । इयं वा ऽअदितिरस्या-
मेवैनमेतत्प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापय'त्यन्तरिक्षस्य धर्त्रीं विष्ट-
म्भनीं दिशामधिपत्नीं भुवनानामि'त्यन्तरिक्षस्य ह्येष धर्ता
विष्टम्भनो दिशामधिपतिर्भुवनाना'मूर्ध्मिर्हृत्सो ऽअपामसी'-
ति रसो वा ऽऊर्मि'र्विश्वकर्म त ऽऋषिर्'ति प्रजापतिर्वै
विश्वकर्म प्रजापतिस्त्वष्टासीत्येत'दश्विनाद्ध्वर्यु सादयता-
मिह त्वे'त्यश्विनौ ह्यद्ध्वर्यु ऽउपाधत्ताम् ॥ १० ॥ यद्वेवैता-
ऽआश्विनीरुपदधाति । प्रजापतिं विस्वस्तं देवता ऽआदाय
व्युदक्रामस्तस्य यदूर्ध्वं प्रतिष्ठाया ऽअवाचीनं मद्ध्यात्तदस्या-
श्विनावादायोत्क्रम्यातिष्ठताम् ॥ ११ ॥ तावब्रवीत् । उप

(१) शु० य० सं० अ० १४ क० ४ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० ५ ।

(३) शु० य० सं० अ० १४ क० ५ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० ५ ।

(५) शु० य० सं० अ० १४ क० ५ ।

मेतं प्रति म ऽएतद्धत्तं येन मे युवमुदकमिष्टमिति किं
नौ ततो भविष्यतीति युवदेवत्यमेव म ऽएतदात्मनो
भविष्यतीति तथेति तदस्मिन्नेतदश्विनौ प्रत्यधत्ताम्
॥ १२ ॥ तद्या ऽएताः पञ्चाशिवृत्त्यः । एतदस्य तदात्म-
नस्तद्यदेता ऽअत्रोपदधाति यदेवास्यैता ऽआत्मनस्त-
दस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेता ऽअत्रोपदधाति ॥ १३ ॥
‘ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवासी’ति । यद्वै स्थिरं व्यत्प्रतिष्ठितं
तद् ध्रुवमथ वा ऽअस्यैतदस्थिरमिवाद्भुवमिवात्मन ऽआसी-
त्तदेवैतत्स्थिरं ध्रुवं कृत्वा प्रत्यधत्ताम् ॥ १४ ॥ ‘कुलायिनी
घृतवती पुरन्धरि’ति । कुलायमिव वा ऽअस्यैतदात्मनः
‘स्वैर्दक्षैर्दक्षपितेह सीदे’त्यदक्षयतामेवास्यैतदात्मनः ‘पृथि-
व्याः पुरीषमसी’ति पुरीषसंहितमिव वा ऽअस्यै-
तदात्मनो रेतःसिचोर्वेलया पृष्टयो वै रेतःसिचौ
पृष्टिसाचयमिव वा ऽअस्यैतदात्मनः सर्वत ऽउपदधाति
सर्वतो ह्यस्यैतदश्विनावात्मनः प्रत्यधत्ताम् ॥ १५ ॥
अथर्तव्ये ऽउपदधाति * । ऋतव ऽएते यदृतव्ये
ऽऋतूनेवैतदुपदधाति ‘शुक्रश्च शुचिश्च ग्रैष्मावृतू’ ऽइति
नामनी ऽएनयोरेते नामभ्यामेवैने ऽएतदुपदधाति द्वे
ऽदृष्टके भवतो द्वौ हि मासावृतुः सकृत्सादयत्येकं तदृतुं
करोति ॥ १६ ॥ तद्यदेते ऽअत्रोपदधाति । संवत्सर ऽएषोऽग्नि-

(१) शु० य० सं० अ० १४ क० ५ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० ५ ।
(३) शु० य० सं० अ० १४ क० ५ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० ५ ।

* का० श्रौ० सू० १७. ८. १६ ।

(५) शु० य० सं० अ० १४ क० ६ ।

रिम॒ ऽउ लो॒काः सं॒वत्सर॒स्तस्य॒ यदूर्ध्वं॒ पृथि॒व्या ऽअ॒र्वाची॑-
 नमन्त॒रिक्षा॒त्तदस्यै॒षा द्वितीया॒ चि॒तिस्त॒द्वस्य॒ ग्रीष्म॒ ऽऋतु-
 स्तद्य॒देते॒ ऽअ॒त्रोप॒दधाति॒ यदे॒वास्यै॒ते ऽआ॒त्मन॒स्तदस्मिन्ने-
 तत्प्र॒तिद॒धाति॒ तस्मा॒देते॒ ऽअ॒त्रोप॒दधाति॒ ॥ १७ ॥
 यद्वै॒ते ऽअ॒त्रोप॒दधाति॒ । प्र॒जाप॒तिरे॒षोऽग्निः॑ सं॒वत्सर॒-
 ऽउ प्र॒जाप॒तिस्त॒स्य यदूर्ध्वं॒ प्रति॒ष्ठाया॒ ऽअ॒वाची॑नं॒ म॒ह्या-
 त्तदस्यै॒षा द्वितीया॒ चि॒तिस्त॒द्वस्य॒ ग्रीष्म॒ ऽऋतु॒स्तद्य॒देते-
 ऽअ॒त्रोप॒दधाति॒ यदे॒वास्यै॒ते ऽआ॒त्मन॒स्तदस्मिन्ने॒तत्प्र॒ति-
 द॒धाति॒ तस्मा॒देते॒ ऽअ॒त्रोप॒दधाति॒ ॥ १८ ॥

[अर्धप्रपाठकः ॥५७॥]

द्वितीयाध्याये प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ (A)

[द्वितीयस्यां चितौ वैश्वदेवीष्टकोपधानम्]

अ॒थ वै॒श्वदे॒वीरु॒पद॒धाति॒ । ए॒षा वै सा॒ द्वितीया॒
 चि॒तिर्ष्या॒मे॒भ्यस्त॒दश्नि॒वना॒ ऽउपा॒धत्तां॒ तामु॒पधा॒येद॑ः
 स॒र्वम॒भव॒तां य॒दिदं॒ किञ्च॒ ॥ १ ॥ ते॒ दे॒वा ऽअ॒ब्रुवन् ।
 अ॒श्नि॒वनौ॒ वा ऽइ॒दः स॒र्वम॒भूता॒मुप॒ तज्जानी॑त॒ यथा॒
 व॒यमि॒हाप्य॒सामे॒ति ते॒ऽब्रुवँ॑श्चे॒तय॒द्धमि॑ति॒ चि॒तिमि॒च्छते॒ति
 वाव॒ तद॒ब्रुवँ॑स्त॒दिच्छ॑त॒ यथा॒ व॒यमि॒हाप्य॒सामे॒ति ते॒ चे॒त-
 यमा॒ज्ञा ऽए॒ता ऽइ॒ष्टका॒ ऽअ॒पश्य॑न्वै॒श्वदे॒वीः ॥ २ ॥
 ते॒ऽब्रुवन् । अ॒श्नि॒वनौ॒ वा ऽइ॒दः स॒र्वम॒भूता॒मश्नि॒व॒भ्यामे॒वा-

(A) एतद्ब्राह्मणस्था विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा—का० श० १०. २. १; कठ० १७. १, १०; कपि० २५. १०, ९; मै० सं० ११. ८. १, १२; तै० सं० ४. ३. ४, १ ।

• शिश्वनोश्चितिमनूपदधामहा ऽइति तेऽशिश्वब्भ्यामेवाशिश्व-
नोश्चितिमनूपादधत तस्मादेतामाशिश्वनी चितिरित्याचक्षते
तस्माद्यथैव पूर्वासामुदर्कं ऽएवमेतासामशिश्वब्भ्यां१७ ह्येवा-
शिश्वनोश्चितिमनूपादधत ॥३॥ यद्वेव वैश्वदेवीरुपदधाति ।
ये वै ते विश्वे देवा ऽएतां द्वितीयां चितिमपश्यन्त्ये त
ऽएतेन रसेनोपायस्त ऽएते तानेवैतदुपदधाति ता ऽएताः
सर्वाः प्रजास्ता रेतःसिचोर्वेलयोपदधातीमे वै रेतः-
सिचावनयोस्तत्प्रजा दधाति तस्मादनयोः प्रजाः
सर्वत ऽउपदधाति सर्वतस्तत्प्रजा दधाति तस्मात्सर्वतः
प्रजा दिश्या ऽअनूपदधाति दिक्षु तत्प्रजा दधाति
तस्मात्सर्वासु दिक्षु प्रजाः ॥ ४ ॥ यद्वेव * वैश्वदेवीरु-
पदधाति । प्रजापतेर्विस्त्रस्तात्सर्वाः प्रजा मद्ध्यत ऽउद-
क्रामन्नेतस्या ऽअधि योनेस्ता ऽएनमेतस्मिन्नात्मनः
प्रतिहिते प्रापद्यन्त ॥ ५ ॥ स यः स प्रजापतिर्व्यस्र-
सत । अयमेव स योऽयमग्निश्चीयतेऽथ या ऽअस्मात्ताः
प्रजा मद्ध्यत ऽउदक्रामन्नेतास्ता वैश्वदेव्य ऽदृष्टकास्त-
द्यदेता ऽउपदधाति या ऽएवास्मात्ताः प्रजा मद्ध्यत-
ऽउदक्रामन्ता ऽअस्मिन्नेतत्प्रपादयति रेतःसिचोर्वेलया
पृष्टयो वै रेतःसिचौ मद्ध्यमु पृष्टयो मद्ध्यत ऽएवा-
स्मिन्नेताः प्रजाः प्रपादयति सर्वत ऽउपदधाति सर्वत-
ऽएवास्मिन्नेताः प्रजाः प्रपादयति ॥ ६ ॥ यद्वेव वैश्व-
देवीरुपदधाति । एतद्वै प्रजापतिरेतस्मिन्नात्मनः प्रति-

हितेऽकामयत प्रजाः सृजेय प्रजायेयेति स ऽऋतुभिरद्भिः
 प्राणैः संवत्सरेणाश्विबभ्यां सयुग्भूत्वेताः प्रजाः
 प्राजनयत्यैवैतद्यजमान ऽएताभिर्देवताभिः सयुग्भूत्वेताः
 प्रजाः प्रजनयति तस्मादु सर्वास्वेव सजूः सजूरि-
 स्यनुवर्त्तते ॥ ७ ॥ 'सजूर्ऋतुभिरिति । तदृतूप्राजन-
 यदृतुभिर्वै सयुग्भूत्वा प्राजनयत्सजूर्विधाभिरित्यापो
 वै विधा ऽअग्निर्हीदः सर्वं विहितमग्निर्वै सयुग्भूत्वा
 प्राजनयत्सजूर्देवैरिति तद्देवान्प्राजनयद्यद्देवा ऽइत्या-
 चक्षते 'सजूर्देवैर्वयोनाधैरिति प्राणा वै देवा वयोनाधाः
 प्राणैर्हीदः सर्वं वयुनं नद्धमथो च्छन्दांसि वै देवा
 वयोनाधाश्छन्दोभिर्हीदः सर्वं वयुनं नद्धं प्राणैर्वै सयु-
 ग्भूत्वा प्राजनयदग्नये त्वा वैश्वानरायेति संवत्सरो वा-
 ऽअग्निर्वैश्वानरः संवत्सरेण वै सयुग्भूत्वा प्राजनयदश्वि-
 नाद्धर्ष्य सादयतामिह त्वेत्यश्विबभ्यां वै सयुग्भूत्वा
 प्राजनयत् ॥ ८ ॥ 'सजूर्वसुभिरिति । दक्षिणतः तद्वसू-
 न्प्राजनयत्सजूं रुदैरिति पश्चात्तद्वृहान्प्राजनयत्सजूं-
 रादित्यैरित्युत्तरतस्तदादित्यान्प्राजनयत्सजूर्विश्वैर्देवैरित्यु-
 परिष्टात्तद्विश्वान्देवान्प्राजनयत्ता वै समानप्रभृतयः
 समानोदका नाना मर्त्यतस्ता यत्समानप्रभृतयः समा-

- (१) शु० य० सं० अ० १४ क० ७ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० ७
 (३) शु० य० सं० अ० १४ क० ७ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० ७
 (५) शु० य० सं० अ० १४ क० ७ । (६) शु० य० सं० अ० १४ क० ७
 (७) शु० य० सं० अ० १४ क० ७ । (८) शु० य० सं० अ० १४ क० ७
 (९) शु० य० सं० अ० १४ क० ७ । (१०) शु० य० सं० अ० १४ क० ७

नोदक्काः समानीभिर्हि देवताभिः पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च
सयुग्भूत्वा प्राजनयदुथ यन्नाना मद्ध्यतोऽङ्ग्या ऽअन्न्या हि
प्रजा मद्ध्यतः प्राजनयत् ॥ ९ ॥ (B)

द्वितीयाध्याये द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

[द्वितीयस्यां चितौ प्राणभृदपस्या-छन्दस्या-वयस्येष्टकोपधानम्]

अथ * प्राणभृत ऽउपदधाति । एतद्वै देवा ऽअब्रुवँ-
श्चेतयद्धमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवँस्ते चेतयमाना
वायुमेव चितिमपश्यँस्तामस्मिन्नदधुस्तथैवास्मिन्नयमेत-
दधाति ॥ १ ॥ प्राणभृत ऽउपदधाति । प्राणो वै वायुर्वा-
युमेवास्मिन्नेतदधाति रेतःसिचोर्वेलयेमे वै रेतःसिचा-
वनयोस्तद्वायुं दधाति तस्मादनयोर्वायुः सर्वत ऽउपदधाति
सर्वतस्तद्वायुं दधाति तस्मात्सर्वतो वायुः सर्वतः समीचीः
सर्वतस्तत्सम्भ्यञ्चं वायुं दधाति तस्मात्सर्वतः सम्भ्यङ्
भूत्वा सर्वाभ्यो दिग्भ्यो वाति दिश्या ऽअनुपदधाति
दिक्षु तद्वायुं दधाति तस्मात्सर्वासु दिक्षु वायुः ॥ २ ॥
यद्वेव प्राणभृत ऽउपदधाति । आस्वेवैतत्प्रजासु प्राणान्द-
धाति ता ऽअनन्तर्हिता वैश्वदेवीभ्य ऽउपदधात्यनन्तर्हि-
तास्तत्प्रजाभ्यः प्राणान्दधाति 'प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहि
व्याजं मे पाहि चक्षुर्म ऽउर्व्या विभाहि श्रोत्रं मे श्लोक-

(B) एतद्ब्राह्मणस्था विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा—का० श० १०. २. २; कठ०
१७. १; कपि० २५. १; मं० सं० ११. ८. १; तै० सं० ४. ३. ४ ।

* का० श्रौ० सू० १७. ८. २० ।

(१) शु० य० सं० अ० १४ क० ८ ।

ये'त्येतानेवास्वेतत्कलृप्तान्प्राणान्दधाति ॥ ३ ॥ अथापस्या-
 ऽउपदधाति । एतद्वै देवा ऽअब्रुवँश्चेतयद्धमिति चिति-
 मिच्छतेति वाव तदब्रुवँस्ते चेतयमाना ववृष्टिमेव
 चितिमपश्यँस्तामस्मिन्नदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्दधाति ॥ ४ ॥
 अपस्या † ऽउपदधाति । आपो वै ववृष्टिर्ववृष्टिमेवा-
 स्मिन्नेतद्दधाति रेतःसिचोर्वेलयेमे वै रेतःसिचा-
 वनयोस्तद्वृष्टिं दधाति तस्मादनयोर्वर्षति सर्वत ऽउप-
 दधाति सर्वतस्तद्वृष्टिं दधाति तस्मात्सर्वतो वर्षति
 सर्वतः समीचीः सर्वतस्तत्समीचीं ववृष्टिं दधाति
 तस्मात्सर्वतः सम्म्यङ् भूत्वा सर्वाब्भ्यो दिग्भ्यो वर्षति
 वायव्या ऽअनुपदधाति वायौ तद्वृष्टिं दधाति तस्माद्यां
 दिशं वायुरेति तां दिशं ववृष्टिरन्वेति ॥ ५ ॥ यद्वेवापस्या-
 ऽउपदधाति । एष्वेवैतत्प्राणेष्वपो दधाति ता ऽअनन्त-
 र्हिताः प्राणभृद्भ्यः ऽउपदधात्यनन्तर्हितास्तत्प्राणेष्वपो
 दधात्यथो ऽअन्नं वा ऽआपोऽनन्तर्हितं तत्प्राणेष्वपोऽन्नं
 दधात्यपः पिन्वौषधीर्जिन्व द्विपादव चतुष्पात्पाहि
 दिवो ववृष्टिमेरये'त्येता ऽएवैष्वेतत्कलृप्ता ऽअपो दधाति
 ॥ ६ ॥ अथ छन्दुस्या ऽउपदधाति । एतद्वै देवा ऽअब्रु-
 वँश्चेतयद्धमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवँस्ते चेत-
 यमानाः पशूनेव चितिमपश्यँस्तामस्मिन्नदधुस्तथैवास्मि-
 न्नयमेतद्दधाति ॥ ७ ॥ ‡ छन्दुस्या ऽउपदधाति । पशवो

† का० श्रौ० सू० १७. ८. २१ ।

(१) जु० य० सं० अ० १४ क० ८ ।

‡ का० श्रौ० सू० १७. ८. २२ ।

वै छन्दां॑सि पशुने॒वास्मिन्नेत॒द्दधाति॑ सर्व॒त ऽउ॒प॒द॒धाति॑
 सर्व॒तस्तत्पशु॑न्दधाति॒ तस्मात्सर्व॑तः पश॒वोऽप॒स्था ऽअनु॑-
 प॒द॒धात्यप्सु॑ तत्पशून्प्रति॑ष्ठायति॒ तस्माद्यदा॑ वर्ष॒त्यथ
 पश॑वः प्र॒तिति॑ष्ठन्ति ॥ ८ ॥ यद्वे॒व छन्दु॑स्या ऽउ॒प॒-
 द॒धाति॑ । प्रजा॒पतेर्वि॑ष॒स्तत्पश॑व ऽउ॒द॒क्रामँश्छन्दां॑सि
 भू॒त्वा तान्गा॑यत्री च॒छन्दो॑ भू॒त्वा व॒यसा॑प्नोत्तद्य॒द्वाय॑-
 न्या॒प्नोदे॑त्तद्धि छन्द॑ ऽआशि॑ष्ठः सा त॒द्भृत्वा प्रजा॑-
 पति॑रेतान्पशून्व॒यसा॑प्नोत् ॥ ९ ॥ 'मूर्द्धा व॒य' ऽइति॑ ।
 प्रजा॒पतिर्वै मूर्द्धा॑ स व॒योऽभवत्प्रजा॑पतिश्छन्द॑ ऽइति॑
 प्रजा॒पतिरे॒व च॒छन्दो॑ऽभवत् ॥ १० ॥ 'क्षत्रं व॒य' ऽइति॑ ।
 प्रजा॒पतिर्वै क्षत्र॑ः स व॒योऽभव॑न्म॒यन्दं छन्द॑ ऽइति॑
 यद्वा ऽअ॒निरु॑क्तं तन्म॒यन्दम॑निरु॒क्तो वै प्रजा॑पतिः प्रजा॑-
 पति॑रे॒व च॒छन्दो॑ऽभवत् ॥ ११ ॥ 'विष्ट॑म्भो व॒य' ऽइति॑ ।
 प्रजा॒पतिर्वै विष्ट॑म्भः स व॒योऽभव॑द॒धिप॑तिश्छन्द॑ ऽइति॑
 प्रजा॒पतिर्वा ऽअ॒धिपति॑ः प्रजा॒पतिरे॒व च॒छन्दो॑ऽभवत् ॥ १२ ॥
 'वि॒श्वक॑र्मा व॒य' ऽइति॑ । प्रजा॒पतिर्वै वि॒श्वक॑र्मा स
 व॒योऽभव॑द॒परमे॑ष्ठी च॒छन्द॑ ऽइत्या॒पो वै प्रजा॑पतिः
 परमे॑ष्ठी ता हि परमे॒ स्थाने॑ तिष्ठन्ति प्रजा॒पतिरे॒व
 परमे॑ष्ठी च॒छन्दो॑ऽभवत् ॥ १३ ॥ तानि॑ वा ऽए॒तानि॑ ।
 च॒त्वारि॑ व॒यां॑सि च॒त्वारि॑ च॒छन्दां॑सि तद॑ष्टावद्वाक्षरा

- (१) शु० य० सं० अ० १४ क० ९ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० ९ ।
 (३) शु० य० सं० अ० १४ क० ९ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० ९ ।
 (५) शु० य० सं० अ० १४ क० ९ । (६) शु० य० सं० अ० १४ क० ९ ।
 (७) शु० य० सं० अ० १४ क० ९ ।

गायत्र्येषा वै सा गायत्री या तद्भूत्वा प्रजापतिरेतान्प-
 शून्वयसाप्नोत्तस्माज्जीर्णं पशुं वयसास ऽइत्याचक्षते
 तस्मादु सर्वास्वेव वयो-वय ऽइत्यनुवर्त्ततेऽथ येऽस्मात्ते
 पशव ऽउदक्रामन्नेते ते पञ्चदशोत्तरे वज्रो वै पशवो वज्रः
 पञ्चदशस्तस्माद्यस्य पशवो भवन्त्यपैव स पाप्मानः ह ते
 वज्रो हैव तस्य पाप्मानमपहन्ति तस्माद्यां काश्च दिशं
 पशुमानेति वज्रविहताथं हैव तामन्वेति ॥ १४ ॥ (C)

द्वितीयाध्याये तृतीयं ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

‘वस्तो वय’ ऽइति । वस्तं वयसाप्नोद्विलं छन्द
 ऽइत्येकपदा वै विविलं छन्द ऽएकपदा ह भूत्वाजा ऽउच्चक्रमुः
 ॥ १ ॥ ‘वृष्णिर्वय’ ऽइति । वृष्णि वयसाप्नो‘द्विशालं
 छन्द’ ऽइति द्विपदा वै विशालं छन्दो द्विपदा ह भूत्वा
 वय ऽउच्चक्रमुः ॥ २ ॥ ‘पुरुषो वय’ ऽइति । पुरुषं
 वयसाप्नो‘तन्द्रं छन्द’ ऽइति पङ्क्तिर्वै तन्द्रं छन्दः
 पङ्क्तिर्ह भूत्वा पुरुषा ऽउच्चक्रमुः ॥ ३ ॥ ‘व्याघ्रो वय’
 ऽइति । व्याघ्रं वयसाप्नो‘दुनाधृष्टं छन्द’ ऽइति विराड् वा
 ऽअनाधृष्टं छन्दोऽन्नं वै विराडन्नमना धृष्टं विराड्
 भूत्वा व्याघ्रा ऽउच्चक्रमुः ॥ ४ ॥ ‘सिंहो वय’ ऽइति ।

(C) एतद्ब्राह्मणस्था विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा—का० श० १०. २. ३, कठ०
 १७. १, २, कपि० २५, १०. २९, १; मै० सं० ११. ८. २; तै० सं० ४. ३. ४।

(१) शु० य० सं० अ० १४ क० ९। (२) शु० य० सं० अ० १४ क० ९।
 (३) शु० य० सं० अ० १४ क० ९। (४) शु० य० सं० अ० १४ क० ९।
 (५) शु० य० सं० अ० १४ क० ९। (६) शु० य० सं० अ० १४ क० ९।
 (७) शु० य० सं० अ० १४ क० ९। (८) शु० य० सं० अ० १४ क० ९।

सिद्धं वयसाप्नोच्छदिच्छन्द' ऽइत्यतिच्छन्दा वै छदि-
 श्छन्दः सा हि सर्वाणि च्छन्दाश्चसि छादयत्यतिच्छन्दा
 ह भूत्वा सिद्धा ऽउच्चक्रमुरथातो निरुक्तानेव पशून्निरु-
 क्तानि च्छन्दाश्चस्युपदधाति ॥ ५ ॥ 'पण्डवाद् वय' ऽइति ।
 पण्डवाहं वयसाप्नोद्बृहतीच्छन्द' ऽइति बृहती ह भूत्वा
 पण्डवाह ऽउच्चक्रमुः ॥ ६ ॥ 'उक्षा वय' इति । उक्षाणं
 वयसाप्नोत्ककुब्बच्छन्द' ऽइति ककुब्भ भूत्वोक्षाण-
 ऽउच्चक्रमुः ॥ ७ ॥ 'ऋषभो वय' ऽइति । ऋषभं वयसाप्नो-
 'त्सतोबृहती च्छन्द' ऽइति सतोबृहती ह भूत्वर्षभा-
 ऽउच्चक्रमुः ॥ ८ ॥ 'अनङ्गान्वय' ऽइति । अनङ्गाहं
 वयसाप्नोत्पङ्क्तिश्छन्द' ऽइति पङ्क्तिर्ह भूत्वानङ्गाह-
 ऽउच्चक्रमुः ॥ ९ ॥ 'धेनुर्वय' ऽइति । धेनुं वयसाप्नो-
 'जगती च्छन्द' ऽइति जगती ह भूत्वा धेनव ऽउच्चक्रमुः
 ॥ १० ॥ 'न्यविर्वय' ऽइति । न्यविं वयसाप्नोत्त्रिष्टुप्छन्द'
 ऽइति त्रिष्टुब्भ भूत्वा न्यवय ऽउच्चक्रमुः ॥ ११ ॥
 'दित्यवाङ् वय' ऽइति । दित्यवाहं वयसाप्नोद्विराट् छन्द'
 ऽइति विराट् भूत्वा दित्यवाह ऽउच्चक्रमुः ॥ १२ ॥

- (१) शु० य० सं० अ० १४ क० ९ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० ९
 (३) शु० य० सं० अ० १४ क० ९ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० ९
 (५) शु० य० सं० अ० १४ क० ९ । (६) शु० य० सं० अ० १४ क० ९
 (७) शु० य० सं० अ० १४ क० ९ । (८) शु० य० सं० अ० १४ क० १०
 (९) शु० य० सं० अ० १४ क० १० । (१०) शु० य० सं० अ० १४ क० १०
 (११) शु० य० सं० अ० १४ क० १० । (१२) शु० य० सं० अ० १४ क० १०
 (१३) शु० य० सं० अ० १४ क० १० । (१४) शु० य० सं० अ० १४ क० १०
 (१५) शु० य० सं० अ० १४ क० १० ।

‘पञ्चाविर्वय’ ऽइति । पञ्चाविं वयसाप्नोद्वायत्री च्छन्द’-
 ऽइति गायत्री ह भूत्वा पञ्चावय ऽउच्चक्रमुः ॥ १३ ॥
 ‘त्रिवत्सो वय’ ऽइति । त्रिवत्सं वयसाप्नोद्दुष्णिक्छन्द’-
 ऽइत्युष्णिग्घ भूत्वा त्रिवत्सा ऽउच्चक्रमुः ॥ १४ ॥ ‘तुर्ष्य-
 वाहं वय’ ऽइति । तुर्ष्यवाहं वयसाप्नोदनुष्टुप्छन्द’-
 ऽइत्यनुष्टुम्भ भूत्वा तुर्ष्यवाह ऽउच्चक्रमुः ॥ १५ ॥ एते
 वै ते पशवः । याँस्तत्प्रजापतिर्वयसाप्नोत्स वै पशुं प्रथम-
 माहाथ वयोऽथ छन्दो वयसा च ह्येनाँश्छन्दसा च
 परिगत्यात्मन्नधत्तात्मन्नकुरुत तथैवैनानयमेतद्वयसा चैव
 छन्दसा च परिगत्यात्मन्धत्त ऽआत्मन्कुरुते ॥ १६ ॥
 स ऽएष पशुर्ष्यदग्निः । सोऽत्रैव सर्वः कृत्स्नः संस्कृतस्त-
 स्य याः पुरस्तादुपदधाति शिरोऽस्य ता ऽअथ या
 दक्षिणतश्चोत्तरतश्च स ऽआत्माथ याः पश्चात्तत्पुच्छः
 ॥ १७ ॥ स वै पुरस्तादेवाग्र ऽउपदधाति । शिरो हि
 प्रथमं जायमानस्य जायतेऽथ दक्षिणत ऽउपधायोत्तरत-
 ऽउपदधाति सार्द्धमयमात्मा जायाता ऽइत्यथ पश्चा-
 त्पुच्छश्च ह्यन्ततो जायमानस्य जायते ॥ १८ ॥ तद्यानि
 वृषिष्ठानि च्छन्दाश्सि । ये स्थविर्षिष्ठः पशवस्तान्मृद्धय-
 ऽउपदधाति मृद्धं तत्प्रति पशुं वृषिष्ठं करोति तस्मा-
 न्मृद्धं प्रति पशुर्वृषिष्ठोऽथ ये वीर्ष्यवत्तमाः पशवस्तान्द-
 क्षिणत ऽउपदधाति दक्षिणं तद्वर्द्धं पशोर्वीर्ष्यवत्तरं करोति

- (१) शु० य० सं० अ० १४ क० १० । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० १० ।
 (३) शु० य० सं० अ० १४ क० १० । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० १० ।
 (५) शु० य० सं० अ० १४ क० १० । (६) शु० य० सं० अ० १४ क० १० ।

तस्माद्दक्षिणोऽर्द्धः पशोर्वीर्यवत्तरः ॥ १९ ॥ पूर्वार्द्धं
च जघनार्द्धं चाणिष्ठौ करोति । यदुहामूश्चतस्त्र*स्तेनैता-
ऽअणिष्ठा ऽअथ यदिह ह्रसिष्ठान्पशूनुपदधाति तेनो-
ऽएता ऽअणिष्ठाः पूर्वार्द्धं च तज्जघनार्द्धं च पशोरणिष्ठौ
करोति तस्मात्पूर्वार्द्धश्च जघनार्द्धश्च पशोरणिष्ठौ
तस्मात्पूर्वार्द्धेन च जघनार्द्धेन च पशुरुच्च तिष्ठति सञ्च
विशत्यथ लोकमृष्टे ऽउपदधात्यस्याऽ सक्तयां तयोरुपरि
बन्धुः पुरीषं निवपति तस्योपरि बन्धुः ॥ २० ॥ (D)

द्वितीयाध्याये चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

इति द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

[तृतीयायां चितौ स्वयमावृण्णा-दिश्येष्टकोपधानम्]

तृतीयां चितिमुपदधाति । एतद्वै देवा द्वितीयां
चितिं चित्वा समारोहन्त्यदूर्द्धं पृथिव्या ऽअर्वाचीन-
मन्तरिक्षात्तदेव तत्संस्कृत्य समारोहन् ॥ १ ॥ तेऽ-
ब्रुवन् । चेतयद्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तद-
ब्रुवन्नित ऽऊर्द्धमिच्छतेति ते चेतयमाना ऽअन्तरिक्ष-
मेव बृहतीं तृतीयां चितिमपश्यंस्तेऽभ्य ऽएष
लोकोऽच्छन्दयत् ॥ २ ॥ त इन्द्राम्नी ऽअब्रुवन् । युवं

* 'स्तेनैना' इति 'ग' पुस्तके ।

(A) एतद्ब्राह्मणस्था विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा- का० शं० १०. १. १; कठ० सं० १६. ११; कपि० सं० २५. ९; मै० सं० ११. ७. ११; तै० सं० ४. ३. २ ।

† 'ऽच्छन्दयत्' इति 'क-ख' पुस्तकयोः ।

न ऽइमां तृतीयां चि॒तिमु॒पधत्त॑मि॒ति किं नौ त॒तो भवि॑-
 ष्यतीति यु॒वमे॒व नः श्रे॑ष्ठौ भविष्यथ ऽइति तथेति ते॒बभ्य॑-
 ऽए॒तामिन्द्रा॒ग्नी तृतीयां चि॒तिमु॒पाधत्तां त॒स्मादाहु॑रिन्द्रा॒ग्नी-
 ऽए॒व दे॒वानां॑ श्रे॒ष्ठविति ॥ ३ ॥ स वा ऽइन्द्रा॒ग्नि॒बभ्या॑-
 मु॒पद॒धाति । वि॒श्व॒क॒र्म्मणा सा॒दय॑तीन्द्रा॒ग्नी च वै वि॒श्व॒क॒-
 र्म्मा चै॒तां तृतीयां चि॒तिम॒पश्यँ॑स्त॒स्मादिन्द्रा॒ग्नि॒बभ्या॑-
 मु॒पद॒धाति वि॒श्व॒क॒र्म्मणा सा॒दय॑ति ॥ ४ ॥ शु॒द्धे॒वेन्द्रा॒ग्नि॒-
 ब॒भ्यामु॒पद॒धाति । वि॒श्व॒क॒र्म्मणा सा॒दय॑ति प्र॒जाप॑तिं वि॒स्वस्तं
 दे॒वता ऽआ॒दाय व॒युद॒क्रामँ॑स्त॒स्येन्द्रा॒ग्नी च वि॒श्व॒क॒र्म्मा
 च म॒द्धथ॑मा॒दायो॑र॒क्रम्या॑तिष्ठन् ॥ ५ ॥ ता॒नब्र॑वीत् । उ॒प
 मे॒त प्॒रति म ऽए॒तद्ध॑त्त येन मे यू॒यमु॒दक्र॑मि॒ष्टेति किं
 नस्त॒तो भवि॑ष्यतीति यु॒ष्मद्दे॒वत्य॑मे॒व म ऽए॒तदा॑स्म॒नो
 भवि॑ष्यतीति तथेति त॒दस्मिन्ने॒तदिन्द्रा॒ग्नी च वि॒श्व॒क॒र्म्मा
 च प्र॒त्यद॑धुः ॥ ६ ॥ * त॒द्यैषा म॒द्ध्यमा॑ स्व॒यमा॑तृ॒ण्णा ।
 ए॒तद॑स्य त॒दास्म॑नस्त॒द्यदे॒ताम॒त्रोप॑द॒धाति । शु॒दे॒वास्यै॒षा-
 स्म॑नस्त॒दस्मिन्ने॒तत्प्र॑ति॒दधा॑ति त॒स्मादे॒ताम॒त्रोप॑द॒धाति
 ॥ ७ ॥ 'इन्द्रा॒ग्नी ऽअ॒व्यथ॑मानाम् । इ॒ष्टकां दृ॒ढह॑तं
 रु॒धुवमि॑ति य॒थैव य॒जुस्त॒था ब॒न्धुः 'पृ॒ष्ठेन॑ द्या॒वापृ॑थि॒वी-
 ऽअ॒न्तरि॑क्षं च वि॒बाध॑स' ऽइति पृ॒ष्ठेन॑ ह्येषा द्या॒वापृ॑थि॒वी-
 ऽअ॒न्तरि॑क्षं च वि॒बाध॑ते ॥ ८ ॥ † 'वि॒श्व॒क॒र्म्मा त्वा सा॒द-

* अत्र शतम् ४४०० ॥

(१) शु० य० सं० अ० १४ क० ११ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० ११ ।

† का० श्रौ० सू० १७. ९. १ ।

३) शु० य० सं० अ० १४ क० १२ ।

यत्वि'ति । वि३श्व॒क॒र्म्म॒ ह्येतां॑ तृतीयां चि॒ति॒म॒श्च॒य'दन्त॑-
रि॒क्षस्य॑ पृ॒ष्ठे ऋ॒च॒स्वतीं॑ प्र॒थ॒स्वती॑मि'त्यन्तरि॒क्षस्य॑
ह्ये॒तत्पृ॒ष्ठं ऋ॒च॒स्वत्प्र॒थ॒स्व'दन्त॑रि॒क्षं अ॒च्छा॒न्त॒रि॒क्षं दृ॒हा-
न्त॒रि॒क्षं मा हि॒ःसी॒रि'त्यात्मानं अ॒च्छा॒त्मानं दृ॒हात्मानं
मा हि॒ःसी॒रि॒त्येतत् ॥ ९ ॥ 'वि३श्व॒स्मै प्रा॒णाय॑पा॒नाय॑ ।
ऋ॒या॒ना॒यो॒दाना॑ये'ति प्रा॒णो वै स्व॒यमा॑तृ॒ण्णा स॒र्व॒स्मा-
ऽउ वा ऽए॒त॒स्मै प्रा॒णः 'प्र॒ति॒ष्टा'यै च॒रि॒त्रा॒ये'ती॒मे वै
लो॒काः स्व॒यमा॑तृ॒ण्णा ऽइ॒म ऽउ लो॒काः प्र॒ति॒ष्टा च॒रि॒त्रं
'वा॒यु॒ष्ठाभि॑पा॒त्वि'ति वा॒यु॒ष्ठाभि॑गोपा॒यत्वि॒त्येत॑'भ्र॒म॒ह्वा स्व-
स्त्ये'ति म॒ह॒त्या स्व॒स्त्येत्येत॑'छर्दि॒षा श॒न्तमे॒ने'ति अ॒च्छर्दि॑
श॒न्त॒मं ते॒नेत्येत॑त्सादयित्वा सु॒द॒दो॒हसा॑धिवदति त॒स्यो॒क्तो
ब॒न्धुर॑थ सा॒म गाय॑ति त॒स्यो॒परि॑ ब॒न्धुः ॥ १० ॥ अ॒थ
दि॒श्या ऽउ॒प॒दधा॑ति । दि॒शो वै दि॒श्या दि॒श ऽए॒वैत॑दु॒प-
दधा॑ति त॒द्याभि॑रदो वा॒युर्दि॒ग्भि॒र॒नन्त॑र्हि॒ताभि॑रु॒पै॒त्ता ऽए॒तास्ता-
ऽए॒वैत॑दु॒प॒दधा॑ति ता ऽउ ऽए॒वामूः पुर॑स्ताद्ब॒र्भस्त॑म्बं च
लो॒गेष्ट॑काश्चो॒प॒दधा॑त्यसौ वा ऽआ॒दि॒त्य ऽए॒ता ऽअ॒मुं तदा॑-
दि॒त्यं दि॒क्ष्व॒हति॑ दि॒क्षु चि॒नोति॑ ता यत्तत्रै॒व स्यु॑र्ब॒हिर्द्धा
त॒त्स्यु॑र्ब॒हिर्द्धो वा ऽए॒तद्यो॑नेर॒ग्निक॑र्म्म अ॒र॒पु॒रा पु॒ष्कर॑प॒ण्णात्ता
अ॒दि॒हा॒हृत्यो॑प॒दधा॑ति त॒देना॑ यो॒नौ पु॒ष्कर॑प॒ण्णे प्र॒ति॒ष्टाप॑यति
त॒थो है॒ता ऽअ॒ब॒हिर्द्धा भ॑वन्ति ता ऽअ॒नन्त॑र्हि॒ताः स्व॒य-

- (१) शु० य० सं० अ० १४ क० १२ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० १२ ।
(३) शु० य० सं० अ० १४ क० १२ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० १२ ।
(५) शु० य० सं० अ० १४ क० १२ । (६) शु० य० सं० अ० १४ क० १२ ।
(७) शु० य० सं० अ० १४ क० १२ ।

मातृण्णाया ऽउपदधात्यन्तरिक्षं वै मद्ध्यमा स्वयमातृण्णा-
 नन्तर्हितास्तदन्तरिक्षादिशो दधात्युत्तरा ऽउत्तरास्तदन्त-
 रिक्षादिशो दधाति रेतःसिचोर्वेलयेमे वै रेतःसिचा-
 वनयोस्तदिशो दधाति तस्मादनयोर्दिशः सर्वत ऽउपदधाति
 सर्वतस्तदिशो दधाति तस्मात्सर्वतो दिशः सर्वतः समीचीः
 सर्वतस्तत्समीचीर्दिशो दधाति तस्मात्सर्वतः समीच्च्यो
 दिशः ॥ ११ ॥ यद्वेव * दिश्या ऽउपदधाति । छन्दांस्सि
 वै दिशो गायत्री वै प्राची दिक् त्रिष्टुब्दक्षिणा जगती
 प्रतीच्यनुष्टुबुदीची पङ्क्तिरूर्द्धा पशवो वै छन्दांस्स्य-
 न्तरिक्षं मद्ध्यमा चितिरन्तरिक्षे तत्पशून् दधाति तस्मादनन्त-
 रिक्षायतनाः पशवः ॥ १२ ॥ यद्वेव दिश्या ऽउपदधाति ।
 छन्दांस्सि वै दिशः पशवो वै छन्दांस्स्यन्नं पशवो
 मद्ध्यं मद्ध्यमा चितिर्मध्यतस्तदन्नं दधाति ता ऽअनन्त-
 र्हिताः स्वयमातृण्णाया ऽउपदधाति प्राणो वै स्वयमातृ-
 ण्णानन्तर्हितं तत्प्राणादन्नं दधात्युत्तरा ऽउत्तरं तत्प्राणा-
 दन्नं दधाति रेतःसिचोर्वेलया पृष्टयो वै रेतःसिचौ
 मद्ध्यमु पृष्टयो मद्ध्यत ऽएवास्मिन्नेतदन्नं दधाति सर्वत-
 ऽउपदधाति सर्वत ऽएवास्मिन्नेतदन्नं दधाति ॥ १३ ॥
 'राङ्ग्यसि प्राची दिक् । बिराडसि दक्षिणा दिक्सम्प्राडसि
 प्रतीची दिक्स्वराडस्युदीची दिग्धिपत्न्यसि बृहती
 दिगिति नामाद्यासामेतानि नामग्राहमेवैना ऽएतदुप-

दधाति ता नानोपदधाति नाना सादयति नाना सूददोह-
साधिवदति ता नाना हि दिशः ॥ १४ ॥ (A)

तृतीयाध्याये प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥

कण्डिकासंख्या ॥ ११५ ॥

[तृतीयायां चितौ विश्वज्योतिर्ऋतव्येष्टकोपधानम्]

अथ * विश्वज्योतिषमुपदधाति । वायुर्वै मद्ध्यमं
विश्वज्योतिर्वायुर्ह्येवान्तरिक्षलोके विश्वं ज्योतिर्वायुमेवैत-
दुपदधाति तामनन्तर्हितां दिश्याभ्यऽउपदधाति दिक्षु
तद्वायुं दधाति तस्मात्सर्वासु दिक्षु वायुः ॥ १ ॥ यद्वेव विश्व-
ज्योतिषमुपदधाति । प्रजा वै विश्वज्योतिः प्रजा ह्येव
विश्वं ज्योतिः प्रजननमेवैतदुपदधाति तामनन्तर्हितां
दिश्याभ्यऽउपदधाति दिक्षु तत्प्रजा दधाति तस्मा-
त्सर्वासु दिक्षु प्रजाः ॥ २ ॥ 'विश्वकर्मा त्वा सादय-
त्वि'ति । विश्वकर्मा ह्येतां तृतीयां चितिमपश्य'दन्त-
रिक्षस्य पृष्ठे ज्योतिष्मतीमि'त्यन्तरिक्षस्य ह्ययं पृष्ठे
ज्योतिष्माद्वायुः ॥ ३ ॥ 'विश्वस्मै प्राणायापानाय ।
व्यानाये'ति प्राणो वै विश्वज्योतिः सर्वस्मा ऽउ वा-
ऽएतस्मै प्राणो 'विश्वं ज्योतिर्व्यच्छेति सर्वं ज्योतिर्व्य-

(B) एतद्ब्राह्मणस्था विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा—का० श० १० ३. १; कठ०
सं० १७. ३; कपि० २६. २; मै० सं० ११. ८. ३; तै० सं० ४. ३. ८ ।

* का० श्रौ० सू० १७. ९. २ ।

(१) शु० य० सं० अ० १४ क० १४ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० १४ ।
(३) शु० य० सं० अ० १४ क० १४ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० १४ ।

च्छेत्स्येतु 'द्वायुष्टेऽधिपतिरिति वायुमेवास्या ऽअधिपतिं
 करोति सादयित्वा सूददोहसाधिवदति तस्योक्तो बन्धुः
 ॥ ४ ॥ * अथर्त्तव्या ऽउपदधाति । ऋतुव ऽएते षट्पदव्या-
 ऽऋतुनेवैतदुपदधाति 'नभश्च नभस्यश्च वार्षिकावृतू' ऽइति
 नामनी ऽएनयोरेते नामब्भ्यामैवैने ऽएतदुपदधाति द्वे-
 ऽदृष्टके भवतो द्वौ हि मासावृतुः सकृत्सादयत्येकं तदृतुं
 करोत्यवकासूपदधात्यवकाभिः प्रच्छादयत्यापो वा ऽअ-
 वका ऽअपस्तदेतस्मिन्नृतौ दधाति तस्मादेतस्मिन्नृतौ
 भूयिष्टं वर्षति ॥ ५ ॥ † अथोत्तरे । 'इषेश्चोर्जश्च
 शारदावृतू' ऽइति नामनी ऽएनयोरेते नामब्भ्यामैवैने-
 ऽएतदुपदधाति द्वे ऽदृष्टके भवतो द्वौ हि मासावृतुः
 सकृत्सादयत्येकं तदृतुं करोत्यवकासूपदधात्यापो वा-
 ऽअवका ऽअपस्तदेतस्यर्त्तोः पुरस्तादधाति तस्मादेतस्यर्त्तोः
 पुरस्ताद्वर्षति नोपरिष्टात्प्रच्छादयति तस्मान्न तथेवो-
 परिष्टाद्वर्षति ॥ ६ ॥ तद्यदेता ऽअत्रोपदधाति । संव-
 त्सर ऽएषोऽग्निरिम् ऽउ लोकाः संवत्सरस्तस्यान्तरिक्ष-
 मेव मध्यमा चितिरन्तरिक्षमस्य वर्षाशरदावृतू तद्यदेता-
 ऽअत्रोपदधाति षडेवास्यैता ऽआत्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रति-
 दधाति तस्मादेता ऽअत्रोपदधाति ॥ ७ ॥ षडेवैता-
 ऽअत्रोपदधाति । प्रजापतिरेषोऽग्निः संवत्सर ऽउ

* का० श्रौ० सू० १७. ९. ५ ।

(१) शु० य० सं० अ० १४ क० १५ ।

† का० श्रौ० सू० १७. ९. ७ ।

(२) शु० य० सं० अ० १४ क० १६ ।

प्रजापतिस्तस्य मद्ध्यमेव मद्ध्यमा चितिर्मद्ध्यमस्य वर्षा-
 शरदावृत् तद्यदेता ऽअत्रोपदधाति यदेवास्यैता ऽआ-
 त्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेता ऽअत्रोपदधाति
 ॥ ८ ॥ ता वा ऽएताः । चतस्र ऽऋतव्या मद्ध्यमायां
 चिता ऽउपदधाति द्वे-द्वे ऽद्वितरासु चितिषु चतुष्पादा
 वै पशवोऽन्तरिक्षं मद्ध्यमा चितिरन्तरिक्षे तत्पशून् दधाति
 तस्मादन्तरिक्षायतनाः पशवः ॥ ९ ॥ यद्वेव चतस्रः ।
 चतुष्पादा वै पशवोऽन्नं पशवो मद्ध्यं मद्ध्यमा चितिर्म-
 द्ध्यतस्तदन्नं दधाति ॥ १० ॥ यद्वेव चतस्रः । चतुरक्षरं
 वा ऽअन्तरिक्षं द्व्यक्षरा ऽद्वितराश्चितयस्तद्यावदन्तरिक्षं
 तावत्तत्कृत्वोपदधाति ॥ ११ ॥ यद्वेव चतस्रः । पशुरेष
 यदग्निर्मद्ध्यं तत्प्रति पशुं वरिष्ठं करोति तस्मान्मद्ध्यं
 प्रतिपशुर्वरिष्ठः ॥ १२ ॥ ता वा ऽएताः । चतस्र-
 ऽऋतव्यास्तासां विश्वज्योतिः पञ्चमी पञ्च दिश्या-
 स्तदृश-दृशाक्षरा विराडन्नं विराणमद्ध्यं मद्ध्यमा चिति-
 र्मद्ध्यतस्तदन्नं दधाति ता ऽअनन्तर्हिताः स्वयमातृणाया-
 ऽउपदधाति प्राणो वै स्वयमातृणानन्तर्हितं तत्प्राणादन्नं
 दधात्युत्तरा ऽउत्तरं तत्प्राणादन्नं दधाति ॥ १३ ॥ अथ
 प्राणभूत ऽउपदधाति । प्राणा वै प्राणभूतः प्राणा-
 नेवैतदुपदधाति ता दृश भवन्ति दृश वै प्राणाः पूर्वाह्ण-
 ऽउपदधाति पुरस्ताद्धीमे प्राणा 'ऽआयुर्मे पाहि ज्यो-
 तिर्मे यच्छे'ति प्राणो वै ज्योतिः प्राणं मे यच्छेत्येवैतदाह

ता ऽअनन्तर्हिता ऽऋतव्याव्य ऽउपदधाति प्राणो वै
वायुर्ऋतुषु तद्वायुं प्रतिष्ठापयति ॥ १४ ॥ (B)

तृतीयाध्याये द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

[तृतीयायां चितौ छन्दस्येष्टकोपधानम्]

अथ * छन्दस्या ऽउपदधाति । पशवो वै छन्दाथ्स्यन्तरिक्षं मद्ध्यमा चितिरन्तरिक्षे †तत्पशून् दधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः पशवः ॥ १ ॥ यद्वेव छन्दस्यां ऽउपदधाति । पशवो वै छन्दाथ्स्यन्नं पशवो मद्ध्यं मद्ध्यमा चितिर्मद्ध्यतस्तदन्नं दधाति ॥ २ ॥ ता द्वादश-द्वादशोपदधाति । द्वादशाक्षरा वै जगती पशवो वै जगत्यन्तरिक्षं मद्ध्यमा चितिरन्तरिक्षे तत्पशून् दधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः पशवः ॥ ३ ॥ यद्वेव द्वादश-द्वादश । द्वादशाक्षरा वै जगती पशवो वै जगत्यन्नं पशवो मद्ध्यं मद्ध्यमा चितिर्मद्ध्यतस्तदन्नं दधाति ता ऽअनन्तर्हिताः प्राणभृद्भ्यः ऽउपदधात्यनन्तर्हितं तत्प्राणेभ्योऽन्नं दधात्युत्तरा ऽउत्तरं तत्प्राणेभ्योऽन्नं दधाति ॥ ४ ॥ 'मा च्छन्द' ऽहुति । अयं वै लोको मायः हि लोको मितु ऽइव 'प्रमो च्छन्द' ऽहुत्यन्तरिक्षलोको वै प्रमान्तरिक्षलोको ह्यस्मा-

(B) एतद्ब्राह्मणस्था विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा—का० श० १०. ३. ३; कठ० १७. १०; कपि० २६. ९; मै० सं० ११. ८. १२, १२; तै० सं० ४. ४. ११ ।

* का० श्रौ० सू० १७. ९. ९ ।

† 'तत्पशून्' इति 'ग' पुस्तके ।

(१) शु० य० सं० अ० १४ क० १८ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० १८ ।

ल्लोकात्प्रमित ऽइव 'प्रतिमां च्छन्द' ऽइत्यसौ वै लोकः
 प्रतिमैष ह्यन्तरिक्षलोके प्रतिमित ऽइ 'वाँस्त्रीवयश्छन्द'-
 ऽइत्यन्नमस्त्रीवयस्तद्यद्देशु लोकेष्वन्नं तदस्त्रीवयोऽथो
 यदेब्भ्यो लोकेब्भ्योऽन्नं स्रवति तदस्त्रीवयोऽथातो
 निरुक्तान्येव छन्दांस्स्युपदधाति ॥ ५ ॥ 'पङ्क्तिश्छन्दः ।
 उष्णिक्छन्दो बृहती च्छन्दोऽनुष्टुप्छन्दो विराट् छन्दो
 गायत्री ऋछन्दस्त्रिष्टुप्छन्दो जगती च्छन्द' ऽइत्येतानि
 निरुक्तानि विराडष्टमानि च्छन्दांस्स्युपदधाति 'पृथिवी
 च्छन्दोऽन्तरिक्षं छन्द' ऽइति यान्येतद्देवत्यानि च्छन्दांस्सि
 तान्येवैतदुपदधात्यग्निर्देवता वातो देवतेत्येता वै देवता-
 श्छन्दांस्सि तान्येवैतदुपदधाति ॥ ६ ॥ स वै निरुक्तानि
 चानिरुक्तानि चोपदधाति । स यत्सर्वाणि निरुक्ताभ्युपा-
 धास्यदुन्तवज्ज्ञानमभविष्यदुक्षेप्यत हाथ यत्सर्वाण्यनिरु-
 क्तानि परोऽक्षः हान्नमभविष्यन्न हैनदुद्रक्ष्यंश्चन निरु-
 क्तानि चानिरुक्तानि चोपदधाति तस्मान्निरुक्तमन्नमद्यमानं
 न क्षीयते ॥ ७ ॥ तानि वा ऽएतानि । त्रीणि द्वादशा-
 न्युपदधाति तत्षट्त्रिंशत्षट्त्रिंशदक्षरा बृहत्पेषा वै सा
 बृहती यां तद्देवा ऽअन्तरिक्षं बृहतीं तृतीयां चितिम-
 पश्यँस्तस्या ऽएतस्यै देवा ऽउत्तमाः ॥ ७ ॥ यद्देवैता-
 ऽइष्टका ऽउपदधाति । प्रजापतेर्विस्रस्तात्सर्वाणि भूतानि
 सर्वा दिशोऽनु व्युदक्रामन् ॥ ९ ॥ स यः स प्रजापति-

(१) शु० य० सं० अ० १४ क० १८ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० १८ ।

(३) शु० य० सं० अ० १४ क० १८ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० १८ ।

(५) शु० य० सं० अ० १४ क० १८ ।

व्यस्रसत । अयमेव स योऽयमग्निश्चीयतेऽथ
 याज्ञ्यस्मात्तानि भूतानि व्युदक्रामन्नेतास्ता ऽदृष्टकास्त-
 यदेता ऽउपदधाति यान्येवास्मात्तानि भूतानि व्युद-
 क्रामँस्तान्यस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति ॥ १० ॥ तथा दश
 प्रथमा ऽउपदधाति । स चन्द्रमास्ता दश भवन्ति
 दशाक्षरा विराडन्नं विराडन्नमु चन्द्रमा ऽअथ या-
 ऽउत्तराः षट्त्रिंशदर्द्धमासाश्च ते मासाश्चचतुर्विं-
 शतिरर्द्धमासा द्वादश मासाश्चचन्द्रमा वै संवत्सरः
 सर्वाणि भूतानि ॥ ११ ॥ तं यत्र देवाः समस्कुर्वन् ।
 तदस्मिन्नेतानि सर्वाणि भूतानि मद्ध्यतोऽदधुस्तथैवा-
 स्मिन्नयमेतदधाति ता ऽअनन्तर्हिता ऽऋतव्याभ्य-
 ऽउपदधात्यृतुषु तत्सर्वाणि भूतानि प्रतिष्ठापयति ॥ १२ ॥ (८)

तृतीयाध्याये तृतीयं ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

[तृतीयस्यां चितौ बालखिल्योपधानम्]

अथ * बालखिल्या ऽउपदधाति । प्राणा वै बाल-
 खिल्याः प्राणानेवैतदुपदधाति ता यद्बालखिल्या नाम
 यद्वा ऽउर्वरयोरसम्भिन्नं भवति खिल ऽद्विति वै तदाचक्षते
 बालमात्रादु हेमे प्राणा ऽअसम्भिन्नास्ते यद्बालमात्रा-
 दुसम्भिन्नास्तस्माद्बालखिल्याः ॥ १ ॥ स वै सप्त पुरस्ता-

(८) एतद्ब्राह्मणस्था विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा—का० श० १०. ३. ३; कठ०
 सं० १७. ३; कपि० सं० २९, २; मै० सं० ११. ८. ३; तै० सं० ४. ३. ६ ।

* का० श्रौ० सू० १७. ९. ११, १४ ।

दुपदुधाति । सप्त पञ्चात्तद्याह सप्त पुरस्तादुपदुधाति शु-
 ऽएवेमे सप्त पुरस्तात्प्राणास्तानस्मिन्नेतद्दधाति ॥ २ ॥
 अथ याह सप्त पञ्चात् । एषा मेवैतत्प्राणानामेतान्प्राणा-
 न्प्रति प्रतीककरोति तस्माद्यदेभिरन्नमत्ति तदेतैरत्येति
 ॥ ३ ॥ यद्वेव सप्त पुरस्तादुपदुधाति । सप्त वा ऽइमे
 पुरस्तात्प्राणाश्चत्वारि दोर्बाहवाणि शिरो ग्रीवा यदूर्द्ध-
 नाभेस्तत्सप्तममङ्गेऽङ्गे हि प्राण एते वै सप्त पुरस्तात्प्रा-
 णास्तानस्मिन्नेतद्दधाति ॥ ४ ॥ अथ याह सप्त पञ्चात् ।
 सप्त वा ऽइमे पञ्चात्प्राणाश्चत्वार्यूर्ध्ववृष्टीवानि द्वे प्रतिष्ठे
 यदुवाङ्नाभेस्तत्सप्तममङ्गेऽङ्गे हि प्राण एते वै सप्तपञ्चा-
 त्प्राणास्तानस्मिन्नेतद्दधाति ॥ ५ ॥ 'मूर्द्धासि राट् । ध्रुवासि
 धरुणा धर्त्र्यसि धरणी । यन्त्री राडयन्त्यसि यमनी
 ध्रुवासि धरित्री'त्येतानेवास्मिन्नेतद् ध्रुवात्प्राणान्यच्छति
 ॥ ६ ॥ यद्वेव बालखिल्या ऽउपदुधाति । एतद्वै देवा
 बालखिल्याभिरेवेमाँल्लोकान्तसमयुरितश्चोर्द्धानमुतश्चाव्राच-
 स्तथैवैतद्यजमानो बालखिल्याभिरेवेमाँल्लोकान्तस्यातीत-
 श्चोर्द्धानमुतश्चाव्राचः ॥ ७ ॥ मूर्द्धासि राडितीमं
 लोकमरोहन् । ध्रुवासि धरुणेत्यन्तरिक्षलोकं धर्त्र्यसि
 धरणीत्यमुं लोकमायुषे त्वा वृचसे त्वा कृष्यै त्वा
 क्षेमाय त्वे'ति चत्वारश्चतुष्पादाः पशवोऽन्नं पशवस्त-
 ऽएतैश्चतुर्भिश्चतुष्पादैः पशुभिरेतेनान्नेनामुष्मिँल्लोके
 प्रत्यतिष्ठैस्तथैवैतद्यजमान ऽएतैश्चतुर्भिश्चतुष्पादैः

पशुभिरेतेनान्नेनामुष्मिँल्लोके प्रतितिष्ठति ॥ ८ ॥ स स
 पुराड्वि रोहः । इयमु वै प्रतिष्ठिता ते देवा ऽइमां
 प्रतिष्ठामभिप्रत्यायँस्तथैवैतद्यजमान ऽइमां प्रतिष्ठामभि-
 प्रत्यैति ॥ ९ ॥ यन्त्री राडित्यमुं लोकमरोहन् । यन्त्यसि
 यमनीत्यन्तरिक्षलोकं ध्रुवासि धरित्रीतीमं लोकमिषे
 त्वोर्जे त्वा रय्यै त्वा पोषायत्वे'ति चत्वारश्चतुष्पादाः
 पशवोऽन्नं पशवस्तु ऽएतैश्चतुर्भिश्चतुष्पादैः पशुभिरेते-
 नान्नेनास्मिँल्लोके प्रत्यतिष्ठँस्तथैवैतद्यजमान ऽएतैश्च-
 तुर्भिश्चतुष्पादैः पशुभिरेतेनान्नेनास्मिँल्लोके प्रतितिष्ठति
 ॥ १० ॥ अथातः संस्कृतिरेव । या ऽअमूरेकादशेष्टका-
 ऽउपदधाति योऽसौ प्रथमोऽनुवाकस्तदन्तरिक्षः स-
 ऽआत्मा तद्यत्ता ऽएकादश भवन्त्येकादशाक्षरा वै त्रिष्टुप्-
 त्रैष्टुभमन्तरिक्षमथ या ऽउत्तराः षष्टिः स वायुः स
 प्रजापतिः सोऽग्निः स यजमानः ॥ ११ ॥ तद्याः पुरस्ता-
 दुपदधाति । शिरोऽस्य तास्ता दश भवन्ति दश वै प्राणाः
 प्राणा ऽउ वै शिरः पूर्वाद्ध ऽउपदधाति पुरस्ताद्धीदः शिरः
 ॥ १२ ॥ अथ या दक्षिणतः । यदूर्ध्वं मद्धयादवाचीनः
 शीर्ष्णस्तदस्य ता ऽअथ याः पश्चाद्यदूर्ध्वं प्रतिष्ठाय-
 ऽअवाचीनं मद्धयात्तदस्य ताः प्रतिष्ठैवोत्तरतः ॥ १३ ॥
 तद्याः सप्त पुरस्ताद्वालखिल्या ऽउपदधाति । य ऽएवेमे
 सप्त पुरस्तात्प्राणास्तानस्मिन्नेतद्दधाति ता ऽअनन्तर्हिता-
 ऽएताब्भ्यो दशब्भ्य ऽउपदधात्यनन्तर्हिताँस्तच्छीर्ष्णः

प्राणान्दधाति ॥ १४ ॥ अथ याः सप्त पश्चात् । य-
ऽएवेमे सप्त पश्चात्प्राणास्तानस्मिन्नेतद्दधाति ता ऽअन्त-
र्हिता ऽएताब्भ्यो द्वादशब्भ्य ऽउपधात्यनन्तर्हितास्तदा-
त्मनः प्राणान्दधाति स ऽएष वायुः प्रजापतिरस्मिँस्त्रै-
ष्टुभेऽन्तरिक्षे समन्तं पृथ्व्यन्तस्तद्यत्तृतीयां चितिमुप-
दधाति वायुं चैव तदन्तरिक्षं च संस्कृत्योऽपधत्तेऽथ
लोकम्पृणे ऽउपधात्यस्याऽऽ स्रक्त्यां तयोरुपरि बन्धुः
पुरीषं निवपति तस्योपरि बन्धुः ॥ १५ ॥ (D)

तृतीयाध्याये चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

इति तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

[चतुर्थ्यां चितौ स्तोमेष्टकोपधानम्]

चतुर्थीं चितिमुपदधाति । एतद्वै देवास्तृतीयां चितिं
चित्त्वा समारोहन्नन्तरिक्षं वै तृतीया चितिरन्तरिक्षमेव
तत्संस्कृत्य समारोहन् ॥ १ ॥ तेऽब्रुवन् । चेतयद्भूमिति
चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवन्नित ऽऊर्द्धमिच्छतेति ते
चेतयमाना ऽएतां चतुर्थीं चितिमपश्यन्त्यूर्द्धमन्तरिक्षा-
दर्वाचीनं दिवस्तेषामेष लोकोऽद्भुव ऽइवाप्रतिष्ठित ऽइव
मनस्यासीत् ॥ २ ॥ ते ब्रह्माब्रुवन् । त्वामिहोपदधामहा-
ऽइति किं मे ततो भविष्यतीति त्वमेव नः श्रेष्ठं

(D) एतद्ब्राह्मणस्या विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा—का० श० १०. ३. ४; कठ०
सं० १७. ३। कपि० सं० २९. २; मै० सं० ११. ८. ३; तै० सं० ४. ३. ६।

भविष्यसीति तथेति तेऽत्र ब्रह्मोपादधत तस्मादाहु-
 ब्रह्मैव देवानां श्रेष्ठमिति तदेतया वै चतुर्थ्या चित्येमे
 द्यावापृथिवी विष्टब्धे ब्रह्म वै चतुर्थी चितिस्तस्मादाहु-
 ब्रह्मणा द्यावापृथिवी विष्टब्धे ऽहुति स्तोमानुपदधाति
 प्राणा वै स्तोमाः प्राणा ऽउ वै ब्रह्म ब्रह्मैवैतदुपदधाति
 ॥ ३ ॥ यद्वेव स्तोमानुपदधाति । एतद्वै देवाः प्रजापति-
 मब्रुवँस्वामिहोपदधामहा ऽहुति तथेति स वै नाब्रवीत्किं
 मे ततो भविष्यतीति यदु ह किञ्च प्रजापतिर्देवेष्वीषे
 किमस्माकं ततो भविष्यतीत्येवोचुस्तस्मादु हैतद्यत्पिता
 पुत्रेष्विच्छते किमस्माकं ततो भविष्यतीत्येवाहुरथ यत्पुत्राः
 पितरि तथेत्येवाहैवः हि तदग्रे प्रजापतिश्च देवाश्च
 समवदन्त स्तोमानुपदधाति प्राणा वै स्तोमाः प्राणा-
 ऽउ वै प्रजापतिः प्रजापतिमेवैतदुपदधाति ॥ ४ ॥
 यद्वेव स्तोमानुपदधाति । ये वै ते प्राणा ऽऋषय ऽएतां
 चतुर्थी चितिमपश्यन्त्ये त ऽएतेन रसेनोपायँस्त ऽएते
 तानेवैतदुपदधाति स्तोमानुपदधाति प्राणा वै स्तोमाः
 प्राणा ऽउ वा ऋषय ऽऋषीनेवैतदुपदधाति ॥ ५ ॥
 यद्वेव स्तोमानुपदधाति । प्रजापतिं विस्त्रस्तं देवता-
 ऽआदाय व्युदक्रामँस्तस्य यदूर्ध्वं मद्ध्यादवाचीनः शीर्ष्ण-
 स्तदस्य वायुरादायोत्क्रम्यातिष्ठदेवताश्च भूत्वा संवत्सर-
 रूपाणि च ॥ ६ ॥ तमब्रवीत् । उप मेहि प्रति म ऽएत-
 द्देहि येन मे त्वमुदक्रमीरिति किं मे ततो भविष्यतीति
 त्वद्देवत्यमेव म ऽएतदारमनो भविष्यतीति तथेति तद-

स्मिन्नेतद्वायुः प्रत्यदधात् ॥ ७ ॥ तथा ऽएता ऽअष्टा-
दश प्रथमाः । एतदस्य तदात्मनस्तद्यदेता ऽअत्रोपद-
धाति यदेवास्यैता ऽआत्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति
तस्मादेता ऽअत्रोपदधाति स्तोमानुपदधाति प्राणा वै
स्तोमाः प्राणा ऽउ वै वायुर्वायुमेवैतदुपदधाति ॥ ८ ॥
* स पुरस्तादुपदधाति । 'आशुस्त्रिवृदि'ति य ऽएव
त्रिवृत्स्तोमस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाहाशुरित्येष हि
स्तोमानामाशिष्ठोऽथो वायुर्वा ऽआशुस्त्रिवृत्स ऽएषु त्रिषु
लोकेषु वर्त्तते तद्यत्तमाहाशुरित्येष हि सर्वेषां भूतानामा-
शिष्ठो वायुर्ह भूत्वा पुरस्तात्तस्थौ तदेव तद्द्रूपमुपदधाति
॥ ९ ॥ 'भान्तः पञ्चदश' ऽइति । य ऽएव पञ्चदश
स्तोमस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाह भान्त ऽइति वृजो वै
भान्तो वृजः पञ्चदशोऽथो चन्द्रमा वै भान्तः पञ्चदशः
† स पञ्चदशाहाभ्यापूर्यते पञ्चदशापक्षीयते तद्यत्तमाह
भान्त ऽइति भाति हि चन्द्रमाश्चन्द्रमा ह भूत्वा दक्षिण-
तस्तस्थौ तदेव तद्द्रूपमुपदधाति ॥ १० ॥ 'व्योमा
सप्तदश' ऽइति । य ऽएव सप्तदश स्तोमस्तं तदुपदधाति
तद्यत्तमाह व्योमेति प्रजापतिर्वै व्योमा प्रजापतिः
सप्तदशोऽथो संवत्सरो वाव व्योमा सप्तदशस्तस्य द्वादश
मासाः पञ्चत्तवस्तद्यत्तमाह व्योमेति व्योमा हि संव-

* का० श्रौ० सू० १७. १०. ६-१० ।

(१) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ ।
(३) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ ।

† 'स च पुर' इति 'ग-ज' पुस्तकयोः ।

त्सरः संवत्सरो ह भूत्वोत्तरतस्तस्थौ तदेव तद्द्रूपमुपदधाति
 ॥ ११ ॥ 'धरुण ऽएकविंश' ऽइति । य ऽएवैकविंश
 स्तोमस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाह धरुण ऽइति प्रतिष्ठा
 वै धरुणः प्रतिष्ठैकविंशोऽथो ऽअसौ वाऽ आदित्यो
 धरुण ऽएकविंशस्तस्य द्वादश मासाः पञ्चर्त्तवस्त्रय-
 ऽइमे लोका ऽअसावेवादित्यो धरुण ऽएकविंशस्तद्यत्त-
 माह धरुण ऽइति यदा ह्येवैषोऽस्तमेत्यथेदः सर्वं ध्रियत-
 ऽआदित्यो ह भूत्वा पश्चात्तस्थौ तदेव तद्द्रूपमुपदधात्यथ
 संवत्सररूपाण्युपदधाति ॥ १२ ॥ [अर्धप्रपाठकः ५३ ॥] 'प्रतू-
 र्त्तिरष्टादश' ऽइति । य ऽएवाष्टादश स्तोमस्तं तदुपधात्यथो
 संवत्सरो वाव प्रतूर्त्तिरष्टादशस्तस्य द्वादश मासाः पञ्चर्त्तवः
 संवत्सरऽएव प्रतूर्त्तिरष्टादशस्तद्यत्तमाह प्रतूर्त्तिरिति संव-
 त्सरो हि सर्वाणि भूतानि प्रतिरिति तदेव तद्द्रूपमुपदधाति
 ॥ १३ ॥ 'तपो नवदश' ऽइति । य ऽएव नवदश स्तोमस्तं
 तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव तपो नवदशस्तस्य द्वादश
 मासाः षडृतवः संवत्सरऽएव तपो नवदशस्तद्यत्तमाह
 तप ऽइति संवत्सरो हि सर्वाणि भूतानि तपति तदेव
 तद्द्रूपमुपदधाति ॥ १४ ॥ 'अभीवर्त्तः सविंश' ऽइति ।
 य ऽएव सविंश स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो संवत्सरो वा-
 ऽअभीवर्त्तः सविंशस्तस्य द्वादशमासाः सप्तर्त्तवः संवत्सर-
 ऽएवाभीवर्त्तः सविंशस्तद्यत्तमाहाभीवर्त्त ऽइति संवत्सरो
 हि सर्वाणि भूतान्यभिवर्त्तते तदेव तद्द्रूपमुपदधाति ॥ १५ ॥

(१) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ ।
 (३) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ ।

‘वृच्चो द्वाविंश’ ऽइति । य ऽएव द्वाविंश स्तोमस्तं
तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव वृच्चो द्वाविंशस्तस्य द्वादश
मासाः सप्तर्त्तवो द्वे ऽअहोरात्रे संवत्सर ऽएव वृच्चो
द्वाविंशस्तद्यत्तमाह वृच्च ऽइति संवत्सरो हि सर्वेषां
भूतानां वृच्चस्वितमस्तदेव तद्द्रूपमुपदधाति ॥ १६ ॥
‘सम्भरणस्त्रयोविंश’ ऽइति य ऽएव त्रयोविंश
स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव सम्भरणस्त्रयो-
विंशस्तस्य त्रयोदश मासाः सप्तर्त्तवो द्वे ऽअहोरात्रे
संवत्सर ऽएव सम्भरणस्त्रयोविंशस्तद्यत्तमाह सम्भरण-
ऽइति संवत्सरो हि सर्वाणि भूतानि सम्भृतस्तदेव
तद्द्रूपमुपदधाति ॥ १७ ॥ ‘योनिश्चतुर्विंश’ ऽइति । य ऽएव
चतुर्विंश स्तोमस्तं तदुपधात्यथो संवत्सरो वाव योनिश्च-
तुर्विंशस्तस्य चतुर्विंशतिरर्द्धमासास्तद्यत्तमाह योनिरिति
संवत्सरो हि सर्वेषां भूतानां योनिस्तदेव तद्द्रूपमुपदधाति
॥ १८ ॥ ‘गर्भाः पञ्चविंश’ ऽइति । य ऽएव पञ्चविंश
स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव गर्भाः पञ्च-
विंशस्तस्य चतुर्विंशतिरर्द्धमासाः संवत्सर ऽएव गर्भाः
पञ्चविंशस्तद्यत्तमाह गर्भा ऽइति संवत्सरो ह त्रयोदशो
मासो गर्भो भूत्वर्चून्प्रविशति तदेव तद्द्रूपमुपदधाति
॥ १९ ॥ ‘ओजस्त्रिणव’ ऽइति । य ऽएव त्रिणव स्तोमस्तं
तदुपदधाति तद्यत्तमाहौज ऽइति वृज्जो वा ऽओजो वृज्ज-

(१) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ ।

(३) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ ।

(५) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ ।

स्त्रिणवोऽथो संवत्सरो वा ऽओजस्त्रिणवस्तस्य चतुर्विंश-
तिरर्द्धमासा द्वे ऽअहोरात्रे संवत्सर ऽएवौजस्त्रिणवस्तद्यत्त-
माहौज ऽइति संवत्सरो हि सर्वेषां भूतानामोजस्वितमस्त-
देव तद्द्रूपमुपदधाति ॥ २० ॥ 'क्रतुरेकत्रिंश' ऽइति । य-
ऽएवैकत्रिंश स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव क्रतु-
रेकत्रिंशस्तस्य चतुर्विंशतिरर्द्धमासाः षडृतवः संवत्सर ऽएव
क्रतुरेकत्रिंशस्तद्यत्तमाह क्रतुरिति संवत्सरो हि सर्वाणि
भूतानि करोति तदेव तद्द्रूपमुपदधाति ॥ २१ ॥ 'प्रतिष्ठा
त्रयस्त्रिंश' ऽइति । य ऽएव त्रयस्त्रिंश स्तोमस्तं
तदुपदधाति तद्यत्तमाह प्रतिष्ठेति प्रतिष्ठा हि त्रयस्त्रिं-
शोऽथो संवत्सरो वाव प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंशस्तस्य चतुर्विं-
शतिरर्द्धमासाः षडृतवो द्वे ऽअहोरात्रे संवत्सर ऽएव
प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंशस्तद्यत्तमाह प्रतिष्ठेति संवत्सरो हि
सर्वेषां भूतानां प्रतिष्ठा तदेव तद्द्रूपमुपदधाति ॥ २२ ॥
'ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिंश' ऽइति । य * ऽएव चतुस्त्रिं-
श स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव ब्रध्नस्य विष्टपं
चतुस्त्रिंशस्तस्य चतुर्विंशतिरर्द्धमासाः सप्तर्त्तवो द्वे-
ऽअहोरात्रे संवत्सर ऽएव ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिंशस्तद्य-
त्तमाह ब्रध्नस्य विष्टपमिति स्वाराज्यं वै ब्रध्नस्य विष्टपथं
स्वाराज्यं चतुस्त्रिंशस्तदेव तद्द्रूपमुपदधाति ॥ २३ ॥ 'नाकः
षट्त्रिंश' ऽइति । य ऽएव षट्त्रिंश स्तोमस्तं तदुप-
दधात्यथो संवत्सरो वाव नाकः षट्त्रिंशस्तस्य चतु-

(१) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ ।

* 'ऽएते' इति 'ग' पुस्तके ।

(३) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ ।

विंशतिरर्द्धमासा द्वादश मासास्तद्यत्तमाह नाक ऽइति
न हि तत्र गताय कस्मै च नाकं भवत्यथो संवत्सरो वाव
नाकः संवत्सरः स्वर्गो लोकस्तदेव तद्द्रूपमुपदधाति ॥ २४ ॥
'विवर्त्तोऽष्टाचत्वारिंश' ऽइति । य ऽएवाष्टाचत्वारिंश
स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव विवर्त्तोऽष्टाच-
त्वारिंशस्तस्य षड्विंशतिरर्द्धमासास्त्रयोदश मासाः
सप्तर्त्तवो द्वे ऽअहोरात्रे तद्यत्तमाह विवर्त्त ऽइति संवत्स-
राद्धि सर्वाणि भूतानि विवर्त्तन्ते तदेव तद्द्रूपमुपदधाति
॥ २५ ॥ 'धर्त्रं चतुष्टोम' ऽइति । य ऽएव चतुष्टोम
स्तोमस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाह धर्त्रमिति प्रतिष्ठा वै
धर्त्रं प्रतिष्ठा चतुष्टोमोऽथो वायुर्वाव धर्त्रं चतुष्टोमः स-
ऽआभिश्चतसृभिर्दिग्भिः स्तुते तद्यत्तमाह धर्त्रमिति
प्रतिष्ठा वै धर्त्रं वायुरु सर्वेषां भूतानां प्रतिष्ठा तदेव
तद्द्रूपमुपदधाति स वै वायुमेव प्रथममुपदधाति वायु-
मुत्तमं वायुनैव तदेतानि सर्वाणि भूतान्युभयतः परि-
गृह्णाति ॥ २६ ॥ ता वा ऽएताः । अष्टादशेष्टका ऽउप-
दधाति । तौ द्वौ त्रिवृतौ प्राणो वै त्रिवृद्वायुरु प्राणो
वायुरेषा चितिः ॥ २७ ॥ यद्वेवाष्टादश । अष्टादशो वै
संवत्सरो द्वादश मासाः पञ्चऽर्त्तवः संवत्सर ऽएव
प्रजापतिरष्टादशः प्रजापतिरग्निर्ध्यावानग्निर्ध्यावत्यस्य मात्रा
तावत्तत्कृत्वोपदधाति ॥ २८ ॥ (A)

चतुर्थाध्याये प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

(१) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० २३ ।

(B) एतद्ब्राह्मणस्था विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा—का० श० १०. ४. १; कठ०
सं० १७. ४; कपि० सं० २९. ३; मै० सं० ११. ८. ४; तै० सं० ४. ३. १ ।

[चतुर्थ्यां चितौ स्पृतेष्टकोपधानम्]

अथ स्पृत ऽउपदधाति । एतद्वै प्रजापतिरेतस्मि-
न्नात्मनः प्रतिहिते सर्वाणि भूतानि गर्भ्यभवत्ताद्वयस्य
गर्भं ऽएव सन्ति पाप्मन्मृत्युरगृह्णात् ॥ १ ॥ स देवा-
नब्रवीत् । युष्माभिः सहेमानि सर्वाणि भूतानि पाप्मनो
मृत्यो स्पृणवानीति किं नस्ततो भविष्यतीति वृणीद्ध-
मित्यब्रवीत्तं भागो नोऽस्त्वित्येकेऽब्रुवन्नाधिपत्यं नोऽस्त्व-
ित्येके स भागमेकेभ्यः कृत्वाधिपत्यमेकेभ्यः सर्वाणि
भूतानि पाप्मनो मृत्योरस्पृणोद्यदुस्पृणोत्तस्मात्स्पृतस्तथैवै-
तद्यजमानो भागमेकेभ्यः कृत्वाधिपत्यमेकेभ्यः सर्वाणि
भूतानि पाप्मनो मृत्यो स्पृणोति तस्मादु सर्वास्वेव
स्पृतः स्पृतमित्यनुवर्त्तते ॥ २ ॥ 'अग्नेर्भागोऽसि * ।
दीक्षाया ऽआधिपत्यमि'ति वाग्वै दीक्षामये भागं कृत्वा
वाच ऽआधिपत्यमकरोद् 'ब्रह्म स्पृतं त्रिवृत्स्तोम' ऽइति
ब्रह्म प्रजानां त्रिवृता स्तोमेन पाप्मना मृत्योरस्पृणोत्
॥ ३ ॥ 'इन्द्रस्य भागोऽसि । विष्णोराधिपत्यमि'तीन्द्राय
भागं कृत्वा विष्णव ऽआधिपत्यमकरोत्क्षत्रं स्पृतं
पञ्चदश स्तोम' ऽइति क्षत्रं प्रजानां पञ्चदशेन स्तोमेन
पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ४ ॥ 'नृक्षसां भागोऽसि ।
धातुराधिपत्यमि'ति देवा वै नृक्षसो देवेभ्यो भागं

* का० श्रौ० सू० १७. १०. ११-१५ ।

- (१) शु० य० सं० अ० १४ क० २४ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० २४ ।
(३) शु० य० सं० अ० १४ क० २४ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० २४ ।
(५) शु० य० सं० अ० १४ क० २४ ।

कृत्वा धात्र ऽआधिपत्यमकरो'ज्जनित्रं स्पृतः सप्तदश
 स्तोम' ऽइति विड् वै जनित्रं विशं प्रजानां सप्तदशेन
 स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ५ ॥ 'मित्रस्य भागोऽसि ।
 वरुणस्याधिपत्यमि'ति प्राणो वै मित्रोऽपानो वरुणः
 प्राणाय भागं कृत्वापानायाधिपत्यमकरो'दिवो वृष्टिर्वात
 स्पृत ऽएकविंश स्तोम' ऽइति वृष्टिं च वातं च प्रजा-
 नामेकविंशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ६ ॥
 † 'वसूनां भागोऽसि । रुद्राणामाधिपत्यमि'ति वसुभ्यो
 भागं कृत्वा रुद्रेभ्य ऽआधिपत्यमकरो'चतुष्पात्स्पृतं
 चतुर्विंश स्तोम' ऽइति चतुष्पात्प्रजानां चतुर्विंशेन
 स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ७ ॥ 'आदित्यानां
 भागोऽसि । मरुतामाधिपत्यमि'त्यादित्येभ्यो भागं कृत्वा
 मरुद्भ्य ऽआधिपत्यमकरो'द्वर्भा स्पृताः पञ्चविंश स्तोम'
 ऽइति गर्वाङ्गप्रजानां पञ्चविंशेन स्तोमेन पाप्मनो
 मृत्योरस्पृणोत् ॥ ८ ॥ 'अदित्यै भागोऽसि । पूष्ण ऽआधि-
 पत्यमि'तीयं वा ऽअदितिरस्यै भागं कृत्वा पूष्ण ऽआधि-
 पत्यमकरो'द्वोज स्पृतं त्रिणव स्तोम' ऽइत्योजः प्रजानां
 त्रिणवेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ९ ॥
 'देवस्य सवितुर्भागोऽसि । बृहस्पतेराधिपत्यमि'ति देवाय

- (१) शु० य० सं० अ० १४ क० २४ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० २४
 (३) शु० य० सं० अ० १४ क० २५ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० २५
 (५) शु० य० सं० अ० १४ क० २५ । (६) शु० य० सं० अ० १४ क० २५
 (७) शु० य० सं० अ० १४ क० २५ । (८) शु० य० सं० अ० १४ क० २५
 (९) शु० य० सं० अ० १४ क० २५ । (१०) शु० य० सं० अ० १४ क० २६

सवित्रे भागं कृत्वा बृहस्पतय ऽआधिपत्यमकरोत्स-
मीचीर्दिशं स्पृताश्चतुष्टोम स्तोम' ऽइति सर्वा दिशः
प्रजानां चतुष्टोमेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ १० ॥
'यवानां भागोऽसि । अयवानामाधिपत्यमि'ति पूर्वपक्षा वै
यवा ऽअपरपक्षा ऽअयवास्ते हीदः सर्वं स्युवते चायुवते च
पूर्वपक्षेभ्यो भागं कृत्वापरपक्षेभ्य ऽआधिपत्यमकरोत्प्रजा
स्पृताश्चतुश्चत्वारिंश स्तोम' ऽइति सर्वाः प्रजाश्चतु-
श्चत्वारिंशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ११ ॥
'ऋभूणां भागोऽसि । विश्वेषां देवानामाधिपत्यमि'-
त्यृभुभ्यो भागं कृत्वा विश्वेभ्यो देवेभ्य ऽआधि-
पत्यमकरोद्भूतं स्पृतं त्रयस्त्रिंश स्तोम' ऽइति सर्वाणि
भूतानि त्रयस्त्रिंशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणो
त्तथैवैतद्यजमानः सर्वाणि भूतानि त्रयस्त्रिंशेन स्तोमेन
पाप्मनो मृत्यो स्पृणोति ॥ १२ ॥ ता वा ऽएताः । दशे-
ष्टका ऽउपदधाति दशाक्षरा विराड्विराडग्निर्दिशं दिशो
दिशोऽग्निर्दिशं प्राणाः प्राणा ऽअग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य
मात्रा तावतैव तदेतानि सर्वाणि भूतानि पाप्मनो मृत्यो
स्पृणोति ॥ १३ ॥ अथर्त्तव्ये ऽउपदधाति * । ऋतव-
ऽएते षट्त्तव्ये ऽऋतुनेवैतदुपदधाति 'संहश्च सहस्यश्च
हैमन्तिकावृतू ऽइति नामनी ऽएनयोरेते नामभ्यामेवैने-

- (१) शु० य० सं० अ० १३ क० २६ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० २६ ।
(३) शु० य० सं० अ० १४ क० २६ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० २६ ।
(५) शु० य० सं० अ० १४ क० २७ । (६) शु० य० सं० अ० १४ क० २७ ।

* का० श्रौ० सू० १५. १०. १६ ।

ऽएतदुपदधाति द्वे ऽदृष्टके भवतो द्वौ हि मासावृतुः
सकृत्सादयत्येकं तद्वृतुं करोति ॥ १४ ॥ तद्यदेते ऽअत्रो-
पदधाति । संबत्सरः ऽएषोऽग्निरिमः ऽउ लोकाः संबत्सर-
स्तस्य यदूर्ध्वमन्तरिक्षादर्वाचीनं दिवस्तदस्यैषा चतुर्थी
चितिस्तद्वस्य हेमन्तः ऽऋतुस्तद्यदेते ऽअत्रोपदधाति
यदेवास्यैते ऽआत्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेते-
ऽअत्रोपदधाति ॥ १५ ॥ यद्वैते ऽअत्रोपदधाति । प्रजाप-
तिरेषोऽग्निः संबत्सरः ऽउ प्रजापतिस्तस्य यदूर्ध्वं मध्याद-
वाचीनः शीर्ष्णस्तदस्यैषा चतुर्थी चितिस्तद्वस्य हेमन्तः
ऽऋतुस्तद्यदेते ऽअत्रोपदधाति यदेवास्यैते ऽआत्मनस्तद-
स्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेते ऽअत्रोपदधाति ॥ १६ ॥ (B)

चतुर्थाध्याये द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

[चतुर्थ्यां चितौ सृष्टीष्टकोपधानम्]

अथ † सृष्टीरुपदधाति । एतद्वै प्रजापतिः सर्वाणि
भूतानि पाप्मनो मृत्योर्मुक्त्वा कामयत प्रजाः सृजेय
प्रजायेयेति ॥ १ ॥ स प्राणानब्रवीत् । युष्माभिः सहेमाः
प्रजाः प्रजनयानीति ते वै केन स्तोष्यामह ऽहुति
मया चैव युष्माभिश्चेति तथेति ते प्राणैश्चैव प्रजापतिना
चास्तुवत यदु ह किञ्च देवाः कुर्वते स्तोमेनैव तत्कुर्वते

(B) एतद्ब्राह्मणस्या विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा—का० श० १०. ४. २; कठ० १७. ४; कपि० २९. ३; मै० सं० ११. ८. ५; तै० सं० ४. ३. ९ ।

† का० श्रौ० सू० १७. १०. १७ ।

यज्ञो वै स्तोमो यज्ञेनैव तत्कुर्वते तस्माद् सृवास्वेवास्तुव-
तास्तुवतेत्यनुवर्त्तते ॥ २ ॥ 'एकयास्तुवतेति' । वाग्वा-
ऽएका वाचैव तदस्तुवत 'प्रजाऽअधीयन्ते'ति प्रजा-
ऽअत्राधीयन्त 'प्रजापतिरधिपतिरासीद्'िति प्रजापतिरत्रा-
धिपतिरासीत् ॥ ३ ॥ 'तिसृभिरस्तुवतेति' । त्रयो वै
प्राणाः प्राणऽउदानो व्यानस्तैरेव तदस्तुवत 'ब्रह्मा-
सृज्यते'ति ब्रह्मात्रासृज्यत 'ब्रह्मणस्पतिरधिपतिरासीद्'िति
ब्रह्मणस्पतिरत्राधिपतिरासीत् ॥ ४ ॥ 'पञ्चभिरस्तुवतेति' ।
यऽएवेमे मनः पञ्चमाः प्राणास्तैरेव तदस्तुवत
'भूतान्यसृज्यन्ते'ति भूतान्यत्रासृज्यन्त 'भूतानां पतिर-
धिपतिरासीद्'िति भूतानां पतिरत्राधिपतिरासीत् ॥ ५ ॥
'सप्तभिरस्तुवतेति' । यऽएवेमे सप्त शीर्षन्प्राणास्तैरेव
तदस्तुवत 'सप्त ऋषयोऽसृज्यन्ते'ति सप्तर्षयोऽत्रासृ-
ज्यन्त 'धाताधिपतिरासीद्'िति धातात्राधिपतिरासीत् ॥ ६ ॥
'नवभिरस्तुवतेति' । नव वै प्राणाः सप्त शीर्षन्नवाञ्चौ
द्वौ तैरेव तदस्तुवत 'पितरोऽसृज्यन्ते'ति पितरोऽत्रासृज्य-
'न्तादितिरधिपत्यासीदित्यदितिरत्राधिपत्यासीत् ॥ ७ ॥ *

- (१) शु० य० सं० अ० १४ क० २८ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० २८
(३) शु० य० सं० अ० १४ क० २८ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० २८
(५) शु० य० सं० अ० १४ क० २८ । (६) शु० य० सं० अ० १४ क० २८
(७) शु० य० सं० अ० १४ क० २८ । (८) शु० य० सं० अ० १४ क० २८
(९) शु० य० सं० अ० १४ क० २८ । (१०) शु० य० सं० अ० १४ क० २८
(११) शु० य० सं० अ० १५ क० २८ । (१२) शु० य० सं० अ० १४ क० २९
(१३) शु० य० सं० अ० १४ क० २९ । (१४) शु० य० सं० अ० १४ क० २९
(१५) शु० य० सं० अ० १४ क० २९ ।

‘एकादशभिरस्तुवते’ति । दश प्राणा ऽआत्मैकादशस्तेनैव
तदस्तुवत ऽऋतवोऽसृज्यन्ते’त्यृतवोऽत्रासृज्यन्तार्त्तवा-
ऽअधिपतय ऽआसन्नि’त्यार्त्तवा ऽअत्राधिपतय ऽआसन्
॥ ८ ॥ ‘त्रयोदशभिरस्तुवते’ति । दश प्राणा द्वे प्रतिष्ठे
ऽआत्मा त्रयोदशस्तेनैव तदस्तुवत ‘मासा ऽअसृज्यन्ते’ति
मासा ऽअत्रासृज्यन्त ‘संवत्सरोऽधिपतिरासीद्’ति संव-
त्सरोऽत्राधिपतिरासीत् ॥ ९ ॥ ‘पञ्चदशभिरस्तुवते’ति ।
दश हस्त्या ऽअङ्गुलयश्चत्वारि दोर्बाह्वाणि यदूर्ध्वं नाभे-
स्तत्पञ्चदशं तेनैव तदस्तुवत ‘क्षत्रमसृज्यते’ति क्षत्रमत्रा-
सृज्यतेन्द्रोऽधिपतिरासीद्’तीन्द्रोऽत्राधिपतिरासीत् ॥ १० ॥
‘सप्तदशभिरस्तुवते’ति । दश पाद्या ऽअङ्गुलयश्चत्वार्यूर्ध्व-
वर्ष्ठीवानि द्वे प्रतिष्ठे यदुवाङ्नाभेस्तत्सप्तदशं तेनैव तदस्तु-
वत ‘ग्राम्याः पशवोऽसृज्यन्ते’ति ग्राम्याः पशवोऽत्रासृ-
ज्यन्त ‘बृहस्पतिरधिपतिरासीद्’ति बृहस्पतिरत्राधिपति-
रासीत् ॥ ११ ॥ ‘नवदशभिरस्तुवते’ति । दश हस्त्या-
ऽअङ्गुलयो नव प्राणास्तैरेव तदस्तुवत ‘शूद्राव्यावसृज्येता-
मि’ति शूद्राव्यावत्रासृज्येता‘महोरात्रे ऽअधिपत्नी ऽआस्ता-

- (१) शु० य० सं० अ० १४ क० २९ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० २९ ।
(३) शु० य० सं० अ० १४ क० २९ । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० २९ ।
(५) शु० य० सं० अ० १४ क० २९ । (६) शु० य० सं० अ० १४ क० २९ ।
(७) शु० य० सं० अ० १४ क० २९ । (८) शु० य० सं० अ० १४ क० २९ ।
(९) शु० य० सं० अ० १४ क० २९ । (१०) शु० य० सं० अ० १४ क० २९ ।
(११) शु० य० सं० अ० १४ क० २९ । (१२) शु० य० सं० अ० १४ क० २९ ।
(१३) शु० य० सं० अ० १४ क० ३० । (१४) शु० य० सं० अ० १४ क० ३० ।
(१५) शु० य० सं० अ० १४ क० ३० ।

मि'त्यहोरात्रे ऽअत्राधिपत्नी ऽआस्ताम् ॥ १२ ॥ 'एकविंशत्यास्तुवते'ति । दश हस्त्या ऽअङ्गुलयो दश पाद्या-
 ऽआत्मैकविंशस्तेनैव तदस्तुवतैकशफाः पशवोऽसृज्य-
 न्ते'त्येकशफाः पशवोऽत्रासृज्यन्त 'वृरुणोऽधिपतिरासीद्'ति
 वृरुणोऽत्राधिपतिरासीत् ॥ १३ ॥ 'त्रयोविंशत्यास्तुव-
 ते'ति । दश हस्त्या ऽअङ्गुलयो दश पाद्या द्वे प्रतिष्ठे-
 ऽआत्मा त्रयोविंशस्तेनैव तदस्तुवत 'क्षुदाः पशवोऽसृ-
 ज्यन्ते'ति क्षुदाः पशवोऽत्रासृज्यन्त 'पूषाधिपतिरासी-
 द्'ति पूषात्राधिपतिरासीत् ॥ १४ ॥ 'पञ्चविंशत्यास्तुव-
 ते'ति । दश हस्त्या ऽअङ्गुलयो दश पाद्याश्चत्वार्यङ्गानि
 ऽआत्मा पञ्चविंशस्तेनैव तदस्तुवतारण्यः पशवोऽसृज्य-
 न्ते'त्यारण्यः पशवोऽत्रासृज्यन्त 'वायुरधिपतिरासीद्'ति
 वायुरत्राधिपतिरासीत् ॥ १५ ॥ 'सप्तविंशत्यास्तुव-
 ते'ति । दश हस्त्या ऽअङ्गुलयो दश पाद्याश्चत्वार्यङ्गानि द्वे
 प्रतिष्ठे ऽआत्मा सप्तविंशस्तेनैव तदस्तुवत 'द्यावापृ-
 थिवी ऋथैतामि'ति द्यावापृथिवी ऽअत्र ऋथैतां ब्रह्मसो
 रुहा ऽआदित्या ऽअनुव्यायन्ति'ति ब्रह्मसो रुहा ऽआदित्या-
 ऽअत्रानुव्यायन्त ऽएवाधिपतय ऽआसन्ति'ति त ऽउ-

- (१) शु० य० सं० अ० १४ क० ३० । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० ३० ।
 (३) शु० य० सं० अ० १४ क० ३० । (४) शु० य० सं० अ० १४ क० ३० ।
 (५) शु० य० सं० अ० १४ क० ३० । (६) शु० य० सं० अ० १४ क० ३० ।
 (७) शु० य० सं० अ० १४ क० ३० । (८) शु० य० सं० अ० १४ क० ३० ।
 (९) शु० य० सं० अ० १४ क० ३० । (१०) शु० य० सं० अ० १४ क० ३० ।
 (११) शु० य० सं० अ० १४ क० ३० । (१२) शु० य० सं० अ० १४ क० ३० ।
 (१३) शु० य० सं० अ० १४ क० ३० ।

एवात्राधिपतय ऽआसन् ॥ १६ ॥ 'नवविंशत्यास्तुव-
ते'ति । दश हस्त्या ऽअङ्गुलयो दश पाद्या नव प्राणा-
स्तैरेव तदस्तुवत 'वनस्पतयोऽसृज्यन्ते'ति वनस्पतयो-
ऽत्रासृज्यन्त 'सोमोऽधिपतिरासीद्दि'ति सोमोऽत्राधिपति-
रासीत् ॥ १७ ॥ 'एकत्रिंशतास्तुवते'ति । दश हस्त्या-
ऽअङ्गुलयो दश पाद्या दश प्राणा ऽआत्मैकत्रिंशस्ते-
नैव तदस्तुवत 'प्रजा ऽअसृज्यन्ते'ति प्रजा ऽअत्रासृज्यन्त
'यवाश्चायवाश्चाधिपतय ऽआसन्'ति पूर्वपक्षापरपक्षा-
एवात्राधिपतय ऽआसन् ॥ १८ ॥ 'त्रयस्त्रिंशतास्तुव-
ते'ति । दश हस्त्या ऽअङ्गुलयो दश पाद्या दश प्राणा
द्वे प्रतिष्ठे ऽआत्मा त्रयस्त्रिंशस्तेनैव तदस्तुवत 'भूता-
न्त्यशाम्यन्निति' सर्वाणि भूतान्यत्राशाम्यन्'न्प्रजापतिः
परमेष्ठ्यधिपतिरासीद्दि'ति प्रजापतिः परमेष्ठ्यत्राधि-
पतिरासीत् ॥ १९ ॥ ता वा एताः । सप्तदशेष्टका-
ऽउपदधाति सप्तदशो वै संवत्सरः प्रजापतिः स प्रज-
नयिता तदेतेन वै सप्तदशेन संवत्सरेण प्रजापतिना
प्रजनयित्रैताः प्रजाः प्राजनयद्यत्राजनयदसृजत तद्य-
दसृजत तस्मात्सृष्टयस्ताः सृष्टात्मन्प्रापादयत तथैवैतद्य-
जमान एतेन सप्तदशेन संवत्सरेण प्रजापतिना प्रजन-

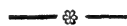
- (१) शु० य० सं० अ० १४ क० ३१ । (२) शु० य० सं० अ० १४ क० ३१ ।
(३) शु० य० सं० अ० १४ क० ३१ । (४) शु० य० सं० अ० १३ क० ३१ ।
(५) शु० य० सं० अ० १४ क० ३१ । (६) शु० य० सं० अ० १४ क० ३१ ।
(७) शु० य० सं० अ० १४ क० ३१ । (८) शु० य० सं० अ० १४ क० ३१ ।
(९) शु० य० सं० अ० १४ क० ३१ ।

यि॒त्रै॒ताः प्र॒जाः प्र॒जन॑यति ताः सृष्ट्वा॒त्मन्प्र॒पाद॑यते रेतः-
 सि॒चोर्बे॒लया पृ॒ष्ट्यो वै रेतः॑सि॒चौ म॒द्ध्यमु॒ पृ॒ष्ट्यो म॒द्ध्यत॒-
 ऽए॒वास्मि॑न्ने॒ताः प्र॒जाः प्र॒पाद॑यति सर्व॒त ऽउ॒पद॑धाति
 सर्व॒त ऽए॒वास्मि॑न्ने॒ताः प्र॒जाः प्र॒पाद॑यति ॥ २० ॥ (C)

चतु॒र्था॒ध्याये तृती॑यं ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥

कण्डिकासंख्या ॥ १०५ ॥

[स्तोमचित्यर्थवादः]

अथातोऽन्वावृ॒तम् । त्रिवृ॒द्धतीं॑ पु॒स्तादु॒पद॑धात्येक-
 वि॒दश॒वतीं॑ प॒ञ्चा॒त्पञ्च॑दश॒वतीं॑ दक्षिणतः स॒प्तद॑श॒वती-
 मु॒त्तर॑तः ॥ १ ॥ एतद्वै प्र॒जाप॑तिम् । त्रिवृ॒द्धत्यामु॑पहितायां
 पञ्चदश॒वत्यां मृ॒त्युरा॑सीददिमाम॒त ऽउ॒पधा॑स्यते तम॒त्र
 ग्रही॑ष्यामीति तं प्रा॒पश्य॑त्तं प्र॒ख्याय॑ परि॒क्रम्यै॑कवि॒दश॒वती
 मु॒पाध॑त्तैकवि॒दश॒वतीं मृ॒त्युरा॑गच्छत्पञ्चदश॒वतीमु॑पाधत्त
 पञ्चदश॒वतीं मृ॒त्युरा॑गच्छत्सप्तदश॒वतीमु॑पाधत्त सोऽत्रै॒व
 मृ॒त्युं न्य॑करोदु॒त्रामो॑हयत्तथै॒वैत॑द्यजमानोऽत्रै॒व स॒र्वान्पा॑-
 ण्म॒नो नि॑करोत्य॒त्र मो॑हयति ॥ २ ॥ अथो॒त्तराः॑ । त्रिवृ॒-
 द्दत्यामे॒व त्रिवृ॒द्धतीम॑नूपद॑धात्येकवि॒दश॒वत्यामे॑कवि॒दश॒वतीं
 पञ्चद॑श॒वत्यां स॒प्तद॑श॒वतीं स॒प्तद॑श॒वत्यां पञ्चद॑श॒वतीं

ता यदेवं व्यतिहारमुपदधाति तस्मादक्षण्या स्तोमीया-
 ऽअथो यदेते स्तोमा ऽअतोऽन्यथानुपूर्वं तस्माद्वेवाक्षण-
 यास्तोमीया ऽअथो ऽएवं देवा ऽउपादधतेतरथासुरास्ततो
 देवा ऽअभवन्परासुरा भवत्यात्मना परास्य द्विषन्भा-
 तृव्यो भवति य ऽएवं वेद ॥ ३ ॥ स ऽएष पशुर्ष्यदग्निः ।
 सोऽत्रैव सर्वः कृत्स्नः संस्कृतस्तस्य त्रिवृद्वत्यावेव शिरस्ते
 यत्त्रिवृद्वत्यौ भवतस्त्रिवृद्धि शिरो द्वे भवतो द्विकपालः
 हि शिरः पूर्वार्द्धं ऽउपदधाति पुरस्ताद्धीदः शिरः ॥ ४ ॥
 प्रतिष्ठैकविंशत्यौ । ते यदेकविंशत्यौ भवतः
 प्रतिष्ठा ह्येकविंशो द्वे भवतो द्वन्द्वः हि प्रतिष्ठा पश्चा-
 द्दुपदधाति पश्चाद्धीयं प्रतिष्ठा ॥ ५ ॥ बाहू पञ्चदशत्यौ ।
 ते यत्पञ्चदशत्यौ भवतः पञ्चदशौ हि बाहू द्वे भवतो
 द्वौ हीमौ बाहू पाश्चर्वत ऽउपदधाति पाश्चर्वतो हीमौ बाहू
 ॥ ६ ॥ अन्नः सप्तदशत्यौ । ते यत्सप्तदशत्यौ भवतः
 सप्तदशं ह्यन्नं द्वे भवतो द्वयक्षरं ह्यन्नं ते ऽअनन्तर्हिते
 पञ्चदशवतीब्भ्यामुपदधात्यनन्तर्हितं तद्बाहुब्भ्यामन्नं
 दधाति बाह्वे पञ्चदशत्यौ भवतोऽन्तरे सप्तदशत्यौ
 बाहुब्भ्यां तदुभयतोऽन्नं परिगृह्णाति ॥ ७ ॥ अथ या मद्ध्य-
 ऽउपदधाति । स ऽआत्मा ता रेतःसिचोर्वेलयोपदधाति
 पृष्टयो वै रेतःसिचौ मद्ध्यमु पृष्टयो मद्ध्यतो ह्ययमात्मा
 सर्वत ऽउपदधाति सर्वतो ह्ययमात्माथ यदतोऽन्यदुति-
 र्क्तं तद्यद्वै देवानामतिरिक्तं छन्दांसि तानि तद्यानि
 तानि च्छन्दांसि पशवस्ते तद्ये ते पशवः पुण्यास्ता

लक्ष्म्यस्तद्यास्ताः पुण्यया लक्ष्म्योऽसौ सऽआदित्यः स-
 ऽआसामेष दक्षिणतः ॥ ८ ॥ ता हैकेऽनन्तर्हिताः । त्रिवृद्धती-
 ष्म्यामुपदधाति जिह्वा हनू ऽइति वृदन्तो याश्चतुर्दश ते
 हनू याः षट् सा जिह्वेति न तथा कुर्यादिति ते रेचयन्ति
 यथा पूर्वयोर्हन्वोरपरे हनू ऽअनूपदक्ष्याद्यथा पूर्वस्यां जिह्वा-
 यामपरां जिह्वामनूपदक्ष्यात्तादृक्तद्यत्राहैव शिरस्तदेव हनू
 तज्जिह्वा ॥ ९ ॥ अस्मिन्नु हैकेऽवान्तरदेश ऽउपदधाति ।
 असौ वा ऽआदित्य ऽएता ऽअमुं तदादित्यमेतस्यां दिशि
 दध्म ऽइति न तथा कुर्यादन्न्यानि वाव तानि कर्माणि
 यैरेतमत्र दधाति ॥ १० ॥ दक्षिणतऽउ हैक ऽउपदधाति ।
 तदेताः पुण्यया लक्ष्मीर्दक्षिणतो दध्मह ऽइति तस्मा-
 द्यस्य दक्षिणतो लक्ष्म भवति तं पुण्यलक्ष्मीक ऽइत्या-
 चक्षत ऽउत्तरतस्त्रिया ऽउत्तरतऽआयतना हि स्त्री तत्त-
 र्कृतमेव पुरस्तात्त्रैवैना ऽउपदक्ष्याद्यत्राहैव शिरस्तदेव हनू
 तज्जिह्वाऽथैताः पुण्यया लक्ष्मीर्मुखतो धत्ते तस्माद्यस्य
 मुखे लक्ष्म भवति तं पुण्यलक्ष्मीक ऽइत्याचक्षते ॥ ११ ॥
 सैषा ब्रह्मचितिः । यद् ब्रह्मोपादधत तस्माद् ब्रह्मचितिः
 सा प्रजापतिचितिर्षत्प्रजापतिमुपादधत तस्मात्प्रजा-
 पतिचितिः सर्षितिर्षदृषीनुपादधत तस्मादृषिचितिः
 सा वायुचितिर्षद्वायुमुपादधत तस्माद्वायुचितिः सा
 स्तोमचितिर्षत्स्तोमानुपादधत तस्मात्स्तोमचितिः सा
 प्राणचितिर्षत्प्राणानुपादधत तस्मात्प्राणचितिरतो यतम-
 देव कतमच्च विद्यात्तेन हैवास्यैषार्षेयवती बन्धुमती चितिर्भ-

वत्त्यथ लोकम्पृणे ऽउपदधात्यस्याऽऽ सत्त्यां तयोरुपरि
बन्धुः पुरीषं निवपति तस्योपरि बन्धुः ॥ १२ ॥ (D)

चतुर्थाध्याये चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

इति चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

[पञ्चम्यां चितावसपलेष्टकोपधानम्]

पञ्चमीं चितिमुपदधाति । एतद्वै देवाश्चतुर्थीं चितिं
चित्वा समारोहन्त्यदूर्द्धमन्तरिक्षादर्वाचीनं दिवस्तदेव
तत्संस्कृत्य समारोहन् ॥ १ ॥ तेऽब्रुवन् । चेतयद्धमिति
चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवन्नित ऽऊर्द्धमिच्छतेति ते
चेतयमाना दिवमेव विराजं पञ्चमीं चितिमपश्यंस्तेऽभ्य-
ऽएष लोको*ऽच्छदयत् ॥ २ ॥ तेऽकामयन्त । असपत्नमिमं
लोकमनुपबाधं कुर्वीमहीति तेऽब्रुवन्नप तज्जानीत यथेमं
लोकमसपत्नमनुपबाधं करवामहा ऽइति तेऽब्रुवँश्चेतयद्ध-
मिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवँस्तदिच्छत यथेमं लोक-
मसपत्नमनुपबाधं करवामहा ऽइति ॥ ३ ॥ ते चेतयमानाः ।
एता ऽदृष्टका ऽअपश्यन्नसपत्नास्ता ऽउपादधत ताभिरेतं
लोकमसपत्नमनुपबाधमकुर्वत तद्यदेताभिरेतं लोकमस-
पत्नमनुपबाधमकुर्वत तस्मादेता ऽअसपत्नास्तथैवैतद्य-
जमानो यदेता ऽउपदधात्येतमेवैतल्लोकमसपत्नमनुपबाधं
कुरुते सर्वत ऽउपदधाति सर्वत ऽएवैतदेतं लोकमसपत्न-

(D) एतद्ब्राह्मणस्था विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा—का० श० १०. ४. ४ ।

* 'ऽच्छन्दयत्' इति 'ग-ज' पुस्तकयोः ।

मनुपबाधं कुरुते परार्द्धं ऽउपदधाति सर्वमेवैतदेतं लोक-
 मसपत्नमनुपबाधं कुरुते ॥ ४ ॥ अथ विराज ऽउप-
 दधाति । एषा वै सा विराज्यां तद्देवा विराजं पञ्चमीं
 चित्तिमपश्यँस्ता दश-दशोपदधाति दशाक्षरा विराद्वि-
 राडेषा चित्तिः सर्वत ऽउपदधाति यो वा ऽएकस्यां
 दिशि विराजति न वै स विराजति यो वाव सर्वासु
 दिक्षु विराजति स ऽएव विराजति ॥ ५ ॥ यद्वे-
 वैता * ऽअसपत्ना ऽउपदधाति । एतद्वै प्रजा-
 पतिमेतस्मिन्नात्मनः प्रतिहिते सर्वतः पाप्मोपाय-
 तत स ऽएता ऽदृष्टका ऽअपश्यदसपत्नास्ता ऽउपाधत्त
 ताभिस्तं पाप्मानमपाहत पाप्मा वै सपत्नस्तद्यदेता-
 भिः पाप्मानः सपत्नमपाहत तस्मादेता ऽअस-
 पत्नाः ॥ ६ ॥ तद्वा ऽएतत्क्रियते । यद्देवा ऽअकुर्वन्निदं
 न्विमः स पाप्मा नोपयतते यत्वेतत्करोति यद्देवा-
 ऽअकुर्वन्तत्करवाणीत्यथो य ऽएव पाप्मा यः सपत्नस्त-
 मेताभिरुपहते तद्यदेताभिः पाप्मानः सपत्नमपहते
 तस्मादेता ऽअसपत्नाः सर्वत ऽउपदधाति सर्वत ऽएवै-
 तत्पाप्मानः सपत्नमपहते परार्द्धं ऽउपदधाति सर्वस्मा-
 देवैतदात्मनः पाप्मानः सपत्नमपहते ॥ ७ ॥ स पुरस्ता-
 दुपदधाति । 'अग्ने जाताः प्रणुदा नः सपत्नानि'ति यथैव
 यजुस्तथा बन्धुरथ पश्चात्सहसा जातान्प्रणुदा नः
 सपत्नानि'ति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ८ ॥ सा या

* का० श्री० सू० १७. ११. १-३ ।

(१) शु० य० सं० अ० १५ क० १ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० २ ।

पुरस्तादग्निः सा । या पश्चादग्निः साग्निनैव तत्पुरस्ता-
 त्पाप्मानमपाहताग्निना पश्चात्तथैवैतद्यजमानोऽग्निनैव पुर-
 स्तात्पाप्मानमपहतेऽग्निना पश्चात् ॥ ९ ॥ अथ दक्षि-
 णतः । 'षोडशी स्तोमोऽञ्जो हविणमि'त्येकादशाक्षरा
 वै त्रिष्टुप्त्रैष्टुभमन्तरिक्षं चतस्रो दिश एष एव
 वज्रः पञ्चदशस्तस्यासावेवादित्यः षोडशी वज्रस्य भर्ता
 स एतेन पञ्चदशेन वज्रेणैतया त्रिष्टुभा दक्षिणतः
 पाप्मानमपाहत तथैवैतद्यजमान एतेन पञ्चदशेन वज्रे-
 णैतया त्रिष्टुभा दक्षिणतः पाप्मानमपहते ॥ १० ॥
 अथोत्तरतः । 'चतुश्चत्वारिंश स्तोमो वज्रो हविण-
 मि'ति चतुश्चत्वारिंशदक्षरा वै त्रिष्टुप्त्रैष्टुभो वज्रः
 स एतेन चतुश्चत्वारिंशेन वज्रेणैतया त्रिष्टुभोत्तरतः
 पाप्मानमपाहत तथैवैतद्यजमान एतेन चतुश्चत्वारिंशेन
 वज्रेणैतया त्रिष्टुभोत्तरतः पाप्मानमपहते ॥ ११ ॥ अथ
 मध्ये । 'अग्नेः पुरीषमसी'ति ब्रह्म वै चतुर्थी चितिरग्निरु वै
 ब्रह्म तस्या एतत्पुरीषमिव यत्पञ्च 'म्यप्सो नामे'ति तस्यो-
 क्तो बन्धुः ॥ १२ ॥ तां प्राचीं तिरश्चीमुपदधाति । एतद्धै-
 तया प्रजापतिः पाप्मानो मूलमवृश्चत्तथैवैनयायमेतत्पा-
 प्मनो मूलं वृश्चति दक्षिणतो दक्षिणत उद्यामो हि
 वज्रोऽन्तरेण दक्षिणां दिश्यामुद्यामाय ह तमवकाशं करोति
 ॥ १३ ॥ सा या पुरस्तात्प्राणः सा । या पश्चादपानः

सा प्राणेनैव तत्पुरस्तात्पाप्मानमपाहतापानेन पश्चात्त-
थैवैतद्यजमानः प्राणेनैव पुरस्तात्पाप्मानमपहतेऽपानेन
पश्चात् ॥ १४ ॥ अथ ये ऽअभितः । तौ बाहू स योऽ-
स्याभितः पाप्मासीद् बाहुभ्यां तमपाहत तथैवैतद्यज-
मानो योऽस्याभितः पाप्मा भवति बाहुभ्यामेव तम-
पहते ॥ १५ ॥ अन्नं पुरीषवती । स योऽस्योपरिष्ठात्पा-
प्मासीदुन्नेन तमपाहत तथैवैतद्यजमानो योऽस्योपरिष्ठा-
त्पाप्मा भवत्यन्नेनैव तमपहते ॥ १६ ॥ स यद्ध वा-
ऽएवंवित्प्राणिति । योऽस्य पुरस्तात्पाप्मा भवति तं तेना-
पहतेऽथ यदपानिति तेन तं व्यः पश्चादथ यद्बाहुभ्यां
कुर्म कुरुते तेन तं व्योऽभितोऽथ यदन्नमत्ति तेन तं व्य-
ऽउपरिष्ठात्सर्वदा ह वा ऽएवंवित्पाप्मानमपहतेऽपि
स्वपँस्तस्मादेवं विदुषः पापं न कीर्त्तयेन्नेदस्य पाप्मासा-
नीति ॥ १७ ॥ (A)

पञ्चमाध्याये प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अथ छन्दुस्या ऽउपदधाति । एतद्वै प्रजापतिः
पाप्मनो मृत्योर्मुक्त्वान्नमैच्छत्तस्मादु हैतदुपतापी
वृसीयान्भूत्वान्नमिच्छति तस्मिन्नाशः सन्तेऽन्नमिच्छ-
ति जीविष्यतीति तस्मै देवा ऽएतदुन्नं प्राय-
च्छन्नेताश्छन्दुस्याः पशवो वै छन्दाथ्स्यन्नं पशवस्ता-

न्यस्ममा ऽअच्छदयँस्तानि यदस्ममा ऽअच्छदयँस्तस्माच्छ-
न्दाथंसि ॥ १ ॥ ता दश * दशोपदधाति । दशाक्षरा
विराड् विराडु कृत्स्नमन्नं सर्वमेवास्मिन्नेतत्कृत्स्नमन्नं
दधाति सर्वत ऽउपदधाति सर्वत ऽएवास्मिन्नेतत्कृत्स्नमन्नं
दधाति ॥ २ ॥ 'एवँश्छन्द' ऽइति । अयं वै लोक ऽएव-
श्छन्दो 'वृविँश्छन्द' ऽइत्यन्तरिक्षं वै वृविश्छन्दः 'शम्भू-
श्छन्द' ऽइति द्यौर्वै शम्भूश्छन्दः 'परिभूँश्छन्द' ऽइति
दिशो वै परिभूश्छन्द 'ऽआच्छच्छन्द' ऽइत्यन्नं वा ऽआच्छ-
च्छन्दो 'मनँश्छन्द' ऽइति प्रजापतिर्वै मनश्छन्दो 'व्यँच-
श्छन्द' ऽइत्यसौ वा ऽआदित्यो व्यचश्छन्दः ॥ ३ ॥
'सिन्धुश्छन्द' ऽइति । प्राणो वै सिन्धुश्छन्दः 'समुहँ-
श्छन्द' ऽइति मनो वै समुहश्छन्दः 'सरिरं छन्द' ऽइति
वाग्वै सरिरं छन्दः 'ककुप्छन्द' ऽइति प्राणो वै ककुप्छन्द-
'स्त्रिकुप्छन्द' ऽइत्युदानो वै त्रिकुप्छन्दः 'काव्यं
छन्द' ऽइति त्रयी वै विद्या काव्यं छन्दो ऽइकुपं छन्द-
ऽइत्यापो वा ऽअङ्कुपं छन्दो 'ऽक्षरँपङ्क्तिश्छन्द' ऽइत्यसौ वै
लोको ऽक्षरपङ्क्तिश्छन्दः 'पदपङ्क्तिश्छन्द' ऽइत्ययं वै लोकः

* का० श्रौ० सू० १०. ११. ५ ।

- (१) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ ।
(३) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ ।
(५) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ । (६) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ ।
(७) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ । (८) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ ।
(९) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ । (१०) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ ।
(११) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ । (१२) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ ।
(१३) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ । (१४) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ ।
(१५) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ ।

पदुपङ्क्तिश्छन्दो 'विष्टारपङ्क्तिश्छन्दः' ऽइति दिशो
 वै विष्टारपङ्क्तिश्छन्दः 'क्षुरो बभ्रजश्छन्द' ऽइत्यसौ वा-
 ऽआदित्यः क्षुरो बभ्रजश्छन्द 'ऽआच्छच्छन्दः प्रच्छच्छन्द'-
 ऽइत्यन्नं वा ऽआच्छच्छन्दोऽन्नं प्रच्छच्छन्दः ॥ ४ ॥
 'सँस्यच्छन्द' ऽइति । रात्रिवै सँस्यच्छन्दो 'वियच्छन्द'-
 ऽइत्यहवै वियच्छन्दो 'बृहच्छन्द' ऽइत्यसौ वै लोको
 बृहच्छन्दो 'रथन्तरं छन्द' ऽइत्ययं वै लोको रथन्तरं छन्दो
 'निकायश्छन्द' ऽइति वायुवै निकायश्छन्दो 'विवधश्छन्द-
 ऽइत्यन्तरिक्षं वै विवधश्छन्दो 'गिरिश्छन्द' ऽइत्यन्नं वै
 गिरिश्छन्दो 'बभ्रजश्छन्द' इत्यग्निवै बभ्रजश्छन्दः 'सथंस्तु-
 प्छन्दोऽनुष्टुप्छन्द' ऽइति वागेव सथंस्तुप्छन्दो वागनुष्टु-
 प्छन्द 'ऽएवश्छन्दो वरिवश्छन्द' ऽइति तस्योक्तो बन्धुः
 ॥ ५ ॥ 'वयश्छन्द' ऽइति । अन्नं वै वयश्छन्दो 'वयस्कृ-
 च्छन्द' ऽइत्यग्निवै वयस्कृच्छन्दो 'विष्पद्वाश्छन्द' ऽइत्यसौ
 वै लोको विष्पद्वाश्छन्दो 'विशालं छन्द' ऽइत्ययं वै लोको
 विशालं छन्दः 'छदिश्छन्द' ऽइत्यन्तरिक्षं वै छदिश्छन्दो

- (१) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० ४ ।
 (३) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ ।
 (५) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ । (६) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ ।
 (७) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ । (८) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ ।
 (९) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ । (१०) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ ।
 (११) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ । (१२) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ ।
 (१३) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ । (१४) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ ।
 (१५) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ । (१६) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ ।
 (१७) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ । (१८) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ ।

‘दूरोहणं छन्द’ ऽइत्यसौ वा ऽआदित्यो दूरोहणं छन्द-
स्तन्द्रं छन्द’ ऽइति पङ्क्तिर्वै तन्द्रं छन्दो‘ऽङ्गाङ्गं छन्द’
ऽइत्यापो वा ऽअङ्गाङ्गं छन्दः ॥ ६ ॥ तद्याः पुरस्तादु-
पदधाति । प्राणस्तासां प्रथमा व्यानो द्वितीयोदानस्तृ-
तीयोदानश्चतुर्थी व्यानः पञ्चमी प्राणः षष्ठी प्राणः
सप्तमी व्यानोऽष्टम्युदानो नवमी यजमान ऽएवात्र
दशमी सः ऽएष यजमान ऽएतस्यां विराज्यद्व्यूढः प्रति-
ष्ठितः, प्राणमध्यामर्वाचीश्च पराचीश्चोपदधाति तस्मा-
दिमे प्राणा ऽअर्वाञ्चश्च पराञ्चश्च ॥ ७ ॥ अथ या
दक्षिणतः । अग्निस्तासां प्रथमा वायुर्द्वितीयादित्यस्तृतीया-
दित्यश्चतुर्थी वायुः पञ्चम्यग्निः षष्ठ्यग्निः सप्तमी
वायुरष्टम्यादित्यो नवमी यजमान ऽएवात्र दशमी सः
ऽएष यजमान ऽएतस्यां विराज्यद्व्यूढः प्रतिष्ठितो देवता-
मध्यामर्वाचीश्च पराचीश्चोपदधाति तस्मादेते देवा-
ऽअर्वाञ्चश्च पराञ्चश्च ॥ ८ ॥ अथ याः पश्चात् । अयं
लोकस्तासां प्रथमान्तरिक्षं द्वितीया द्यौस्तृतीया द्यौश्च-
तुर्थ्यन्तरिक्षं पञ्चम्ययं लोकः षष्ठ्ययं लोकः सप्तम्य-
न्तरिक्षमष्टमी द्यौर्नवमी यजमान ऽएवात्र दशमी सः
ऽएष यजमान ऽएतस्यां विराज्यद्व्यूढः प्रतिष्ठितो लोक-
मध्यामर्वाचीश्च पराचीश्चोपदधाति तस्मादिमे
लोका ऽअर्वाञ्चश्च पराञ्चश्च ॥ ९ ॥ अथ या ऽउत्तरतः ।

(१) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ ।
(३) शु० य० सं० अ० १५ क० ५ ।

ग्रीष्मस्तासां प्रथमा वर्षा द्वितीया हेमन्तस्तृतीया हेमन्त-
 श्चतुर्थी वर्षा पञ्चमी ग्रीष्म षष्ठी ग्रीष्म सप्तमी
 वर्षा ऽअष्टमी हेमन्तो नवमी यजमान ऽएवात्र दशमी स-
 ऽएष यजमान ऽएतस्यां विराज्यद्व्यद्वद्व प्रतिष्ठित-
 ऽऋतुमय्यामर्वाचीश्च पुराचीश्चोपदधाति तस्मादेत-
 ऽऋतवोऽर्वाञ्चश्च पुराञ्चश्च ॥ १० ॥ अथ पुनरेव । या
 पुरस्तादुपदधाति प्राणास्ते ता दश भवन्ति दश वै प्राणा
 पूर्वाद्धि ऽउपदधाति पुरस्ताद्धीमे प्राणा ॥ ११ ॥ अथ या
 दक्षिणतः । एतास्ता देवता ऽअग्निश्च पृथिवी च वायु-
 श्चान्तरिक्षं चादित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाश्च नक्षत्राणि
 चान्नं चापश्च ॥ १२ ॥ अथ या पश्चात् । दिशस्ता-
 श्चतस्रो दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिश ऽऊर्द्धा च येन च
 ॥ १३ ॥ अथ या ऽउत्तरतः । मासास्ते वासन्तिकौ द्वौ
 ग्रीष्मौ द्वौ वार्षिकौ द्वौ शारदौ द्वौ हेमन्तिकौ द्वौ ॥ १४ ॥
 अथ पुनरेव । या प्रथमा दशदयः स लोको या द्विती-
 यान्तरिक्षं तद्या तृतीया द्यौः सेममेव लोकं प्रथमया
 दशतारोहन्नन्तरिक्षं द्वितीयया दिवं तृतीयया तथैवैतद्य-
 जमान ऽइममेव लोकं प्रथमया दशता रोहत्यन्तरिक्षं
 द्वितीयया दिवं तृतीयया ॥ १५ ॥ स स पुराङ्गि रोहः ।
 इयमु वै प्रतिष्ठिता ते देवा ऽइमां प्रतिष्ठामभिप्रत्यायै-
 स्तथैवैतद्यजमान ऽइमां प्रतिष्ठामभिप्रत्यैत्यथ योत्तमा

दशद्वयः स लोकस्तस्माद्यथैव प्रथमायै दशतः प्रभृ-
तिरेवमुत्तमायै समानः१५ ह्येतद्यदेते दशतावयमेव लोकः
॥ १६ ॥ ता वा एताः । चत्वारिंशद्विष्टकाश्चत्वारिं-
शद्यजूंषि तदशीतिरन्नमशीतिस्तद्यदेतदाह तदस्मा-
ऽअन्नमशीतिं कृत्वा प्रयच्छति तेनैनं प्रीणाति ॥ १७ ॥ (B)

पञ्चमाध्याये द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

[पञ्चम्यां चितौ स्तोमभागेष्टकोपधानम्]

अथ स्तोमभागा ऽउपदधाति । एतद्वै प्रजापते-
रेतदन्नमिन्द्रोऽबभ्यद्व्यायत्सोऽस्मादुदचिक्रमिषत्तमब्रवीत्क-
थोत्क्रामसि कथा मा जहासीति स वै मेऽस्यान्नस्य रसं
प्रयच्छेति तेन वै मा सह प्रपद्यस्वेति तथेति तस्मा-
ऽएतस्यान्नस्य रसं प्रायच्छतेनैनः सह प्रापद्यत ॥ १ ॥
स यः स प्रजापतिः । अयमेव स योऽयमग्निश्चीयतेऽथ
यत्तदन्नमेतास्ताश्छन्दस्या ऽअथ यः सोऽन्नस्य रस-
ऽएतास्ता * स्तोमभागा अथ यः स ऽइन्द्रोऽसौ स-
ऽआदित्यः स ऽएष ऽएव स्तोमो यद्धि किञ्च स्तुवत-
ऽएतमेव तेन स्तुवन्ति तस्मा ऽएतस्मै स्तोमायैतं भागं
प्रायच्छतद्यदेतस्मै स्तोमायैतं भागं प्रायच्छत्तस्मात्स्तो-
मभागाः ॥ २ ॥ 'रश्मिर्नो सत्याय सत्यं जिह्वे'ति ।
एष वै रश्मिरन्नः रश्मिरेतं च तद्भूतं च सन्धायात्म-

(B) एतद्ब्राह्मणस्या विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा—का० श० १०. ५. २ ।

* का० श्रौ० सू० १७. ११. ९ ।

(१) शु० य० सं० अ० १५ क० ६ ।

ऋप्रपादयते 'प्रेतिना धर्म्मणा धर्म्म जिह्वे'त्येष वै प्रेतिरन्नं
 प्रेतिरेतं च तदसं च सन्धायात्मऋप्रपादयते 'ऽद्वित्या दिवा
 दिवं जिह्वे'त्येष वा ऽद्वितिरन्नमद्वितिरेतं च तदसं च
 सन्धायात्मऋप्रपादयते तद्यद्यदेतद्वाह तच्च तदसं च सन्धा-
 यात्मऋप्रपादयते ऽमुनादो जिन्वादो ऽस्यमुष्मै 'त्वाधिपतिनो-
 ज्जोर्जं जिन्वे'ति त्रेधाविहितास्त्रेधाविहितं ह्यन्नम् ॥ ३ ॥
 यद्वेव स्तोमभागा ऽउपदधाति । एतद्वै देवा विराजं चितिं
 चित्वा समारोहंस्तेऽब्रुवँश्चेतयद्धमिति चितिमिच्छतेति
 वाव तदब्रुवँस्ते चेतयमाना नाकमेव स्वर्गं लोकमपश्य-
 स्तमुपादधत स यः स नाकः स्वर्गो लोकः ऽएतास्ता
 स्तोमभागास्तद्यदेता ऽउपदधाति नाकमेवैतत्स्वर्गं लोक-
 मुपधत्ते ॥ ४ ॥ तद्यास्तिस्रः प्रथमाः । अयः स लोको
 या द्वितीया ऽअन्तरिक्षं तद्यास्तृतीया द्यौः सा याश्चतुर्थ्यः
 प्राची सा दिग्याः पञ्चम्यो दुक्षिणा सा याः षष्ठ्यः
 प्रतीची सा याः सप्तम्यः ऽउदीची सा ॥ ५ ॥ ता वा-
 ऽएताः । एकविंशतिरिष्टका ऽइमे च लोका दिशश्चेमे
 च वै लोका दिशश्च प्रतिष्टेमे च लोका दिशश्चैकविं-
 शस्तस्मादाहुः प्रतिष्टैकविंश ऽइति ॥ ६ ॥ अथ या-
 ऽअष्टाविष्टका ऽअतियन्ति । साष्टाक्षरा गायत्री ब्रह्म
 गायत्री तद्यत्तद् ब्रह्मैतत्तद्यदेतन्मण्डलं तपति तदेतस्मिन्ने-
 कविंशे प्रतिष्टायां प्रतिष्ठितं तपति तस्मान्नावप-

(१) शु० य० सं० अ० १५ क० ६ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० ६ ।
 (३) शु० य० सं० अ० १५ क० ७ ।

द्यते ॥ ७ ॥ तद्धैके * । वेषश्च्रीः 'क्षत्राय क्षत्रं जिह्वे'ति
त्रिंशत्तमीमुपदधाति त्रिंशदक्षरा विराड्विराडेष्वा चित्ति-
रिति न तथा कुर्वादिति ते रेचयन्त्येकविंशसम्पदमथो
गायत्रीसम्पदमथो ऽइन्द्र लोको हैष यैषान्यूना विराडि-
न्द्राय ह त ऽइन्द्रलोके द्विषन्तं भ्रातृव्यं प्रत्युद्यामिनं
कुर्वन्तीन्द्रमिन्द्रलोकास्तुदन्ते यजमानो वै स्वे यज ऽइन्द्रो
यजमानाय ह ते यजमानलोके द्विषन्तं भ्रातृव्यं
प्रत्युद्यामिनं कुर्वन्ति यजमानं यजमानलोकास्तुदन्ते यं वा-
ऽएतमग्निमाहुरन्त्येष ऽएव यजमान ऽआयतनेनैष ऽउ-
ऽएवात्र त्रिंशत्तमी ॥ ८ [अर्धप्रपाठकः ५४॥] (C)

पञ्चमाध्याये तृतीयं ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

ता ऽअषाढायै वेलयोपदधाति । वाग्वा ऽअषाढा
रस ऽएष वाचि तद्दसं दधाति तस्मात्सर्वेषामङ्गानां
वाचैवान्नस्य रसं विजानाति ॥ १ ॥ यद्वेवाषाढायै । इयं
वा ऽअषाढासावादित्य स्तोमभागा ऽअमुं तदादित्यमस्यां
प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति ॥ २ ॥ यद्वेवाषाढायै । इयं वा-
ऽअषाढा हृदयं स्तोमभागा ऽअस्यां तद्धृदयं मनो
दधाति तस्मादस्यां हृदयेन मनसा चेतयते सर्वत-
ऽउपदधाति सर्वतस्तद्धृदयं मनो दधाति तस्माद-
स्यां सर्वतो हृदयेन मनसा चेतयतेऽथो पुण्या

* का० श्री० सू० १७. ११. ११ ।

(C) एतद्ब्राह्मणस्या विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा - का० शं० १०. ५. ३; कठ०
१७. ७; कपिष्ठ० २६, ६; मै० सं० ११. ८. ८; तै० सं० ४. ४. १ ।

हैता लक्ष्म्यस्ता ऽएतत्सर्वतो धत्ते तस्माद्यस्य सर्वतो
 लक्ष्म भवति तं पुण्यलक्ष्मीक ऽइत्याचक्षते ॥ ३ ॥
 अथैनाः पुरीषेण प्रच्छादयति । अन्नं वै पुरीषः रस-
 ऽएष तमेतत्तिरः करोति तस्मात्तिरः ऽइवान्नस्य रसः
 ॥ ४ ॥ यद्वेव पुरीषेण । अन्नं वै पुरीषः रस ऽएषोऽन्नं च
 तद्दसं च सन्तनोति सन्दधाति ॥ ५ ॥ यद्वेव पुरीषेण ।
 हृदयं वै स्तोमभागाः पुरीतत्पुरीषः हृदयं तत्पुरीतता
 प्रच्छादयति ॥ ६ ॥ यद्वेव पुरीषेण । संबत्सरः ऽएषोऽग्निस्त-
 मेतच्चित्तिपुरीषैर्व्यवर्त्तयति तद्याश्चतस्रः प्रथमाश्चि-
 तयस्ते चत्वारः ऽऋतवोऽथ स्तोमभागा ऽउपधाय पुरीषं निव-
 पति सा पञ्चमी चितिः स पञ्चमः ऽऋतुः ॥ ७ ॥ तदाहुः ।
 यल्लोकम्पृणान्ता ऽअन्याश्चिचतयो भवन्ति नात्र लोक-
 म्पृणामुपदधाति कात्र लोकम्पृणेत्यसौ वा ऽआदित्यो
 लोकम्पृणैष ऽउ ऽएषा चितिः सैषा स्वयं लोकम्पृणा
 चित्तिरथ यदुत ऽऊर्द्धमा पुरीषात्सा षष्ठी चितिः स
 षष्ठः ऽऋतुः ॥ ८ ॥ अथ पुरीषं निवपति । तत्र विकर्णी
 च स्वयमातृणां चोपदधाति हिरण्यशकलैः प्रोक्षत्यग्निम-
 बभ्यादधाति सा सप्तमी चितिः स सप्तमः ऽऋतुः ॥ ९ ॥
 ता ऽउ वै षडेव । यद्धि विकर्णी च स्वयमातृणा च
 षष्ठ्या ऽएव तच्चित्तेः ॥ १० ॥ ता ऽउ वै पञ्चैव ।
 यजुषान्यासु पुरीषं निवपति तूष्णीमत्र तेनैषा न
 चित्तिरथो लोकम्पृणान्ता ऽअन्याश्चिचतयो भवन्ति नात्र
 लोकम्पृणामुपदधाति तेनो ऽएवैषा न चितिः ॥ ११ ॥ ता-

ऽउ वै तिस्र ऽएव । अयमेव लोकः प्रथमा चित्तिर्द्यौ-
रुत्तमाथ या ऽएतास्तिस्त्रस्तदन्तरिक्षं तद्वा ऽइदमेक-
मिवैवान्तरिक्षं ता ऽएवं तिस्र ऽएवं पञ्चैवः षडेवः
सप्त ॥ १२ ॥ (D)

पञ्चमाध्याये चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

इति पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

[नाकसत्पञ्चचूडेष्टकोपधानम्]

नाकसद ऽउपदधाति । देवा वै नाकसदोऽत्रैष
सर्वोऽग्निः संस्कृतः स ऽएषोऽत्र नाकः स्वर्गो लोकस्त-
स्मिन्देवा ऽअसीदँस्तद्यदेतस्मिन्नाके स्वर्गे लोके
देवा ऽअसीदँस्तस्माद्देवा नाकसदस्तथैवैतद्यजमानो
यदेता ऽउपदुधात्येतस्मिन्नेवैतन्नाके स्वर्गे लोके सीदति
॥ १ ॥ यद्वेव नाकसद * ऽउपदुधाति । एतद्वै देवा ऽएतं
नाकं^७ स्वर्गं लोकमपश्यन्नेता स्तोमभागास्तेऽब्रुवन्नप
तज्जानीत यथास्मिन्नाके स्वर्गे लोके सीदामेति तेऽ-
ब्रुवँश्चेत्यद्धमिति चितिमिच्छतेति वाव तद्ब्रुवँस्तदिच्छत
यथास्मिन्नाके स्वर्गे लोके सीदामेति ॥ २ ॥ ते चेत-
यमानाः । एता ऽदृष्टका ऽअपश्यन्नाकसदस्ता ऽउपा-
दधतं ताभिरेतस्मिन्नाके स्वर्गे लोकेऽसीदँस्तद्यदेताभि-
रेतस्मिन्नाके स्वर्गे लोकेऽसीदँस्तस्मादेता नाकसद-

(D) एतद्ब्राह्मणस्या विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा—का० श० १०. ५. ४ ।

* का० श्रौ० सू० १७. १२. १ ।

स्तथैवैतद्यजमानो यदेता ऽउपदुधात्येतस्मिन्नेवैतन्नाके
 स्वर्गे लोके सीदति ॥ ३ ॥ दिक्षूपदधाति । दिशो वै
 स नाकः स्वर्गो लोकः स्वर्गः ऽएवैना ऽएतल्लोके
 सादयत्पृतव्यानां वेलया संवत्सरो वा ऽऋतव्याः
 संवत्सरः स्वर्गो लोकः स्वर्गः ऽएवैना ऽएतल्लोके साद-
 यत्यन्तस्तोमभागमेष वै स नाकः स्वर्गो लोकस्तस्मि-
 न्नेवैना ऽएतत्प्रतिष्ठापयति ॥ ४ ॥ स पुरस्तादुपदधाति ।
 'राइर्यसि प्राची दिगि'ति राज्ञी ह नामैषा प्राची 'दि-
 र्वसवस्ते देवा ऽअधिपतय' ऽइति वसवो हैतस्यै दिशो
 देवा 'ऽअधिपतयोऽग्निर्हेतीनां प्रतिधत्तंत्य'ग्निर्हेवात्र हेतीनां
 प्रतिधत्ता 'त्रिवृत्त्वा स्तोमः पृथिव्याः श्रयस्त्रि'ति
 त्रिवृता हैषा स्तोमेन पृथिव्याः श्रि'तार्ज्यमुक्थम-
 व्यथायै स्तब्भ्नास्त्रित्याज्येन हैषोक्थेनाव्यथायै पृथि-
 व्याः स्तब्धा 'रथन्तरः साम प्रतिष्ठित्या ऽअन्त-
 रिक्ष' ऽइति रथन्तरेण हैषा साम्ना प्रतिष्ठितान्त-
 रिक्ष 'ऽऋषयस्त्वा प्रथमजा देवेष्विति प्राणा वा ऽऋषयः
 प्रथमजास्तद्धि ब्रह्म प्रथमजं 'दिवो मात्रया वरिम्णा
 प्रथन्ति'ति यावती यौस्तावती वरिम्णा प्रथ-
 न्त्वित्ये'तद्विधत्ता चायमधिपतिश्चे'ति वाक्च तौ मनश्च

- (१) शु० य० सं० अ० १५ क० १० । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० १० ।
 (३) शु० य० सं० अ० १५ क० १० । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० १० ।
 (५) शु० य० सं० अ० १५ क० १० । (६) शु० य० सं० अ० १५ क० १० ।
 (७) शु० य० सं० अ० १५ क० १० । (८) शु० य० सं० अ० १५ क० १० ।
 (९) शु० य० सं० अ० १५ क० १० ।

तौ हीद॑ स॒र्वं विधा॑रयत॒स्ते त्वा स॒र्वे संवि॑दाना ना॒कस्य
 पृ॒ष्ठे स्वर्गे॑ लोके य॒जमानं॑ च सादयन्त्वि॒ति यथै॒व
 य॒जुस्तथा॑ ब॒न्धुः ॥ ५ ॥ अ॒थ दक्षि॑णत॒ः । 'बि॒राड॑सि
 दक्षि॑णा दि॒गि॒ति बि॒राड् न॒ामैषा दक्षि॑णा दि॒ग्गुहा॑स्ते
 दे॒वा ऽअ॒धिप॑तय' ऽइति रु॒द्रा है॒तस्यै दि॒शो दे॒वा 'ऽअ॒धि॒
 प॑तय ऽइन्द्रो हे॒तीनां॑ प्र॒तिध॑त्ते॒तीन्द्रो है॒वात्र हे॒तीनां॑
 प्र॒तिध॑त्ता 'प॒ञ्चद॑श॒स्त्वा स्तो॒मः पृथि॑व्या॒ऽऽश्रय॑त्वि॒ति
 प॒ञ्चद॑शेन है॒षा स्तो॒मेन पृथि॑व्या॒ऽऽश्रिता॑ प॒र ऽउ॒ग॒
 मु॒क्त्यम॑व्यथायै स्तब्ध॒नात्वि॒ति प॒र ऽउ॒गेन है॒षोक्त्ये॒ना॒
 व्यथायै॑ पृथि॑व्या॒ऽऽस्तब्धा॑ 'बृ॒हत्साम॑ प्र॒तिष्ठि॑त्या॒
 ऽअ॒न्तरि॑क्ष' ऽइति बृ॒हता है॒षा सा॒मन्ना प्र॒तिष्ठि॑ता॒
 न्तरि॑क्ष ऽऋ॒षय॑स्त्वा प॒थम॑जा दे॒वेष्वि॒ति त॒स्योक्तो ब॒न्धुः
 ॥ ६ ॥ अ॒थ प॒ञ्चात् । 'स॒म्प्राड॑सि प्र॒तीची दि॒गि॒ति
 स॒म्प्राड् न॒ामैषा प्र॒तीची दि॒ग्गादि॑त्यास्ते दे॒वा ऽअ॒धि॒
 प॑तय' ऽइत्यादि॒त्या है॒तस्यै दि॒शो 'दे॒वी ऽअ॒धिप॑तयो
 व॒रुणो हे॒तीनां॑ प्र॒तिध॑त्ते॒ति व॒रुणो है॒वात्र हे॒तीनां॑ प्र॒ति॒
 ध॑त्ता 'स॒प्तद॑श॒स्त्वा स्तो॒मः पृथि॑व्या॒ऽऽश्रय॑यत्वि॒ति
 स॒प्तद॑शेन है॒षा स्तो॒मेन पृथि॑व्या॒ऽऽश्रिता॑ 'मै॒रुत्व॑ती॒

- (१) शु० य० सं० अ० १५ क० १० । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० ११
 (३) शु० य० सं० अ० १५ क० ११ । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० ११
 (५) शु० य० सं० अ० १५ क० ११ । (६) शु० य० सं० अ० १५ क० ११
 (७) शु० य० सं० अ० १५ क० ११ । (८) शु० य० सं० अ० १५ क० ११
 (९) शु० य० सं० अ० १५ क० १२ । (१०) शु० य० सं० अ० १५ क० १२
 (११) शु० य० सं० अ० १५ क० १२ । (१२) शु० य० सं० अ० १५ क० १२
 (१३) शु० य० सं० अ० १५ क० १२ ।

यमुक्थमव्यथायै स्तब्भ्नात्वि'ति मरुत्वतीयेन हैषो-
 क्थेनाव्यथायै पृथिव्याऽऽ स्तब्धा 'वैरूपः सामं प्र-
 तिष्ठित्या ऽअन्तरिक्ष' ऽइति वैरूपेण हैषा साम्ना
 प्रतिष्ठितान्तरिक्ष ऽऋषयस्त्वा प्रथमजा देवष्विति
 तस्योक्तो बन्धुः ॥ ७ ॥ अथोत्तरतः । 'स्वराडस्युदीची
 दिगिति स्वराड नमैषोदीची दिङ् 'मरुतस्ते देवा-
 ऽअधिपतय' ऽइति मरुतो हैतस्यै दिशो देवा ऽअधि-
 पतयः 'सोमो हेतीनां प्रतिधत्ते'ति सोमो हैवात्र हेतीनां
 प्रतिधत्तेकविदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याऽऽ इश्रयत्वि'त्ये-
 कविदशेन हैषा स्तोमेन पृथिव्याऽऽ इश्रता 'निष्केव-
 ल्यमुक्थमव्यथायै स्तब्भ्नात्वि'ति निष्केवत्येन हैषो-
 क्थेनाव्यथायै पृथिव्याऽऽ स्तब्धा 'वैराजः सामं
 प्रतिष्ठित्या ऽअन्तरिक्ष' ऽइति वैराजेन हैषा साम्ना
 प्रतिष्ठितान्तरिक्ष ऽऋषयस्त्वा प्रथमजा देवेष्विति
 तस्योक्तो बन्धुः ॥ ८ ॥ अथ मध्ये । 'अधिपत्यसि
 बृहती दिगित्यधिपत्नी ह नमैषा बृहती 'दिग्विदश्वे ते
 देवा ऽअधिपतय' ऽइति विदश्वे हैतस्यै दिशो देवा-
 ऽअधिपतयो 'बृहस्पतिर्हेतीनां प्रतिधत्ते'ति बृहस्पति-

- (१) शु० य० सं० अ० १५ क० १२ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० १२
 (३) शु० य० सं० अ० १५ क० १३ । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० १३
 (५) शु० य० सं० अ० १५ क० १३ । (६) शु० य० सं० अ० १५ क० १३
 (७) शु० य० सं० अ० १५ क० १३ । (८) शु० य० सं० अ० १५ क० १३
 (९) शु० य० सं० अ० १५ क० १३ । (१०) शु० य० सं० अ० १५ क० १४
 (११) शु० य० सं० अ० १५ क० १४ । (१२) शु० य० सं० अ० १५ क० १४ ।

हैवात्र हेतीनां प्रतिधर्त्ता 'त्रिणवत्त्रयस्त्रिंशौ त्वा स्तोमौ
 पृथिव्याऽं श्रयतामि'ति त्रिणवत्त्रयस्त्रिंशब्ध्याऽं
 हैषा स्तोमाब्ध्यां पृथिव्याऽं श्रिता वैश्वदेवाग्निमारुते-
 ऽउक्थे ऽअव्यथायै स्तब्धनीतामि'ति वैश्वदेवाग्निमारुता-
 ब्ध्याऽं हैषोक्थाब्ध्यामव्यथायै पृथिव्याऽं स्तब्धा
 'शाकुरैवते सामनी प्रतिष्ठित्या ऽअन्तरिक्ष' ऽइति
 शाकुरैवताब्ध्याऽं हैषा सामब्ध्यां प्रतिष्ठितान्तरिक्ष-
 'ऽऋषयस्त्वा प्रथमजा देवेष्वि'ति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ९ ॥
 एतावान्वै सर्वो यज्ञः । यज्ञ ऽउ देवानामात्मा यज्ञमेव
 तद्देवा ऽआत्मानं कृत्वैतस्मिन्नाके स्वर्गे लोकेऽसीदंस्तथै-
 वैतद्यजमानो यज्ञमेवात्मानं कृत्वैतस्मिन्नाके स्वर्गे लोके
 सीदति ॥ १० ॥ अथ * पञ्चचूडा ऽउपदधाति । यज्ञो
 वै नाकसदो यज्ञ ऽउ ऽएव पञ्चचूडास्तद्य ऽइमे चत्वार-
 ऽऋत्विजो गृहपतिपञ्चमास्ते नाकसदो होत्राः पञ्चचूडा-
 ऽअतिरिक्तं वै तद्यद्गोत्रा यदु वा ऽअतिरिक्तं चूडः स
 तद्यत्पञ्चातिरिक्तास्तस्मात्पञ्चचूडाः ॥ ११ ॥ यद्वेव
 नाकसत्पञ्चचूडा ऽउपदधाति । आत्मा वै नाकसदो मिथुनं
 पञ्चचूडा ऽअर्द्धमु हैतदात्मनो यन्मिथुनं यदा वै सह
 मिथुनेनाथ सर्वोऽथ कृत्स्नः कृत्स्नतायै ॥ १२ ॥ यद्वेव
 नाकसत्पञ्चचूडा ऽउपदधाति । आत्मा वै नाकसदः
 प्रजा पञ्चचूडा ऽअतिरिक्तं वै तदात्मनो यत्प्रजा यदु

(१) शु० य० सं० अ० १५ क० १४ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० १४ ।
 (३) शु० य० सं० अ० १५ क० १४ । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० १४ ।

* का० ध्रौ० सू० १७. १२. २१ ।

वा ऽअतिरिक्तं चूडः स तद्यत्पञ्चातिरिक्तास्तस्मात्पञ्च-
 चूडाः ॥ १३ ॥ यद्वेव नाकसत्पञ्चचूडा ऽउपदधाति । दिशो
 वै नाकसदो दिश ऽउ ऽएव पञ्चचूडास्तद्या ऽअमुष्मा-
 दादित्यादर्वाच्च्यः पञ्च दिशस्ता नाकसदो याः पराच्च्यस्ताः
 पञ्चचूडा ऽअतिरिक्ता वै ता दिशो या ऽअमुष्मादादि-
 त्यात्पराच्च्यो यदु वा ऽअतिरिक्तं चूडः स तद्यत्पञ्चाति-
 रिक्तास्तस्मात्पञ्चचूडाः ॥ १४ ॥ यद्वेव पञ्चचूडा ऽउपद-
 धाति । एतद्वै देवा ऽअविभयुर्यद्वै न ऽइमाँल्लोकानुपरि-
 ष्टादक्षाँसि नाष्ट्रा न हयुरिति त ऽएतानेषां लोका-
 नामुपरिष्टाद्गोसृनकुर्वत य ऽएते हेतयश्च प्रहेतयश्च
 तथैवैतद्यजमान ऽएतानेषां लोकानामुपरिष्टाद्गोसृङ्कुरुते
 य ऽएते हेतयश्च प्रहेतयश्च ॥ १५ ॥ स पुरस्तादुपद-
 धाति । 'अयं पुरो हरिकेश' ऽइत्यग्निर्वै पुरस्तद्यत्तमाह
 पुर ऽइति प्राञ्चल्यं ह्यग्निमुद्धरन्ति प्राञ्चमुपचरन्त्यथ
 यद्धरिकेश ऽइत्याह हरिरिव ह्यग्निः 'सूर्यरश्मिरि'ति
 सूर्यस्येव ह्यग्ने रश्मयस्तस्य रथगत्सश्च रथौजाश्च
 सेनानीग्रामण्या'विति वासन्तिकौ तावतू 'पुञ्जिकस्थला
 च क्रतुस्थला चाप्सरसावि'ति दिक् चोपदिशा चेति ह
 स्माह माहित्थिः सेना च तु ते समितिश्च 'दङ्क्ष्णवः
 पशवो हेतिः पौरुषेयो बधः प्रहेतिरि'ति यद्वै सेनायां च

- (१) शु० य० सं० अ० १५ क० १५ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० १५ ।
 (३) शु० य० सं० अ० १५ क० १५ । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० १५ ।
 (५) शु० य० सं० अ० १५ क० १७ ।

स॒मितौ च॒र्त्तय॑न्ते ते 'द॒ङ्क्ष॑ण॒वः प॒श॒वो हे॒तिः पौरु॑षेयो
 व॒धः प॒र॒हेति॑रि'ति य॒दु॒द्योऽद्यं घ॒न्ति स पौरु॑षेयो
 व॒धः प॒र॒हेति॑स्ते॒भ्यो न॒मो ऽअ॒स्ति॒ति ते॒भ्य ऽए॒व
 न॒म॒स्करो॑ति 'ते नो मृ॒डय॑न्ति'ति त ऽए॒वास्मै॑ मृ॒डय॑न्ति
 'ते यं द्वि॒षो य॑श्च नो द्वे॒ष्टि त॒मेषां ज॒म्भे द॒ध्म' ऽइति॑
 य॒मेव द्वे॒ष्टि य॒श्चैनं॑ द्वे॒ष्टि त॒मेषां ज॒म्भे द॒धात्य॑मु॒मेषां
 ज॒म्भे द॒धामी॑ति ह ब्रूयाद्यं द्वि॒ष्यात्ततो॑ऽह त॒स्मिन्न॑
 पुन॒रस्त्य॑पि तन्ना॒दिये॑त स्वयं निर्दि॒ष्टो ह्ये॒व स य॒मेवं
 वि॒द्वेष्टि ॥ १६ ॥ अ॒थ दक्षि॑ण॒तः । 'अ॒यं दक्षि॑णा वि॒श्वक॒-
 र्मेत्य॑यं वै वा॒युर्वि॒श्वक॒र्मा योऽयं प॒वत॑ ऽएष॒ हीद॑ः
 स॒र्वं करो॑ति तद्यत्तमा॒ह दक्षि॑णेति त॒स्मादेष॑ दक्षि॒णैव
 भूयि॑ष्टं वाति 'तस्य॑ रथ॒स्वन॑श्च र॒थेचि॒त्रश्च॑ से॒नानी॒ग्रा-
 म॒णया॑वि'ति ग्रै॒ष्मौ ता॒वृत्तू 'मेन॑का च॑ सहज॒ज्ञा चाप्स॑र-
 सा॒वि'ति दि॒क्चोप॑दि॒शा चे॒ति ह स्मा॒ह मा॒हि॒त्थि॒रिमे॑ तु
 ते द्या॒वापृ॒थिवी॑ 'या॒र्तुधा॑ना हेती र॒क्षां॑सि प॒र॒हेति॑रि'ति
 या॒तुधा॑ना है॒वात्र हेती॑ र॒क्षां॑सि प॒र॒हेति॑स्ते॒भ्यो न॒मो
 ऽअ॒स्ति॒ति त॒स्योक्तो॑ ब॒न्धुः ॥ १७ ॥ अ॒थ प॒श्चात् ।
 'अ॒यं प॑श्चा॒द्वि॒श्वव्य॑चा' ऽइत्यसौ वा ऽआ॒दि॒त्यो वि॒श्वव्य॑-
 व्य॒चा यदा॑ ह्ये॒वैष ऽउ॒दे॒त्यथे॒दः स॒र्वं व्य॑चो भवति तद्य-

- (१) शु० य० सं० अ० १५ क० १५ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० १५ ।
 (३) शु० य० सं० अ० १५ क० १५ । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० १५ ।
 (५) शु० य० सं० अ० १५ क० १६ । (६) शु० य० सं० अ० १५ क० १६ ।
 (७) शु० य० सं० अ० १५ क० १६ । (८) शु० य० सं० अ० १५ क० १६ ।
 (९) शु० य० सं० अ० १५ क० १७ । (१०) शु० य० सं० अ० १५ क० १८ ।

त्तमाह पश्चचादिति तस्मादेतं प्रत्यञ्चमेव युतं पश्यन्ति
 'तस्य रथप्रोतश्चासमरथश्च सेनानीग्रामण्यावि'ति
 वार्षिकौ तावृतू 'प्रम्लोचन्ती चानुम्लोचन्ती चाप्सरसा-
 वि'ति दिक्चोपदिशा चेति ह स्माह माहिथिरहोरात्रे तु
 ते ते हि प्र च म्लोचतोऽनु च म्लोचतो 'व्याघ्रा
 हेतिः सर्पाः प्रहेतिरिति व्याघ्रा हैवात्र हेतिः सर्पाः
 प्रहेतिस्तेभ्यो नमो ऽस्ति'ति तस्योक्तो बन्धुः
 ॥ १८ ॥ अथोत्तरतः । 'अयमुत्तरात्संख्यद्वसुरिति यज्ञो वा-
 ऽउत्तरात्तद्यत्तमाहोत्तरादित्युत्तरतः ऽउपचारो हि यज्ञोऽथ
 यत्संख्यद्वसुरित्याह यज्ञः हि संख्यन्तीतीदं वसिति
 'तस्य ताक्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च सेनानीग्रामण्यावि'ति
 शारदौ तावृतू 'विश्ववाची च घृताची चाप्सरसावि'ति
 दिक्चोपदिशा चेति ह स्माह माहिथिर्वेदिश्च तु ते
 सुक्च वेदिरेव विश्ववाची सुगृता'र्च्यापो हेतिर्वातः
 प्रहेतिरित्यापो हैवात्र हेतिर्वातः प्रहेतिरतो ह्येवोणो
 वात्यतः शीतस्तेभ्यो नमो ऽस्ति'ति तस्योक्तो बन्धुः
 ॥ १९ ॥ अथ मध्ये । 'अयमुपर्यर्वाग्वसुरिति पर्जन्यो
 वा ऽउपरि तद्यत्तमाहोपरीत्युपरि हि पर्जन्योऽथ यद-
 र्वाग्वसुरित्याहातो ह्यर्वाग्वसु वृष्टिरन्नं प्रजाभ्यः प्रदीयते

- (१) शु० य० सं० अ० १५ क० १७ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० १७
 (३) शु० य० सं० अ० १५ क० १६ । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० १७
 (५) शु० य० सं० अ० १५ क० १८ । (६) शु० य० सं० अ० १५ क० १८
 (७) शु० य० सं० अ० १५ क० १८ । (८) शु० य० सं० अ० १५ क० १८
 (९) शु० य० सं० अ० १५ क० १८ । (१०) शु० य० सं० अ० १५ क० १९

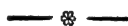
‘तस्य सेनजिच्च सुपेणश्च सेनानीग्रामणयावि’ति हैम-
 न्तिकौ तावृतु ‘ऽउर्वशी च पूर्वचित्तिश्चाप्सरसावि’ति
 दिक्चोपदिशा चेति ह स्माह माहिस्थिराहुतिश्च तु ते
 दक्षिणा ‘चावस्फूर्जन्हेतिर्विद्युत्प्रहेतिरि’त्यवस्फूर्जन्हेवात्र
 हेतिर्विद्युत्प्रहेति‘स्तेर्ब्भ्यो नमो ऽअस्तिवति’ तस्योक्तो
 बन्धुः ॥ २० ॥ एते वै ते हेतयश्च प्रहेतयश्च । याँस्त-
 देवा ऽएषां लोकानामुपरिष्ठाद्भोतृनकुर्वताथ यास्ताः प्रजा-
 ऽएते ते सेनानीग्रामणयोऽथ यत्तन्निमथुनमेतास्ता-
 ऽअप्सरसः सर्व एव तदेवाः कृत्स्ना भूत्वा सह
 प्रजया सह मिथुनेनैतस्मिन्नाके स्वर्गे लोकेऽसीदँस्तथैव-
 तयजमानः सर्व एव कृत्स्नो भूत्वा सह प्रजया सह
 मिथुनेनैतस्मिन्नाके स्वर्गे लोके सीदति ॥ २१ ॥
 * ता वा एताः । दशेष्टका ऽउपदधाति दशाक्षरा
 विराड्विराडेष्वा चितिस्ता ऽउ वै पञ्चैव द्वे-द्वे ह्युपदधाति
 ता हैता ऽअग्नेराशिषस्ता ऽउत्तमायां चिता ऽउपदधात्यन्त-
 ऽएषोऽग्नेर्बुधुत्तमा चितिरन्ततस्तदग्नेराशिषो निराह पञ्च
 भवन्ति पञ्च हि यज्ञ ऽआशिषोऽथैने ऽअन्तरा पुरीषं
 निवपत्यग्नी हैतौ यदेते ऽदृष्टके नेदिमावग्नी सःशोचात-
 ऽइत्यथो ऽअन्नं वै पुरीषमन्नेनैवाब्भ्यामेतत्संज्ञां करोति
 ॥ २२ ॥ अथातोऽन्वावृतम् । पुरस्तादुपधाय दक्षिणतः
 पश्चादुत्तरतो मध्य ऽउपदधात्यथोत्तराः पुरस्तादेवाग्र-

(१) शु० य० सं० अ० १५ क० १९ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० १९ ।
 (३) शु० य० सं० अ० १५ क० १९ । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० १९ ।

* अत्र शतम् ४६०० ॥

ऽउपधाय दक्षिणतः ऽउत्तरतो मध्ये पश्चादुपदधात्यवस्ता-
त्प्रपदनो ह स्वर्गो लोकः ऽएतद्वै देवाः ऽइमाँल्लोकान्तस्सर्वतः
समपिधायावस्तात्स्वर्गं लोकं प्रापद्यन्त तथैवैतद्यजमान-
ऽइमाँल्लोकान्तस्सर्वतः समपिधायावस्तात्स्वर्गं लोकं
प्रपद्यते ॥ २३ ॥ (A)

षष्ठाध्याये प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

[छन्दस्येष्टकोपधानम्]

छन्दस्या ऽउपदधाति । अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः
स ऽएषोऽत्र श्रियमैच्छन्नो हैपोऽतः पुरा तस्मा-
ऽअलमास यच्छ्रियमधारयिष्यत्तस्मादिदमप्येतर्ह्याहुर्न वा-
ऽएषोऽलं श्रियं धारणाय राज्याय वा ग्रामणीत्थाय
वेति तस्मै देवा ऽएतां श्रियं प्रायच्छन्नेताश्छन्दस्याः
पशवो वै छन्दांस्यन्नं पशवोऽन्नमु श्श्रीः ॥ १ ॥ त्रिचा-
न्युपदधाति । त्रिवृद्वै पशुः पिता माता पुत्रोऽथो गर्भ-
ऽउल्बं जराव्यथो त्रिवृद्वा ऽअन्नं कृषिर्वृष्टिर्वीजमेकै-
वातिच्छन्दा भवत्येका ह्येव सा सर्वाणि च्छन्दांस्यति
सा या सा श्श्रीर्महत्तदुक्थं तद्यत्तन्महदुक्थमेतास्ता-
श्छन्दस्याः ॥ २ ॥ तस्य शिरो गायत्र्यः । आत्मा
त्रिष्टुभोऽनूकं जगत्यः पशौ पङ्क्तयोऽथैतासां ककुभां
चत्वारि-चत्वार्यक्षराण्यदायातिच्छन्दस्युपदधाति सा सा-

(A) एतद्ब्राह्मणस्या विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा— का० शं० ११. १. १; कठ० सं० १७. ८, ९; कपिष्ठ० २६. ७, ८; मै० सं० ११. ८. ९, १०; तै० सं० ४. ४. २, ३ ।

तिच्छन्दा ऽएव भवति गायत्र्य ऽद्वितराः सम्पद्यन्ते
 सैव गायत्र्यशीतिर्या बृहत्त्यः सा बार्हती या ऽउष्णिहः
 सौष्णिह्यथ यद्वशो यदर्द्धचौ यदैन्द्रान्नं यदावपनं तदुति-
 च्छन्दा ऽअथ यन्नदो यत्सूददोहा यत्पदनुषङ्गा यत्कि-
 चात्रानुष्टुप्कर्मिणं तदनुष्टुभः ॥ ३ ॥ प्रतिष्ठा द्विपदाः ।
 एतावद्वै महदुक्थं महदुक्थं इश्रीः सर्वामेवास्मा ऽएतां
 देवाः शिश्रयं प्रायच्छंस्तथैवास्मा ऽअयमेतां सर्वांश्च
 शिश्रयं प्रयच्छति ॥ ४ ॥ यद्वेव छन्दुस्या ऽउपदधाति ।
 एतद्वै देवा ऽएतं नाकं स्वर्गं लोकमपश्यन्नेता स्तोम-
 भागास्तस्मिन्नविशंस्तेषां विशतां प्रजापतिरुत्तमोऽविशत्स
 यः स प्रजापतिरेतास्ताश्छन्दुस्याः ॥ ५ ॥ तस्य शिरो
 गायत्र्यः । ता यद्गायत्र्यो भवन्ति गायत्र्यः हि शिरस्तिस्त्रो
 भवन्ति त्रिवृद्धि शिरः पूर्वार्द्धं ऽउपदधाति पुरस्ताद्धीदः
 शिरः ॥ ६ ॥ उरस्त्रिष्टुभः । ता रेतःसिचोर्वेलयोप-
 दधाति पृष्टयो वै रेतःसिचा ऽउरो वै प्रति पृष्टयः
 ॥ ७ ॥ श्रोणी जगत्यः । स यावति पुरस्तात्स्वयमातृ-
 ण्णायै त्रिष्टुभ ऽउपदधाति तावति पश्चाज्जगतीर्यो
 वा ऽअयं मध्ये प्राणस्तदेषा स्वयमातृणा यावत्यु वा-
 ऽएतस्मात्प्राणात्पुरस्तादुरस्तावति पश्चाच्छ्रोणी ॥ ८ ॥
 सक्थ्यावनुष्टुभः । ता ऽअनन्तर्हिता जगतीभ्य ऽउप-
 दधात्यनन्तर्हिते तच्छ्रोणिभ्यां सक्थ्यौ दधाति ॥ ९ ॥
 पर्शवो बृहत्त्यः । कीकसाः ककुभः सोऽन्तरेण त्रिष्टुभश्च
 ककुभश्च बृहतीरुपदधाति तस्मादिमा ऽउभयत्र पर्शवो

बद्धाः क्रीकसासु च जत्रुषु च ॥ १० ॥ ग्रीवा ऽउष्णिहः ।
ता ऽअनन्तर्हिता गायत्रीढ्य ऽउपदधात्यनन्तर्हितास्त-
च्छीष्णो ग्रीवा दधाति ॥ ११ ॥ पक्षौ पङ्क्तयः । ता
यत्पङ्क्तयो भवन्ति पाङ्क्तौ हि पक्षौ पाश्चर्वत ऽउपदधाति
पाश्चर्वतो हीमौ पक्षौ यद्वर्षीयश्छन्दस्तदक्षिणत ऽउपदधाति
दक्षिणं तदूर्ध्वं पशोर्वीर्यवत्तरं करोति तस्मादक्षिणोऽर्धः
पशोर्वीर्यवत्तरः ॥ १२ ॥ उदरमतिच्छन्दाः । पशवो वै
छन्दाः स्यन्नं पशव ऽउदरं वा ऽअन्नमत्युदरः हि वा-
ऽअन्नमत्ति तस्माद्यदोदरमन्नं प्राप्नोत्यथ तज्जग्धं व्यातया-
मरूपं भवति तद्यदेषा पशूश्छन्दाः स्यन्ति तस्मादत्ति-
च्छन्दा ऽअत्तिच्छन्दा ह वै तामतिच्छन्दा ऽइत्याचक्षते
परोक्षं परोक्षकामा हि देवाः ॥ १३ ॥ योनिः पुरीषवती ।
ते सः स्पृष्टे ऽउपदधाति सः स्पृष्टे ह्युदरं च योनिश्च
पुरीषसद्वहिते भवतो मांसं वै पुरीषं मांसेन वा-
ऽउदरं च योनिश्च सद्वहिते पूर्वातिच्छन्दा भवत्यपरा
पुरीषवत्युत्तरं ह्युदरमधरा योनिः ॥ १४ ॥ ते प्राच्या-
ऽउपदधाति । प्राङ् ह्येषोऽग्निश्चीयतेऽथो प्राग्वै प्राच-
ऽउदरं प्राची योनिर्बहि स्तोमभागः हृदयं वै स्तोमभागा
हृदयमु वा ऽउत्तममथोदरमथ योनिः ॥ १५ ॥ ते दक्षिणतः
स्वयमातृणाया ऽउपदधाति । अथ प्रथमायां चिता-
ऽउत्तरतः स्वयमातृणाया ऽउदरं च योनिं चोपदधाति
यो वा ऽअयं मध्ये प्राणस्तदेषा स्वयमातृणैतस्य
तत्प्राणस्योभयत ऽउदरं च योनिं च दधाति तस्मा-

देतस्य प्राणस्योभयत ऽउदरं च योनिश्च ॥ १६ ॥ प्रतिष्ठा
द्विपदाः । ता यद् द्विपदा भवन्ति द्वन्द्वः हि प्रतिष्ठा
तिस्रो भवन्ति त्रिवृद्धिं प्रतिष्ठा पञ्चादुपदधाति
पञ्चाद्वीयं प्रतिष्ठा ॥ १७ ॥ सोऽस्यैष सुकृत ऽआत्मा ।
तद्यस्य हैतमेवः सुकृतमात्मानं कुर्वन्त्येतः ह स
सुकृतमात्मानमभिसम्भवत्यथ यस्य हैतमतोऽन्यथा कुर्व-
न्ति दुष्कृतः ह तस्यात्मानं कुर्वन्ति स ह स दुष्कृत-
मेवात्मानमभिसम्भवति ॥ १८ ॥ तदेते सामनिधने-
ऽअभ्युक्ते । अक्रौं देवानां परमे व्योमन्नर्क्स्य देवाः
परमे व्योमन्नित्येतद्वै देवानां विशतां प्रजापतिरुत्तमोऽ-
विशत्तस्मादाहाक्रौं देवानां परमे व्योमन्नित्यथ यदा-
हार्क्स्य देवाः परमे व्योमन्नित्ययं वा ऽअग्निरर्क्स्यै-
तदुत्तमायां चितौ सर्वे देवा विष्टास्तस्मादाहार्क्स्य देवाः
परमे व्योमन्निति ॥ १९ ॥ (B)

षष्ठाध्याये द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥

कण्डिकासंख्या १०८ ॥

[गार्हपत्येष्टकोपधानम्]

गार्हपत्यमुपदधाति । एतद्वै देवाः प्राप्य राद्वेवा-
मन्यन्त तेऽब्रुवन्केनेदमरात्स्मेति गार्हपत्येनैवेत्यब्रुव-
न्गार्हपत्यं वै चित्वा समारुह्य प्रथमां चितिमपश्याम

प्रथमायै द्वितीयां द्वितीयायै तृतीयां तृतीयायै चतुर्थीं
चतुर्थ्यै पञ्चमीं पञ्चम्याऽइदमिति ॥ १ ॥ तेऽब्रुवन् ।
उप तज्जानीत यथेयमस्मास्वेव राद्धिरसदिति तेऽब्रु-
वँश्चेतयद्धमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवँस्तदि-
च्छत यथेयमस्मास्वेव राद्धिरसदिति ॥ २ ॥ ते चेत-
यमानाः । एतदपश्यन्निहेममाहृत्योपदधामहाऽइति
तमिहाहृत्योपादधत तस्मिन्न्वयवदन्त वसवः पुरस्ताद्बुद्धा
दक्षिणतऽआदित्याः पश्चान्मरुतऽउत्तरतो विश्वे देवा-
ऽउपरिष्ठादिहोपदधामेहोपदधामेति ॥ ३ ॥ तेऽब्रुवन् ।
मद्ध्यऽएवोपदधामहै स नो मद्ध्यऽउपहितः सर्वेषां
भविष्यतीति तं मद्ध्यऽउपादधत तदेतां राद्धिमात्स-
न्नदधत मद्ध्यतो मद्ध्यतऽएवैतदेतां राद्धिमात्सन्नदधत
तथैवैतद्यजमानो यद्गार्हपत्यमुपदधात्येतामेवैतद्गार्द्धिमात्स-
न्धत्ते मद्ध्यतो मद्ध्यतऽएवैतदेतां राद्धिमात्सन्धत्ते
॥ ४ ॥ यद्वेव गार्हपत्यमुपदधाति । अन्नं वै गार्हपत्योऽ-
त्तायमग्निश्चितोऽत्रऽएवैतदन्नमपिदधाति मद्ध्यतो मद्ध्यत-
ऽएवास्मिन्नेतदन्नं दधाति ॥ ५ ॥ यद्वेव गार्हपत्यमुपद-
धाति । वेदिर्वै देवलोकोऽथ वाऽएष बहिर्वेदि चितो
भवति तं अग्निहाहृत्योपदधाति तदेनं वेदौ देवलोके
प्रतिष्ठापयति ॥ ६ ॥ यद्वेव गार्हपत्यमुपदधाति । योनिर्वै
पुष्करपर्णमथ वाऽएष बहिर्योनि चितो भवति बहिर्द्धौ
वाऽएतद्योनेरग्निकर्म यत्पुरा पुष्करपर्णात्तं अग्निहा-
हृत्योपदधाति तदेनं योनौ पुष्करपर्णं प्रतिष्ठापयति

तथो हैषोऽबहिर्द्धा भवत्यष्टाविष्टका ऽउपदधाति
तस्योक्तो बन्धुस्तं वा ऽएतैरेव यजुर्भिरेतयावृता चिनोति
यो ह्येवासौ स ऽएवायं तमेवैतदाहृत्येहोपदधाति ॥ ७ ॥
अथ पुनश्चिन्तिमुपदधाति । एतद्वै देवा गार्हपत्यं चित्वा
तस्मिन् राद्धिं नापश्यन्त्योनिर्वै गार्हपत्या चित्तिरेषो वै योने
राद्धिर्ष्वहेतः प्रजातिस्तस्यामेतस्यां योनौ रेतः प्रजातिं
नापश्यन् ॥ ८ ॥ तेऽब्रुवन् । उप तज्जानीत यथास्यां
योनौ रेतः प्रजातिं दुधामेति तेऽब्रुवँश्चेतयद्धमिति चिति-
मिच्छतेति वाव तदब्रुवँस्तदिच्छत यथास्यां योनौ रेतः
प्रजातिं दुधामेति ॥ ९ ॥ ते चेतयमानाः । एतां पुन-
श्चिन्तिमपश्यँस्तामुपादधत तदेतस्यां योनौ रेतः प्रजाति-
मदधुर्मन्त्र्यतो मन्त्र्यत ऽएवैतदेतस्यां योनौ रेतः
प्रजातिमदधुस्तथैवैतद्यजमानो यत्पुनश्चिन्तिमुपदधात्येत-
स्यामेवैतयोनौ रेतः प्रजातिं दधाति मन्त्र्यतो मन्त्र्यत-
ऽएवैतदेतस्यां योनौ रेतः प्रजातिं दधाति ॥ १० ॥
तां ह्यैके जघनार्द्धं ऽउपदधति । जघनार्द्धाद्वै रेतः
सिच्यते पुच्छसन्धौ पुच्छाद्वै रेतः सिच्यत ऽइति न
तथा कुर्ष्याद्वहिर्द्धा ह ते योने रेतः प्रजातिं दधति ये तथा
कुर्वन्ति मन्त्र्य ऽएवोपदध्यात्तत्सम्प्रति योनौ रेतः प्रजातिं
दधाति ॥ ११ ॥ अष्टाविष्टका ऽउपदधाति । अष्टाक्षरा
गायत्री गायत्रोऽग्निर्ध्यावानग्निर्ध्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैन-
मेतदेतो भूतः सिञ्चति पञ्चकृत्वः सादयति पञ्च-
चित्तिकोऽग्निः पञ्चर्त्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्ध्या-

वानग्निर्ग्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्देतोभूतः सिञ्चत्यष्टा-
विष्टकाः पञ्चकृत्वः सादयति तत्रयोदश त्रयोदश
मासाः संवत्सरस्त्रयोदशाम्नेश्चितिपुरीषाणि यावानग्निर्ग्या-
वत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥ १२ ॥ यद्वेव * पुनश्चित्ति-
मुपदधाति । एतद्वा ऽएतदुयथायथं करोति यदाहव-
नीयाद् गार्हपत्यमुत्तरं चिनोति तद्यत्पुनश्चित्तिमुपदधाति
य ऽएवायमग्निश्चितस्तमेवैतदाहृत्यास्योपरिष्टान्पुनश्चित्च-
नोति तद्यच्चितः सन्तं पुनश्चिनोति तस्मात्पुनश्चित्तिः
॥ १३ ॥ तद्धैके । जघनाद्धं गार्हपत्यमुपदधाति पूर्वार्द्धं
पुनश्चित्तिमाहवनीयश्च वा ऽएतौ गार्हपत्यश्चैवं वा-
ऽएतावमी ऽहुति न तथा कुर्यादयं वै लोको गार्हपत्यो
द्यौराहवनीय ऽउत्तरो वा ऽअसावस्यै तस्मादेनामुत्तरा-
मेवोपदध्यात् ॥ १४ ॥ यद्वेव गार्हपत्यं च पुनश्चित्तिं
चोपदधाति । वेदिश्च हैते ऽअग्नेरुत्तरवेदिश्चाथ ये-
ऽअमू पूर्वं निवपत्यङ्कुरस्य ते ऽअथ हैते ऽअग्नेस्तद्यदेते-
ऽउपधायाग्निं निदधाति वेदौ चैवैनमेतदुत्तरवेदौ च
प्रतिष्ठापयति ॥ १५ ॥ यद्वेव पुनश्चित्तिमुपदधाति ।
पुनर्ग्यज्ञो हैष ऽउत्तरा हैषा देवयज्या पुनर्ग्यज्ञमेवैतदु-
पधत्त ऽउत्तरामेव देवयज्यामुप हैनं पुनर्ग्यज्ञो नमति
॥ १६ ॥ यद्वेव पुनश्चित्तिमुपदधाति । यं वै तं प्राणा-
ऽऽषयोऽग्नेऽग्निः समस्कुर्वन्तस ऽएष तमेवैतत्पुनश्चित्च-
नोति तद्यच्चितः सन्तं पुनश्चिनोति तस्माद्वेव

पुनश्चिच्चतिः ॥ १७ ॥ 'येन ऽऋषयस्तपसा सत्रमाय-
न्ति'ति । अमुनेतदृषीना'हेन्धाना ऽअग्निः१ स्वराभ्रन्त'
ऽइतीन्धाना ऽअग्निः१ स्वर्गं लोकमाह्रन्त ऽइत्येतत्तस्मि-
न्नहं निदधे नाके ऽअग्निमि'ति स्वर्गो वै लोको नाको
'यमाहुर्ममनव स्तीर्णबर्हिषमि'ति ये विद्वाः१ सस्ते मनव
स्तीर्णबर्हिषमिति सर्वदा हैव स स्तीर्णबर्हिः ॥ १८ ॥
'तं पत्नीभिरनुगच्छेम देवाः । पुत्रैर्भ्रातृभिरुत वा हिर-
ण्यैरि'त्येतैनैः सव्वेणानुगच्छेमेत्येतन्नाकं गृह्णानाः
सुकृतस्य लोक ऽइति स्वर्गो वै लोको नाकः स्वर्गं
लोकं गृह्णानाः सुकृतस्य लोक ऽइत्येतत्तृतीये पृष्टे-
ऽअधि रोचने दिव' ऽइत्येतद्ध तृतीयं पृष्टुः रोचनं
दिवो यत्रैष ऽएतत्तपति ॥ १९ ॥ 'आ वाचो मद्भ्यमरुह-
द्भुरण्युरि'ति । एतद्ध वाचो मद्भ्यं यत्रैष ऽएतच्ची-
यते भुरण्युरिति भर्त्तंत्येतदयमग्निः सत्पतिश्चेकितान'-
ऽइत्ययमग्निः सतां पतिश्चेतयमान ऽइत्येतत्पृष्टे
पृथिव्या निहितो द्रविद्युतदि'ति पृष्टे पृथिव्या निहितो
दीप्यमान ऽइत्येतदधस्पदं कृणुतां ये पृतन्युव'
ऽइत्यधस्पदं कुरुताः१ सर्वान्पाप्मन ऽइत्येतत् ॥ २० ॥
'अयमग्निर्वीरतमो वयोधा' ऽइति । अयमग्निर्वीर्यवत्तमो

- (१) शु० य० सं० अ० १५ क० ४९ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० ४९ ।
(३) शु० य० सं० अ० १५ क० ४९ । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० ४९ ।
(५) शु० य० सं० अ० १५ क० ५० । (६) शु० य० सं० अ० १५ क० ५० ।
(७) शु० य० सं० अ० १५ क० ५० । (८) शु० य० सं० अ० १५ क० ५१ ।
(९) शु० य० सं० अ० १५ क० ५१ । (१०) शु० य० सं० अ० १५ क० ५१ ।
(११) शु० य० सं० अ० १५ क० ५१ । (१२) शु० य० सं० अ० १५ क० ५१ ।

वयोधा ऽदृत्येतत्सहस्रियो द्योततामप्रयुच्छन्नि'ति सह-
 स्त्रियो दीप्यतामप्रमत्त ऽदृत्येतद्विभ्राजमानः सरि-
 रस्य मद्ध्य' ऽदृतीमे वै लोकाः सरिरं दीप्यमान ऽएषु
 लोकेष्वित्येतदुप प्रयाहि दिव्यानि धामे'त्युप प्रयाहि
 स्वर्गं लोकमित्येतत् ॥ २१ ॥ 'सम्प्रच्छयवद्धमुप सम्प्र-
 याते'ति । अमूनेतदृषीनाह समेनं प्रच्छयवद्धमुप चैनः
 सम्प्रयाते'त्यग्ने पथो देवयानान्कृणुद्धमि'ति यथैव यजु-
 स्तथा बन्धुः 'पुनः कृण्वाना पितरा युवाने'ति ब्राक्च वै
 मनश्च पितरा युवाना ब्राक्च मनश्चैतावग्नी 'ऽअन्वा-
 तात्सीत्त्वयि तन्तुमेतमि'ति योऽसावृषिभिस्तन्तुस्ततस्त-
 मेतदाह ॥ २२ ॥ 'उद्बुध्यस्वाग्ने प्रतिजागृहि त्वमि'ति ।
 इममेतदग्निमाहोच्चैनं बुध्यस्व प्रति चैनं जागृहीती-
 ष्ठापूर्ते सः सृजेथामयं चे'ति यथैव यजुस्तथा बन्धु-
 'रस्मिन्संधुस्थे ऽअद्भ्युत्तरस्मिन्नि'ति यौवा ऽउत्तरः
 संधुस्थं 'विश्वे देवा यजमानश्च सीदते'ति तद्विश्वेदेवैः
 सह यजमानः सादयति ॥ २३ ॥ 'येन ब्रह्मसि सहस्रम् ।
 येनाग्ने सर्ववेदसमि'त्येतद्धास्य प्रतिज्ञाततमं धाम येन
 सहस्रं ब्रह्मति येन सर्ववेदसं तेनेमं स्थेजं नो नय स्वर्देवेषु

- (१) शु० य० सं० अ० १५ क० ५२ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० ५२ ।
 (३) शु० य० सं० अ० १५ क० ५२ । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० ५३ ।
 (५) शु० य० सं० अ० १५ क० ५३ । (६) शु० य० सं० अ० १५ क० ५३ ।
 (७) शु० य० सं० अ० १५ क० ५३ । (८) शु० य० सं० अ० १५ क० ५४ ।
 (९) शु० य० सं० अ० १५ क० ५४ । (१०) शु० य० सं० अ० १५ क० ५४ ।
 (११) शु० य० सं० अ० १५ क० ५४ । (१२) शु० य० सं० अ० १५ क० ५५ ।
 (१३) शु० य० सं० अ० १५ क० ५५ ।

गन्तव' ऽइति तेन न ऽइमं ख्यजं नय स्वर्गं लोकं देवेषु
गन्तव ऽइत्येतदयं ते योनिर्ऋत्विज्य ऽइति तस्योक्तो बन्धु-
रष्टाविष्टका ऽउपदधाति तस्यो ऽएवोक्तः ॥ २४ ॥ (C)

षष्ठाध्याये तृतीयं ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

इति षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

[ऋतव्या-स्वयमातृणा-विकर्ण्यर्थवादः]

ऋतव्या ऽउपदधाति । ऋतव ऽएते यदृतव्या-
ऽऋतूनेवैतदुपदधाति तदेतत्सर्वं यदृतव्याः संवत्सरो वा-
ऽऋतव्याः संवत्सर ऽइदः सर्वमिदमेवैतत्सर्वमुपधा-
त्यथो प्रजननमेतत्संवत्सरो वा ऽऋतव्याः संवत्सरः
प्रजननं प्रजननमेवैतदुपदधाति ॥ १ ॥ यद्वेवर्त्तव्या-
ऽउपदधाति । क्षत्रं वा ऽऋतव्या विश ऽइमा ऽइतरा-
ऽइष्टकाः क्षत्रं तद्विश्वत्तारं दधाति ताः सर्वासु चिति-
षुपदधाति सर्वस्यां तद्विशि क्षत्रमत्तारं दधाति ॥ २ ॥
यद्वेवर्त्तव्या ऽउपदधाति । संवत्सर ऽएषोऽग्निः स-
ऽऋतव्याभिः सहितः संवत्सरमेवैतदृतुभिः सन्तनोति
सन्दधाति ता वै नाना प्रभृतयः समानोदर्का ऽऋतवो
वा ऽअसृज्यन्त ते सृष्ट्वा नानैवासन् ॥ ३ ॥ तेऽब्रुवन् ।
न वा ऽइत्थः सन्तः शक्ष्यामः प्रजनयितुः रूपैः समा-
यामेति त ऽएकैकमृतुः रूपैः समायँस्तस्मादेकैकस्मि-
न्नृतौ सर्वेषामृतूनां रूपं ता यन्नाना प्रभृतयो नाना

ह्यसृज्यन्ताथ यत्समानोदर्का रूपैर्हि समायन् ॥ ४ ॥
 स ऽउपदधाति । 'तपश्च तपस्यश्च शैशिरावृत'
 ऽइति नामनी ऽएनयोरेते नामब्ध्यामेवैने ऽएतदुपद-
 धात्यसौ वा ऽआदित्यस्तपस्तस्मादेतावृतू ऽअनन्तर्हितौ
 तद्यदेतस्मादेतावृतू ऽअनन्तर्हितौ तस्मादेतौ तपश्च तप-
 स्यश्च ॥ ५ ॥ 'अग्नेरन्तः श्लेषोऽसी'ति । संवत्सर-
 ऽएषोऽग्निः स ऽऋतव्याभिः सहितः संवत्सरमेवैतद्वृ-
 तुभिः सन्तनोति सन्दधाति 'कैलेपां द्यावापृथिवी कल्प-
 न्तामाप ऽओषधय' ऽइतीदमेवैतत्सर्वमृतुभिः कल्पयति
 'कल्पन्तामग्नयः पृथङ् मम ज्यैष्ठ्याय सव्रता' ऽइत्यग्नयो
 हैते पृथग्यदेता ऽइष्टकास्ते यथानयोर्ऋत्वोज्यैष्ठ्याय
 कल्पेरन्नेवमेतदाह 'ये ऽअग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावा-
 पृथिवी ऽइमे' ऽइति यथैव यजुस्तथा बन्धुः 'शैशिरा-
 वृतू ऽअभिकल्पमाना ऽइन्द्रमिव देवा ऽअभिसंविश-
 न्तिव'ति यथेन्द्रं देवा ऽअभिसंविष्टा ऽएवमिमावृतू
 ज्यैष्ठ्यायाभिसंविशन्तिवत्येतद् द्वे ऽइष्टके भवतो द्वौ हि
 मासावृतुः सकृत्सादयत्येकं तद्वृतुं करोति ॥ ६ ॥ तद्य-
 देते ऽअत्रोपदधाति । संवत्सर ऽएषोऽग्निरिम ऽउ
 लोकाः संवत्सरस्तस्य द्यौरेव पञ्चमी चित्तिद्यौरस्य शिशिर-
 ऽऋतुस्तद्यदेते ऽअत्रोपदधाति यदेवास्यैते ऽआत्मनस्त-

- (१) शु० य० सं० अ० १५ क० ५७ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० ५७ ।
 (३) शु० य० सं० अ० १५ क० ५७ । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० ५७ ।
 (५) शु० य० सं० अ० १५ क० ५७ । (६) शु० य० सं० अ० १५ क० ५७ ।

दस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेते ऽअत्रोपदधाति ॥ ७ ॥
यद्वेवैते ऽअत्रोपदधाति । प्रजापतिरेषोऽग्निः संवत्सर-
ऽउ प्रजापतिस्तस्य शिर ऽएव पञ्चमी चितिः शिरोऽ-
स्य शिशिर ऽऋतुस्तद्यदेते ऽअत्रोपदधाति यदेवास्यैते-
ऽआत्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेते ऽअत्रोप-
दधाति ॥ ८ ॥ स पुरस्तात्स्वयमातृणायै च विश्वज्यो-
तिषश्चर्तुर्व्ये ऽउपदधाति । द्यौर्वा ऽउत्तमा स्वयमातृ-
ण्णादित्य ऽउत्तमा विश्वज्योतिरर्वाचीनं तद्विश्वच्चादि-
त्याच्चर्तुन्दधाति तस्मादर्वाचीनमेवात ऽऋतवोऽथो प्रजन-
नमेतदर्वाचीनं तद्विश्वच्चादित्याच्च प्रजननं दधाति तस्मा-
दर्वाचीनमेवातः प्रजायते स्थितः हैवातः पराक्प्रजननं
स्यावन्तो ह्येव सनाग्रे देवास्तावन्तो देवाः ॥ ९ ॥ अथ
प्रथमायै स्वयमातृणायै । प्रथमायै च विश्वज्योतिष-
ऽउपरिष्ठादृतुर्व्ये ऽउपदधातीयं वै प्रथमा स्वय-
मातृण्णाग्निः प्रथमा विश्वज्योतिः*रितस्तदूर्ध्वानृतुन्दधाति
तस्मादित ऽऊर्ध्वा ऽऋतवोऽथो प्रजननमेतदितस्तदूर्ध्वं
प्रजननं दधाति तस्मादित ऽऊर्ध्वमेव प्रजायते ॥ १० ॥
ता न व्यूहेत् । नेदृतून्व्यूहानीति यो वै म्मिग्रत-
ऽऋतवो ह तस्मै व्युह्यन्ते तस्माद्यत्रैव प्रथमे ऽउप-
दधाति तत्सर्वा ऽउपदध्यात् ॥ ११ ॥ अथो ऽहमे वै
लोका ऽऋतव्याः । इमास्तल्लोकानूर्ध्वाँश्चितिभिश्चिनो-
त्यथो क्षत्रं वा ऽऋतव्याः क्षत्रं तदूर्ध्वं चितिभिश्चिनो-

* 'रितस्तदूर्ध्वा' इति 'क-घ' । 'स्तदूर्ध्वा' इति 'ग-ज' पुस्तकयोः ।

त्यथो संवत्सरो वा ऽऋतव्याः संवत्सरं तदूर्ध्वं चिति-
 भिश्चिनोति ता नान्यया यजुष्मत्येष्टकयोपरिष्टादभ्यु-
 पदक्ष्यान्नेत्क्षत्रं विशाभ्युपदधानीति ॥ १२ ॥ ता हैता-
 ऽएव सँख्यान्यः । एतद्वै देवा ऽऋतव्याभिरेवेमाँल्लोका-
 न्तसमयुरितश्चोर्द्ध्वानमुतश्चाव्वाचस्तथैवैतद्यजमान ऽऋत-
 व्याभिरेवेमाँल्लोकान्तसँख्यातीतश्चोर्द्ध्वानमुतश्चाव्वाचः ॥ १३ ॥
 तदु ह चरकाद्धर्षवः । अन्या ऽएव सँख्यानीरित्युपदधाति
 न तथा कुर्यादित्यहैव रेचयन्त्येता ऽउ ऽएव सँख्यान्यः
 ॥ १४ ॥ अथ विश्वज्योतिषमुपदधाति । आदित्यो
 वा ऽउत्तमा विश्वज्योतिरादित्यो ह्येवामुष्मिँल्लोके वि-
 श्वज्योतिरादित्यमेवैतदुपदधाति ॥ १५ ॥ यद्वेव विश्व-
 ज्योतिषमुपदधाति । प्रजा वै विश्वज्योतिः प्रजा
 ह्येव विश्वज्योतिः प्रजननमेवैतदुपदधाति ॥ १६ ॥
 स पुरस्तात्स्वयमातृणायै * विश्वज्योतिषमुपदधाति ।
 यौर्वा ऽउत्तमा स्वयमातृणादित्य ऽउत्तमा विश्व-
 ज्योतिरर्वाचीनं तद्विव ऽआदित्यं दधाति तस्मा-
 देषोऽर्वाचीनमेवातस्तपत्यथो प्रजननमेतदर्वाचीनं तद्वि-
 वः प्रजननं दधाति तस्मादर्वाचीनमेवातः प्रजायते
 ॥ १७ ॥ अथ प्रथमायै स्वयमातृणायै । उपरिष्टाद्वि-
 श्वज्योतिषमुपदधातीयं वै प्रथमा स्वयमातृणाग्निः
 प्रथमा विश्वज्योतिरितस्तदूर्ध्वमग्निं दधाति तस्मादित-
 ऽऊर्ध्वोऽग्निर्हीप्यतेऽथो प्रजननमेतदितस्तदूर्ध्वं प्रजननं

दधाति तस्मादित ऽऊर्द्धमेव प्रजायते ॥ १८ ॥ अथ
मद्ध्यमायै स्वयमातृणायै । उपरिष्ठाद्विश्वज्योतिष-
मुपदधात्यन्तरिक्षं वै मद्ध्यमा स्वयमातृणा वायु-
र्मद्ध्यमा विश्वज्योतिरन्तरिक्षे तद्वायुं दधाति तस्मा-
दयमन्तरिक्षे वायुः ॥ १९ ॥ तादृयेतानि ज्योतींषि ।
तद्यदेता ऽएवमुपदधात्येतादृयेतज्योतींषि सम्म्यञ्चि
दधाति तस्मादित ऽऊर्द्धोऽग्निर्दीप्यतेऽर्वाङ्सावादित्य-
स्तपत्यन्तरिक्षेऽयं तिर्यङ् वायुः पवते ॥ २० ॥
'परमेष्ठी त्वा सादयस्वि'ति । परमेष्ठी ह्येतां पञ्चमीं
चितिमपश्य'द्विष्टृष्टे ज्योतिष्मतीमि'ति दिवो ह्यसौ पृष्ठे
ज्योतिष्मानादित्यः ॥ २१ ॥ 'विश्वस्मै प्राणायानाय ।
व्यानाये'ति प्राणो वै विश्वज्योतिः सर्वस्मा ऽउ वा-
ऽएतस्मै प्राणो 'विश्वज्योतिर्यच्छे'ति सर्वं ज्योतिर्य-
च्छेत्येत'सूर्यस्तेऽधिपतिरि'ति सूर्यमेवास्या ऽअधिपतिं
करोति सादयित्वा सूददोहसाधिवदति तस्योक्तो बन्धुः
॥ २२ ॥ ता हैता ऽएव सँख्यान्त्यः । एतद्वै देवा विश्व-
ज्योतिर्भिरेवेमाँल्लोकान्समयुरितश्चोर्द्धानमुतश्चाव्राचस्तथै-
वैतद्यजमानो विश्वज्योतिर्भिरेवेमाँल्लोकान्सँख्यातीत-
श्चोर्द्धानमुतश्चाव्राचः ॥ २३ ॥ तदु ह चरकाद्ध्यवः ।

(१) शु० य० सं० अ० १५ क० ५८ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० ५८ ।

(३) शु० य० सं० अ० १५ क० ५८ । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० ५८ ।

(५) शु० य० सं० अ० १५ क० ५८ ।

अन्त्या ऽएव सँख्यानीरित्युपदधाति न तथा कुर्यादित्यहैव
रेचयन्त्येता ऽउ ऽएव सँख्यान्यह ॥ २४ ॥ (A)

सप्तमाध्याये प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

[लोकम्पृणेषुकोपधानम्, इष्टकाप्रमाणं च]

अथ लोकम्पृणामुपदधाति । असौ वा ऽआदित्यो
लोकम्पृणेषु हीमाँल्लोकान्पूरयत्यमुमेवैतदादित्यमुप-
दधाति तां सर्वासु चित्तिषूपदधातीमे वै लोका-
ऽएताश्चित्तयोऽमुं तदादित्यमेषु लोकेषु दधाति तस्मा-
देष सर्वेभ्य ऽएवैभ्यो लोकेभ्यस्तपति ॥ १ ॥ यद्वेव
* लोकम्पृणामुपदधाति । क्षत्रं वै लोकम्पृणणा विश-
ऽइमा ऽइतरा ऽइष्टकाः क्षत्रं तद्विश्रयत्तारं दधाति तां
सर्वासु चित्तिषूपदधाति सर्वस्यां तद्विशि क्षत्रमत्तारं दधा-
ति ॥ २ ॥ सैषैकैव भवति । एकस्थं तत्क्षत्रमेकस्थां
श्चिश्यं करोत्यथ या द्वितीया मिथुनं तदर्द्धमु हैतदा-
त्मनो यद्विमिथुनं यदा वै सह मिथुनेनाथ सर्वोऽथ
कृत्स्नः कृत्स्नताया ऽएकेन यजुषा बह्वीरिष्टका ऽउपद-
धाति क्षत्रं तद्वीर्येणात्त्यादधाति क्षत्रं विशो वीर्यवत्तरं
करोत्यथेतराः पृथङ् नाना यजुर्भिरुपदधाति विशं
तत्क्षत्रादवीर्यतरां करोति पृथग्वादिनीं नाना चेतसम्
॥ ३ ॥ स वा ऽअस्यां सत्तयां प्रथमे ऽउपदधाति ।

(A) एतद्ब्राह्मणस्या विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा— का० श० ११. २. १; कठ०
१७. १०; कपिष्ठ० २६. ९; मै० सं० ११. ८. १२; तै० सं० ४. ४. ११ ।

* का० श्रौ० सू० १७. १२. २४ ।

अमुं तदादित्यमेतस्यां दिशि दधात्यथेतस्तस्मादुतोऽ-
 नुपश्यैत्यथेतस्तस्मादुतोऽनुपश्यैत्यथेतस्तस्मादुतोऽनुपश्यै-
 त्यथातस्तस्मादुतोऽनुपश्यैति ॥ ४ ॥ स यद्यत्रैव प्रथमे-
 ऽउपदधाति । तदुत्तमे ऽअनूपदङ्ग्यात्सकृद्भैवासावादित्य-
 ऽइमाँल्लोकान्पश्यैत्यनातिप्रच्यवेतातिहृत्य पूर्वं ऽउत्तमे-
 ऽअनूपदधात्यमुं तदादित्यमिमाँल्लोकानतिप्रच्ययावयति
 तस्मादसावादित्य ऽइमाँल्लोकानसंस्थितो दक्षिणा-
 वृत्पुनः-पुनरनुपश्यैति ॥ ५ ॥ 'लोकं पृण च्छिदं
 पृणे'ति । लोकं च पूरय च्छिदं च पूरयेत्येतदुथो
 सीद द्रुवा त्वमित्यथो सीद स्थिरा त्वं प्रतिष्ठितेत्येत-
 दिन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन्न्योनावसीषदग्नितीन्द्राग्नी
 च त्वा बृहस्पतिश्चास्मिन्न्योनौ प्रत्यतिष्ठिपन्नित्येतद-
 नुष्टुभा वाग्वा ऽअनुष्टुब्वाग्विन्द्र * ऽइन्द्रो लोकमृणा न
 सादयत्यसन्नो ह्येष सूददोहसाधिवदति प्राणो वै
 सूददोहाः प्राणेनैवैनमेतत्सन्तनोति सन्दधाति ॥ ६ ॥
 तदाहुः । कथमेषा लोकमृणायातयाम्नी भवतीत्यसौ
 वा ऽआदित्यो लोकमृणायातयामा वा ऽएषोऽथो वाग्वै
 लोकमृणायातयाम्मन्यु वै वाक् ॥ ७ ॥ [अर्धप्रपाठकः ५५॥]
 स वै यजुष्मतीरुपधाय । लोकमृणया प्रच्छादयत्यन्नं वै
 यजुष्मत्य ऽइष्टका ऽआत्मा लोकमृणान्नं तदात्मना परि-
 दधाति तस्मादन्नमात्मना परिहितमात्मैव भवति ॥ ८ ॥ स

(१) शु० य० सं० अ० १५ क० ५९ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० ५९ ।
 (३) शु० य० सं० अ० १५ क० ५९ ।

* 'वाग्विन्द्र' इति 'ग-ज' पुस्तकयोः ।

वा ऽआत्सन्नेव । यजुष्मतीरुपदधाति न पक्षपुच्छेष्वार्त्तमस्त-
 दन्नं दधाति यदु वा ऽआत्सन्नं धीयते तदात्मान-
 मवति तत्पक्षपुच्छान्यथ यत्पक्षपुच्छेषु नैव तदात्मा-
 नमवति न पक्षपुच्छानि ॥ ९ ॥ उभयीर्यजुष्मतीश्च
 लोकम्पृणाश्चात्सन्नपदधाति । तस्मादयमात्मा द्वि-
 गुणो बहुलतर इव लोकम्पृणा ऽएव पक्षपुच्छेषु
 तस्मात्पक्षपुच्छानि तनीयाथसीवानूचीश्च तिरश्ची-
 श्चात्सन्नपदधात्यस्थीनि वा ऽदृष्टकास्तस्मादिमाह्व-
 इवश्चि च तिर्यश्चि चात्सन्नस्थीनि पराचीरेव पक्षपुच्छेषु
 न हि किञ्चन पक्षपुच्छेषु तिर्यगस्थ्यस्ति तद्वैतदेव
 चित्तस्य चाचितस्य च विज्ञानमेवमेव चित्त इतरथा चित् ॥
 १० ॥ स वै स्वयमातृणां लोकम्पृण्या प्रच्छादयति ।
 प्राणो वै स्वयमातृणादित्यो लोकम्पृणा प्राणं तदादित्येन
 समिन्धे तस्मादयमुष्णः प्राणस्तया सर्वमात्मानं प्रच्छा-
 दयति सर्वं तदात्मानमादित्येन समिन्धे तस्मादयः
 सर्वं ऽएवात्सोष्णस्तद्वैतदेव जीविष्यतश्च मरिष्यतश्च
 विज्ञानमुष्ण ऽएव जीविष्यज्जीतो मरिष्यन् ॥ ११ ॥
 स यस्यां सक्त्यां प्रथमे ऽउपदधाति । ततो दशभि-
 र्दशभिः सञ्छादयन्नैत्या स्वयमातृणायै स तेनैव दक्षिणा-
 वृजघनेन स्वयमातृणां सञ्छादयन्नेत्यानूक्याया ऽअथ
 पुनरेत्य तमवधिः सञ्छादयति ॥ १२ ॥ आत्मानमग्रे
 सञ्छादयति । आत्मा ह्येवाग्रे सम्भवतः सम्भवरथ
 दक्षिणं पक्षमथ पुच्छमथोत्तरं तद्दक्षिणावृत्तद्धि देवत्राथो-

एवं वा ऽअसावादित्य ऽइमौल्लोकान्दक्षिणावृदनुपम्यैति
 ॥ १३ ॥ स ऽएष प्राण ऽएव यल्लोकम्पृणा । तथा सर्वमा-
 त्मानं प्रच्छादयति सर्वस्मिंस्तदात्मप्राणं दधाति तद्य-
 द्वास्यैषाङ्गं नाभिप्राप्नुयात्प्राणो हास्य तदङ्गं नाभि-
 प्राप्नुयाद्यदु वै प्राणोऽङ्गं नाभिप्राप्नोति शुष्यति
 वा वै तद्म्लायति वा तस्मादेनः सर्वमेवैतया प्रच्छा-
 दयेत् ॥ १४ ॥ स वा ऽआत्मन ऽएवाधि पक्षपुच्छानि
 चिनोति । आत्मनो ह्येवाङ्गानि प्ररोहन्त्यथ * यत्पर-
 स्तादव्याचीरुपदङ्ख्याद्यथान्यत ऽआहृत्याङ्गं प्रतिदद्धयात्ता-
 दृक्तत् ॥ १५ ॥ न भिन्नां न कृष्णामुपदङ्ख्यात् । आर्च्छति
 वा ऽएषा या भिद्यत ऽआर्त्तमेतद्द्रूपं यत्कृष्णं नेदार्त्त-
 मात्मानमभिसंस्करवा ऽइति नाभिन्नां परास्येन्नेदुनार्त्त-
 मात्मनो बहिर्द्धा कर्वाणीति धिष्णेभ्यः प्रतिसंख्याय
 या विराजमतिरिच्येरन्नोत्तरामुद्भवेयुस्तद्वै खलु ता-
 ऽआर्च्छन्ति ता भित्त्वोत्कर ऽउत्किरेदुत्करो वा ऽअति-
 रिक्तस्य प्रतिष्ठा तद्यत्रातिरिक्तस्य प्रतिष्ठा तदेवैना-
 ऽएतत्प्रतिष्ठापयति ॥ १६ ॥ अथात ऽइष्टकामात्राणामेव ।
 पादमात्रीः प्रथमायाश्चोत्तमायाश्च चित्योरुपदङ्ख्यात्प्रतिष्ठा
 वै पादो यो वै पादः स हस्त उर्वस्थमात्रयो वर्षिष्ठाः
 स्युर्न ह्युर्वस्थात्किञ्चन वर्षीयोऽस्थ्यस्ति त्रयालिखित-
 वत्यस्तिस्त्रिंशत्तयः स्युस्त्रिवृतो हीमे लोका ऽअपरिमिता-
 लिखिते द्वे रसो हैते चिती ऽअपरिमित ऽउ वै रसः

सर्वास्वेव त्र्यालिखितवत्यः स्युः सर्वे ह्येवेमे लोकास्त्रिवृतः
 ॥ १७ ॥ अथात ऽदृष्टकानामेवावपनस्य । यां काञ्च
 यजुष्मतीमिष्टकां विद्यात्तां मद्ध्यमायां चिता ऽउपदद्ध्या-
 दन्तरिक्षं वै मद्ध्यमा चितिरन्तरिक्षमु वै सर्वेषां भूता-
 नामावपनमथो ऽअन्नं वै यजुष्मत्य ऽदृष्टका ऽउदुरं
 मद्ध्यमा चितिरुदरे तदन्नं दधाति ॥ १८ ॥ तदाहुः ।
 नोपदद्ध्यान्नेदतिरेचयानीति स वा ऽउपैव दंष्ट्यात्क्रामे-
 ष्वभ्यो वा ऽएता ऽदृष्टका ऽउपधीयन्ते न वै क्रामानामति-
 रिक्तमस्ति स वै नैवोपदद्ध्यादेतावद्वा ऽएतद्देवा-
 ऽअकुर्वन् ॥ १९ ॥ (B)

सप्तमाध्याये द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

[इष्टकासु पुरीषनिवापः, स्वयमातृणा-विकर्ण्युपधानं च]

अथ पुरीषं निवपति । माथंसं वै पुरीषं माथंसेनैवै-
 नमेतत्प्रच्छादयतीष्टका ऽउपाधायार्थीष्टका ऽअस्तिथ
 तन्माथंसैः सञ्छादयति ॥ १ ॥ स वै स्वयमातृणाया-
 मावपति । प्राणो वै स्वयमातृणान्नं पुरीषं प्राणे तदन्नं
 दधाति तेन सर्वमात्मानं प्रच्छादयति तस्माद्यत्प्राणेऽन्नं
 धीयते * तत्सर्वमात्मानमवति सर्वमात्मानमनुव्येति ॥ २ ॥
 न स्वयमातृणायामावपेदित्यु हैक ऽआहुः । प्राणः
 स्वयमातृणा नेत्प्राणानपिदधानीति स वा ऽएव वपेदुन्नेन
 वै प्राणा विष्टब्धा यो वा ऽअन्नं नात्ति सं वै तस्य प्राणा

(B) एतद्ब्राह्मणस्था विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा— का० श० ११. २. २ ।

* 'तत्सर्वम्' इति 'क-घ' । 'सर्वम्' इति 'ग-ज' पुस्तकयोः ।

रोहन्ति तद्यस्य ह तथा कुर्वन्ति यथा शुष्का सूस्मीं
 सुषिरैवहः ह सोऽमुष्मिँल्लोके सम्भवति तस्मात्स्वयमा-
 तृण्णायामैव वपेत् ॥ ३ ॥ स्वयमातृण्णायामोप्य । अनु-
 क्यया सञ्छादयन्नेत्या परिशिश्नद्भ्यः स तेनैव दक्षिणा-
 वृजघनेन स्वयमातृण्णाञ्छ सञ्छादयन्नेत्या पुनरनूक्ययै
 ॥ ४ ॥ आत्मानमग्रे सञ्छादयति । आत्मा ह्येवाग्रे
 सम्भवतः सम्भवत्यथ दक्षिणं पक्षमथ पुच्छमथोत्तरं
 तद्दक्षिणावृत्तद्धि देवन्ना ॥ ५ ॥ स ऽएष प्राण ऽएव
 यत्पुरीषम् । तेन सर्वमात्मानं प्रच्छादयति सर्वस्मिँस्त-
 दात्मन्प्राणं दधाति तद्यद्धास्यैतदङ्गं नाभिप्राप्नुयात्प्रा-
 णो हास्य तदङ्गं नाभिप्राप्नुयाद्यदु वै प्राणोऽङ्गं ना-
 भिप्राप्नोति शुष्यति वा वै तन्म्लायति वा तस्मादेनहः
 सर्वमेवैतेन प्रच्छादयेत् ॥ ६ ॥ 'इन्द्रं विश्वा ऽअवी-
 वृधन्ति'ति । इन्द्रः हि सर्वाणि भूतानि वर्द्धयन्ति
 'समुद्द्व्यचसं गिर' ऽइति महिमानमस्यैतदाह 'रथी-
 तमैः रथीनामि'ति रथितमो ह्येष रथिनां 'बाजानाञ्छ
 सत्पतिं पतिमि'त्यन्नं वै बाजा ऽअन्नानाञ्छ सत्पतिं पति-
 मित्येतदैन्द्रयानुष्टुभा निवपत्यैन्द्रः हि पुरीषं तदेतद-
 र्द्धमग्रेर्वत्पुरीषमर्द्धमैष्टकम् ॥ ७ ॥ तदाहुः । यत्सर्वैश्छ-
 न्दोभिः सर्वाभिर्देवताभिरिष्टका ऽउपदधात्यथैतदेकयैक-
 देवत्यया निवपति कथमेतदर्द्धमग्रेरितिन्द्रो वै सर्वान्देवा-

(१) शु० य० सं० अ० १५ क० ६१ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० ६१ ।
 (३) शु० य० सं० अ० १५ क० ६१ । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० ६१ ।

अप्रतिप्रतिस्तद्यदैनद्रया निवपति तेनैतदर्द्धमग्रेथ यदनुष्टुभा
 वाग्वा ऽअनुष्टुब्वायु सर्वाणि च्छन्दाऽसि तेनो ऽएवार्द्धम्
 ॥ ८ ॥ अथ * विकर्णीं च स्वयमातृणां चोपदधाति ।
 वायुर्वै विकर्णीं द्यौरुत्तमा स्वयमातृणा वायुं च तद् दिवं
 चोपदधात्युत्तमे ऽउपदधात्युत्तमे हि वायुश्च द्यौश्च सऽस्पृष्टे
 सऽस्पृष्टे हि वायुश्च द्यौश्च पूर्वा विकर्णीमुपदधात्यर्वा-
 चीनं तद्विवो वायुं दधाति तस्मादेषोऽर्वाचीनमेवातः
 पवते ॥ ९ ॥ यद्वेव विकर्णीमुपदधाति । यत्र वा ऽअदोऽ-
 श्वं चितिमवग्रापयन्ति तदसावादित्य ऽइमाँल्लोकान्सूत्रे
 समावयते तद्यत्तस्सूत्रं वायुः स स यः स वायुरेषा सा
 विकर्णी तद्यदेतामुपदधात्यसावेव तदादित्य ऽइमाँल्लोकान्सूत्रे
 समावयते ॥ १० ॥ यद्वेव विकर्णीं च स्वयमातृणां चोप-
 दधाति । आयुर्वै विकर्णीं प्राणः स्वयमातृणायुश्च तत्प्राणं
 चोपदधात्युत्तमे ऽउपदधात्युत्तमे ह्यायुश्च प्राणश्च
 सऽस्पृष्टे सऽस्पृष्टे ह्यायुश्च प्राणश्च पूर्वामुत्तरां
 विकर्णीमुपदधात्यायुषा तत्प्राणमुभयतः परिगृह्णाति ॥ ११ ॥
 'प्रोथदुश्श्वो न यवसे । अविष्यश्यदा महः संवरणाद्व्य-
 स्थात् । आदस्य वातो ऽअनुवाति शोचिरध स्म ते व्रजनं
 कृष्णमस्ती'ति यदा वा ऽएतस्य वातोऽनुवाति शोचिरथैतस्य

* "प्रच्छाद्य पुरीषेण विकर्णीस्वयमातृणो शक्रे संस्पृष्टे छिद्रे 'प्रोधश्च' इत्युत्तरां विकर्णी-
 मायोद्वेति स्वयमातृणाम्" (का० श्रौ० सू० १७. १२. २५) ।

† 'मेवातः' इति 'क-व' । मेव वातः' इति 'ग-ज' पुस्तकयोः ।

(१) शु० य० सं० अ० १५ क० ६२ ।

वज्रजं कृष्णं भवति त्रिष्टुभोपदधाति त्रैष्टुभो हि वायुराम्ने-
 ष्याग्निकर्म ह्यनिरुक्तयानिरुक्तो हि वायुरथ यद्वात इत्याह
 वातो हि वायुः ॥ १२ ॥ * अथ स्वयमातृणामुपदधाति ।
 'आयोष्ठा सदने सादयामी'त्येष वा ऽआयुस्तस्यैतत्सदन-
 'मवत' इत्येष हीदः सर्वमवति छायायामित्येतस्य हीदः
 सर्व 'छायायां' समुद्रस्य हृदय' इति समुद्रस्य हेतद्धृ-
 दयः 'रश्मीवर्ती भास्वतीमि'ति रश्मिवती हि द्यौर्भा-
 स्व'त्यां या द्यां भास्या पृथिवीमोर्वन्तरिक्षमि'त्येव' ह्येष-
 ऽइमाँल्लोकानाभाति ॥ १३ ॥ 'परमेष्ठी त्वा सादयत्वि'ति ।
 परमेष्ठी हेतां पञ्चमीं चितिमपश्यत् ॥ १४ ॥ यद्वेव परमे-
 ष्ठिनोपदधाति । प्रजापतिं विस्वस्तं देवता ऽआदाय
 व्युदक्रामस्तस्य परमेष्ठी शिर ऽआदायोत्क्रम्यातिष्ठत्
 ॥ १५ ॥ तमब्रवीत् । उप मेहि प्रति म एतद्धेहि येन
 मे त्वमुदक्रमीरिति किं मे ततो भविष्यतीति त्वद्देवत्यमेव
 म एतदात्मनो भविष्यतीति तथेति तदस्मिन्नेतत्परमेष्ठी
 प्रत्यदधात् ॥ १६ ॥ तद्यैषोत्तमा स्वयमातृणाम् । एतदस्य
 तदात्मनस्तद्यदेतामत्रोपदधाति यदेवास्यैषात्मनस्तदस्मि-
 न्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतामत्रोपदधाति ॥ १७ ॥ 'दिव-

* अत्र शतम् ४७०० ॥

- (१) शु० य० सं० अ० १५ क० ६३ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० ६३ ।
 (३) शु० य० सं० अ० १५ क० ६३ । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० ६३ ।
 (५) शु० य० सं० अ० १५ क० ६३ । (६) शु० य० सं० अ० १५ क० ६४ ।
 (७) शु० य० सं० अ० १५ क० ६४ ।

स्पृष्ट्वे व्यचस्वतीम्प्रथस्वतीमिति । दिवो ह्येतत्पृष्ट्वं व्य-
चस्वत्प्रथस्वदिवं 'व्यच्छं दिवं दृढह दिवं मा हिदसीरि'त्या-
त्मानं व्यच्छात्मानं दृढहात्मानं मा हिदसीरित्येतत् ॥१८॥
विश्वस्मै प्राणायामाय । व्यानायोदानायेति प्राणो
वै स्वयमातृणा सर्वस्मा ऽउ वा ऽएतस्मै प्राणः 'प्रति-
ष्ठाये चरित्राये'तीमे वै लोकाः स्वयमातृणा ऽइम ऽउ
लोकाः प्रतिष्ठा चरित्रः 'सूर्यस्त्वाभिपात्वि'ति सूर्य-
स्त्वाभिगोपायत्वित्येतद्भ्रमह्या स्वस्त्येति महत्या स्वस्त्येत्ये-
तच्छर्हिषा शन्तमेनेति यच्छर्हिः शन्तमं तेनेत्येतत् ॥१९॥
नानोपदधाति । नाना हि वायुश्च द्यौश्च सकृत्सादयति
समानं तत्करोति समानं ह्यायुश्च प्राणश्च ते वा-
ऽउभे ऽएव शर्करे भवत ऽउभे स्वयमातृणे समानं
ह्येवायुश्च प्राणश्चाथैने सूददोहसाधिवदति प्राणो वै
सूददोहाः प्राणेनैवैने ऽएतत्सन्तनोति सन्दधाति ॥ २० ॥
'तां ऽअस्य सूददोहस' ऽइति । आपो वै सूदोन्नं दोहः
'सोर्मं श्रीणन्ति पृश्नय' ऽइत्यन्नं वै पृश्नि 'जन्मन्देवाना-
मि'ति संवत्सरो वै देवानां जन्म 'विशं' ऽइति यज्ञो वै
विशो यज्ञे हि सर्वाणि भूतानि विष्टानि 'त्रिष्वं' रोचने

- (१) शु० य० सं० अ० १५ क० ६४ । (२) शु० य० सं० अ० १५ क० ६४ ।
(३) शु० य० सं० अ० १५ क० ६४ । (४) शु० य० सं० अ० १५ क० ६४ ।
(५) शु० य० सं० अ० १५ क० ६४ । (६) शु० य० सं० अ० १५ क० ६४ ।
(७) शु० य० सं० अ० १५ क० ६४ । (८) शु० य० सं० अ० १५ क० ६४ ।
(९) शु० य० सं० अ० १५ क० ६४ । (१०) शु० य० सं० अ० १५ क० ६४ ।
(११) शु० य० सं० अ० १५ क० ६४ ।

दिव' ऽद्विति सव्नानि वै त्रीणि रोचनानि सव्नान्येतदाहा-
नुष्टुभा वाग्वा ऽअनुष्टुब्बागु सव्वे प्राणा वाचा चैवैने-
ऽएतत्प्राणेन च सन्तनोति सन्दधाति सा वा ऽएषैका
सती सूददोहाः सर्वा ऽद्वष्टका ऽअनुसञ्चरति प्राणो वै
सूददोहास्तस्मादयमेक ऽएव प्राणः सन्तसर्वाण्यङ्गानि
सर्वमात्मानमनुसञ्चरति ॥ २१ ॥ (C)

सप्तमाध्याये तृतीयं ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

[पञ्चम्याश्रितः सुवर्णशकलसहस्रेण प्रोक्षणम्, पुरीषेणाच्छादनं च]

अथ स्वयमातृण्णासु सामानि गायति । इमे वै
लोकाः स्वयमातृण्णास्ता ऽएताः शर्करास्ता देवा ऽउपधा-
यैतादृशीरेवापश्यन्त्यथैताः शुष्काः शर्कराः ॥ १ ॥ तेऽब्रु-
वन् । उप तज्जानीत यथेषु लोकेषु रसमुपजीवनं दधामेति
तेऽब्रुवँश्चेतयद्धमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवँस्त-
दिच्छत यथेषु लोकेषु रसमुपजीवनं दधामेति ॥ २ ॥
ते चेतयमानाः । एतानि सामान्यपश्यँस्ताद्व्यगायँस्तैरेषु
लोकेषु रसमुपजीवनमदधुस्तथैवैतद्यजमानो यदेतानि
सामानि गायत्येष्वेवैतल्लोकेषु रसमुपजीवनं दधाति ॥ ३ ॥
स्वयमातृण्णासु गायति । इमे वै लोकाः स्वयमातृण्णा-
ऽएष्वेवैतल्लोकेषु रसमुपजीवनं दधाति ॥ ४ ॥ स वै

(C) एतद्ब्राह्मणस्या विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा—का० श्र० ११. १२. ३ ;
कठ० १०. १०; कपिष्ठ० २६. ९; मै० सं० ११. ८. १, १४; तै० सं० ४. ४. ५ ।

‘भूवर्भुवः स्वरि’ति । एतासु व्याहृतिषु गायति भूरिति वा ऽअयं लोको भुव ऽइत्यन्तरिक्षलोकः स्वरित्यसौ लोकः ऽएष्वेवैतल्लोकेषु रसमुपजीवनं दधाति ॥ ५ ॥ तानि वै नाना प्रस्तावानि । समाननिधनानि तानि यन्नाना प्रस्तावानि नाना ह्यपश्यन्नथ यत्समाननिधनाद्येका ह्येव यज्ञस्य प्रतिष्ठैकं निधनं स्वर्गं ऽएव लोस्तस्मात्स्वर्ग्यो-
तिर्निधनानि ॥ ६ ॥ अथैनः हिरण्यशकलैः प्रोक्षति । अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतस्तस्मिन्देवा ऽएतदमृतः रूप-
मुत्तममदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतदमृतः * रूपमुत्तमं दधाति ॥ ७ ॥ यद्वेनैः हिरण्यशकलैः † प्रोक्षति । एतद्वा-
ऽअस्मिन्नदोऽमुं पुरस्ताद्दम्भ्यां तनूं मद्ध्यतो दधाति रुक्मं च पुरुषं चाथैनमेतत्सर्वमेवोपरिष्ठाद्दम्भ्यया तन्वा
प्रच्छादयति ॥ ८ ॥ द्वाब्भ्यां—द्वाब्भ्यां शताब्भ्याम् । द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्ग्यावानग्निर्ग्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदमृतः रूपमुत्तमं दधाति पञ्चकृत्वः पञ्च-
चितिकोऽग्निः पञ्चर्त्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्ग्यावान-
ग्निर्ग्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदमृतः रूपमुत्तमं दधाति सहस्रेण सर्वं वै सहस्रः सर्वेणैवास्मिन्नेतदमृतः रूपमुत्तमं दधाति ॥ ९ ॥ पश्चादग्रे प्राङ् तिष्ठन् । अथोत्तरतो दक्षिणाथ पुरस्तात्प्रत्यङ् दधन् जघनेन परीत्य

* ‘रूपमुत्तमम्’ इति ‘क’ पुस्तके ।

† “पुरुषाग्निहोमवत्तिष्ठन्निं प्रोक्षति हिरण्यशकलसहस्रेण शते द्वे-द्वे प्रक्षिति सहस्रस्येति प्रतिमन्त्रं सहस्रस्येति प्रतिमन्त्रम्” (का० श्रौ० सू० १७. १२. २६) ।

दक्षिणत ऽउदङ् तिष्ठैस्तद्दक्षिणावृत्तद्धि देवत्राथानुपरीत्य
 पश्चात्प्राङ् तिष्ठैस्तथो हास्यैतत्प्रागेव कर्म कृतं भवति
 ॥ १० ॥ 'सहस्रस्य प्रमासि । सहस्रस्य प्रतिमासि
 सहस्रस्योन्मासि साहस्रोऽसि सहस्राय त्वे'ति सर्वं वै
 सहस्रः सर्वमसि सर्वस्मै त्वेत्येतत् ॥ ११ ॥ अथातश्चि-
 तिपुरीषाणामेव मीमांसा । अयमेव लोकः प्रथमा
 चितिः पशवः पुरीषं व्यत्प्रथमां चितिं पुरीषेण प्रच्छादयतीमं
 तल्लोकं पशुभिः प्रच्छादयति ॥ १२ ॥ अन्तरिक्षमेव
 द्वितीया चितिः । वयांशसि पुरीषं व्यद् द्वितीयां चितिं
 पुरीषेण प्रच्छादयत्यन्तरिक्षं तद्वयोभिः प्रच्छादयति
 ॥ १३ ॥ द्यौरेव तृतीया चितिः । नक्षत्राणि पुरीषं व्यत्तृतीयां
 चितिं पुरीषेण प्रच्छादयति दिवं तन्नक्षत्रैः प्रच्छादयति
 ॥ १४ ॥ यज्ञ एव चतुर्थी चितिः । दक्षिणाः पुरीषं
 व्यच्चतुर्थी चितिं पुरीषेण प्रच्छादयति यज्ञं तद्दक्षिणाभिः
 प्रच्छादयति ॥ १५ ॥ यजमान एव पञ्चमी चितिः ।
 प्रजा पुरीषं व्यत्पञ्चमी चितिं पुरीषेण प्रच्छादयति यजमानं
 तत्प्रजया प्रच्छादयति ॥ १६ ॥ स्वर्ग एव लोकः षष्ठी
 चितिः । देवाः पुरीषं व्यत्षष्ठीं चितिं पुरीषेण प्रच्छादयति
 स्वर्गं तल्लोकं देवैः प्रच्छादयति ॥ १७ ॥ अमृतमेव
 सप्तमी चितिः । तामुत्तमामुपदधात्यमृतं तदस्य सर्वस्यो-
 त्तमं दधाति तस्मादस्य सर्वस्यामृतमुत्तमं तस्माद्देवा-

ऽअनन्तर्हितास्तस्मादु तेऽमृता ऽइत्यधिदेवतम् ॥ १८ ॥
 अथाह्यात्मम् । वैवेयं प्रतिष्ठा यश्चायमवाङ् प्राणस्तत्प्रथमा
 चित्तिर्माथ्सं पुरीषं यत्प्रथमां चित्तिं पुरीषेण प्रच्छादयत्ये-
 तदस्य तदात्मनो माथ्सैः सञ्छादयतीष्टका ऽउपधायास्थी-
 ष्टका ऽअस्ति तन्माथ्सैः सञ्छादयति नाधस्तात्सञ्छा-
 दयति तस्मादिमे प्राणा ऽअधस्तादुसञ्छन्ना ऽउप-
 रिष्टात्तु प्रच्छादयत्येतदस्य तदात्मन ऽउपरिष्टान्माथ्सैः
 सञ्छादयति तस्मादस्यैतदात्मन ऽउपरिष्टान्मा-
 थ्सैः सञ्छन्नं नावकाशते ॥ १९ ॥ यदूर्ध्वं प्रति-
 ष्ठाया ऽअवाचीनं मद्ध्यात् । तद् द्वितीया चित्ति-
 र्माथ्सं पुरीषं यद् द्वितीयां चित्तिं पुरीषेण प्रच्छादय-
 त्येतदस्य तदात्मनो माथ्सैः सञ्छादयतीष्टका ऽउपधाया-
 स्थीष्टका ऽअस्ति तन्माथ्सैः सञ्छादयति पुरीष ऽउप-
 दधाति पुरीषेण प्रच्छादयत्येतदस्य तदात्मन ऽउभयतो
 माथ्सैः सञ्छादयति तस्मादस्यैतदात्मन ऽउभयतो
 माथ्सैः सञ्छन्नं नावकाशते ॥ २० ॥ मध्यमेव तृतीया
 चितिः । यदूर्ध्वं मद्ध्यादवाचीनं ग्रीवाभ्यस्तच्चतुर्थी
 चित्तिर्ग्रीवा ऽएव पञ्चमी चितिः शिर ऽएव षष्ठी चितिः
 प्राणा ऽएव सप्तमी चितिस्तामुत्तमामुपदधाति प्राणाँस्तदस्य
 सर्वस्योत्तमान्दधाति तस्मादस्य सर्वस्य प्राणा ऽउत्तमाः
 पुरीष ऽउपदधाति माथ्सं वै पुरीषं * माथ्सं तत्प्राणा-

न्प्रतिष्ठापयति नोपरिष्ठात्प्रच्छादयति तस्मादिमे
प्राणा उपरिष्ठादुसञ्चन्नाह ॥ २१ ॥ (D)

सप्तमाध्याये चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥ कण्डिकासंख्या १०९॥

. इति सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

* चित्तिनामाष्टमं काण्डं समाप्तम् ॥ ८ ॥

(D) एतद्ब्राह्मणस्या विषया अन्यत्राऽप्युपलभ्यन्ते यथा—का० श० ११. २. ४ ।

* अस्मिन्काण्डे कण्डिकासंख्या ४३७ ।